ΟΙ ΑΕΙΝΑΥΤΑΙ ΤΗΣ ΕΡΕΤΡΙΑΣ

Ἐκ τοῦ Ἡροδότου [1] κυρίως εἶναι εὐρύτατα γνωστὴ ἡ στενὴ σχέσις τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν Μίλητον: Κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων μόνοι οἱ Ἐρετριεῖς ἀπέστειλαν πέντε τριήρεις ὡς βοήθειαν πρὸς τοὺς ἐπαναστατήσαντας κατὰ τῶν Περσῶν Μιλησίους ἀποδίδοντες οὕτω τὴν εὐεργεσίαν διὰ τὴν παλαιὰν βοήθειαν τὴν παρασχεθεῖσαν ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων κατὰ τὸν ὀνομαστὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ληλαντίου [2]

1 ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99: *Ἀθηναῖοι ἀπίκοντο* (δηλ. εἰς τὴν Μίλητον) *εἴκοσι νηυσί, ἅμα ἀγόμενοι Ἐρετριέων πέντε τριήρεις, οἳ οὐ τὴν Ἀθηναίων χάριν ἐστρατεύοντο ἀλλὰ τὴν αὐτῶν Μιλησίων, ὀφειλόμενά σφι ἀποδιδόντες (οἱ γὰρ Μιλήσιοι πρότερον τοῖσι Ἐρετριεῦσι τὸν πρὸς Χαλκιδέας πόλεμον συνδιήνεικαν, ὅτε περ καὶ Χαλκιδεῦσι ἀντία Ἐρετριέων καὶ Μιλησίων Σάμιοι ἐβοήθεον)*. Ἀνάλογος εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς φιλίας τῆς Χίου ἐπίσης πρὸς τὴν Μίλητον: ἡ βοήθεια τῶν Χίων πρὸς τὴν Μίλητον κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν εἶναι ἀποτέλεσμα εὐγνωμοσύνης τούτων πρὸς τοὺς Μιλησίους διὰ τὴν προσφερθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν βοήθειαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἐρυθραίων· βλ. ΗΡΟΔΟΤΟΝ I 18. Περὶ τοῦ πολέμου τούτου πρβ. ANGELO BRELICH, Guerre, Agoni e Culti nella Grecia arcaica, ἐν τῇ σειρᾷ Antiquitas 1, 7, Bonn 1961, 40 κ.ἑ. (βλ. σημ. 2).

2 Αἱ σημαντικώτεραι ἀρχαῖαι μαρτυρίαι περὶ τοῦ πολέμου τούτου: ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99 (= σημ. 1). ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 15.3. ΣΤΡΑΒΩΝ X 1.12, c. 448 καὶ 3. 6, c. 465. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Συμπ. Ἑπτὰ Σοφῶν, 153 F, Συμποσιακοῖς Προβλ. B 675 A, εἰς Ἡσίοδον (Ἠθικὰ τόμ. II) 36, p. 153 F, Ἐρωτικῷ p. 760 κ.ἑ.=ΑΡΙΣΤΟΤ. ἀπ. 98. ΑΙΛΙΑΝΟΣ Ποικ. Ἱστ. VI 1. ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ εἰς B 537. Σύγχρονος πρὸς τὸν πόλεμον μαρτυρία εἶναι ἡ τοῦ ΑΡΧΙΛΟΧΟΥ, ἀπ. 3 D, ἐνῷ ἀμφίβολος εἶναι ἡ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἀναφορὰ τῶν στίχων τοῦ ΘΕΟΓΝΙΔΟΣ 891 κἑ. —Γενικῶς περὶ τοῦ πολέμου, G. BUSOLT, Gr. Gesch. I², 456. K. J. BELOCH, Gr. Gesch. I, 1², 338. CAH III, 622 κἑ. (M. CARY). G. GLOTZ, Hist. grecque I, 256 κἑ., 313 κἑ. H. BENGTSON, Gr. Gesch., 85. Πρβλ. ἐπίσης F. GEYER, Topographie und Geschichte der Insel Euboia, Berlin 1903, 24 κἑ., RE Suppl. IV (1924), στ. 433 κἑ. ἐν λ. *Euboia*. A. R. BURN ἐν JHS 49, 1929, 31 κἑ· D.W. BRADEEN, The Lelantine War und Pheidon of Argos ἐν Transactions of the Amer. Philological Association 1947, 223 κἑ. (ἔνθα καὶ παλαιοτ. βιβλιογραφία). A. ANDREWES, The Greek Tyrants, London 1956, 39 κἑ. H. L. LORIMER, BSA 42, 1947, 118. E. WILL, Korinthiaka, Paris 1955, 391 κἑ. W. G. FORREST, Historia 6, 1957, 160 κἑ. M. SORDI, La Lega Tessala, Roma 1958, 42 κἑ. C. ROEBUCK, Ionian Trade and Colonisation, New York 1959, 71 κἑ. Τὴν χαμηλὴν χρονολογίαν τοῦ BELOCH, ἔ.ἀ. 338 κἑ.—πρβλ. καὶ V. COSTANZI, La guerra lelantina ἐν Atene e Roma 5, 1902, στ. 769 κἑ., EDUARD MEYER Gesch. d. Altert., II, 639—οὐδεὶς πλέον δέχεται. Ὁ E. WILL μόνον, αὐτ., τοποθετεῖ λίαν ἀπιθάνως τὴν τελικὴν φάσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰ. Τὴν χρονολογίαν συζητεῖ διεξοδικῶς ὁ BRADEEN, ἔ.ἀ. 223 κἑ., καὶ θέτει τὰ τελευταῖα δυνατὰ ὅρια μεταξὺ 720 καὶ 660, δυνάμενα, ὡς λέγει, νὰ συμπιεσθοῦν μεταξὺ 704 καὶ 660, πρβ. καὶ ROEBUCK, ἔ.ἀ. 73 σημ. 2.—Ἐκ τῶν πηγῶν δὲν εἶναι σαφὴς ἡ ἔκβασις τοῦ ὅλου πολέμου, θεωρεῖται συνήθως ὅτι τὸν πόλεμον ἐκέρδισεν ἡ Χαλκίς, βλ. BRADEEN, ἔ. ἀ. 225. Ὁ GEYER, ἔ.ἀ. 28, σημειώνει ὅτι καὶ ἡ Χαλκὶς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ ἐκ τοῦ πολέμου παρὰ τὴν νίκην αὐτῆς, πρβ. καὶ RE Suppl. IV (1924), στ. 433, 20 κἑ. Ἐξετάζων τὴν ἀγγειογραφίαν καὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς πρωίμου Εὐβοίας ὁ JOHN BOARDMAN, Early Euboean Pottery and History ἐν BSA 52, 1957, σ. 1-29 πιστεύει ὅτι ὁ οὐσιαστικὸς νικητὴς τοῦ πολέμου ἦτο ἡ Ἐρέτρια: ἡ ἐκ τῆς παραδόσεως συναγομένη νίκη τῶν Χαλκιδέων περιορίζεται εἰς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἀγῶνος, καθ' ὃ εἰς βοήθειαν τῆς Χαλκίδος ἦλθεν ἐκ Θεσσαλίας ὁ Φαρσάλιος Κλεόμαχος, ΠΛΟΥΤ. Ἐρωτ. 760. Ὁ BOARDMAN στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν διαπίστωσιν ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰ. ἡ Χαλκὶς χάνει τὴν ἀκμήν της, ἐνῷ τῆς Ἐρετρίας ἀπὸ τοῦ 8ου μέχρι τοῦ 6ου αἰ. ἀδιακόπως παρακολουθοῦμεν τὴν ἐξέλιξιν.—Ἡ τελευταία διαπραγμάτευσις ὑπὸ A. BRELICH, ἔ.ἀ. 9 κἑ., 74 κἑ., ἀποτελεῖ προσπάθειαν θρησκευτικῆς ἑρμηνείας τοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ἀγώνισμα μὲ τελετουργικὸν χαρακτῆρα· ἀνάλογον ἑρμηνείαν δίδει καὶ εἰς ἄλλους πολέμους τῆς ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος· αἱ ὑποστηριζόμεναι ἐπόψεις εἶναι ἐνδιαφέρουσαι ἀλλὰ δὲν στηρίζονται ἐπαρκῶς· πρβ. καὶ F. GSCHNITZER, Gnomon 34, 1962, 480 κἑ. Τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἔξαρσιν τῆς ἀρετῆς ὡς κύρια

πεδίου, ὅτε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου[1], *καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ἐς ξυμμαχίαν ἑκατέρων διέστη.*

Εἰς τὴν *διάκρισιν* ταύτην τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναφερθῶ εἰς πλείονας μελέτας[2] μου, νὰ θεωρήσω δὲ ταύτην, οὐχὶ ὡς μίαν πρόσκαιρον, καθαρῶς πολιτικοῦ-στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος διάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου εἰς δύο συνασπισμοὺς[3] ἀντιμαχομένους ἕνεκα προσωρινῶς ὑπαρξάντων συμφερόντων ἀλλ' ὡς τὴν ἔκφρασιν βαθυτέρων διαφορῶν μεταξὺ δύο παρατάξεων, ἑκατέρας τῶν ὁποίων τὰ μέλη ἡνώνοντο διὰ μακροχρονίων δεσμῶν, οἵτινες δὲν μᾶς εἶναι πάντοτε ἀμέσως φανεροί. Ὑπεστήριξα ἐπίσης[4] ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος δὲν ἦτο παρὰ ἓν ἐπεισόδιον μόνον τοῦ γενικωτέρου ἀνταγωνισμοῦ διὰ τὴν ἀποικιακὴν ἐξάπλωσιν τῶν πόλεων τῶν προπορευομένων ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου ἐπεισόδιον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἀγὼν διὰ τὴν κατοχὴν τοῦ Ληλαντίου πεδίου, ὁ πόλεμος μεταξὺ Πάρου καὶ Νάξου[5] καὶ εἴ τι ἄλλο πολεμικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἐποχῆς[6]. Τῶν συνασπισμῶν τούτων τῆς πρωίμου ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος ὁ χαρακτὴρ δὲν ἦτο βεβαίως ἐμπορικὸς μὲ τὴν συνήθη ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἡ Μίλητος π.χ. τὰς ἐμπορικάς της ἐπιδιώξεις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἐξ ἴσου καὶ μὲ τὴν Νάξον ὡς σύμμαχον ἀντὶ τῆς Πάρου. Θὰ ἐννοήσωμεν ἑπομένως καλύτερον τὴν σχέσιν τῆς Μιλήτου πρὸς τὴν Πάρον, ἐὰν ἀνεύρωμεν τὸν ὑπὲρ ἓν προσωρινὸν συμφέρον ὑπάρχοντα βαθύτερον λόγον, ὅστις ὑπόκειται ὡς ἀρχὴ τῆς σχέσεως ταύτης. Μία ὅλως ἰδιαιτέρα σχέσις φαίνεται ὅτι ὄντως ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς Μιλήτου καὶ τῶν φιλικῶν πρὸς αὐτὴν Ἰωνικῶν πόλεων πρὸς τὴν Πάρον, ἡ ὁποία ἦτο σχεδὸν προέκτασις τοῦ Ἰωνικοῦ κόσμου τῆς Μιλήτου-Χίου ἐν τῷ κέντρῳ τῶν Κυκλάδων. Τοῦτο δεικνύω, νομίζω, ἐν τῇ μελέτῃ μου περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Ἀρχιλόχου πρὸς τὴν Πάρον[7]. Εἶναι, πιστεύω, βέβαιον ὅτι ὁ Ἀρχίλοχος μετέσχεν εἰς τὸν περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου πόλεμον ὡς πολίτης-ποιητὴς τῆς Πάρου. Διότι ἡ νῆσος ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶχε μείνει ξένη πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν φιλικῶν πρὸς αὐτὴν πόλεων Μιλήτου καὶ Ἐρετρίας[8].

χαρακτηριστικὰ τοῦ πολέμου τούτου τονίζουν κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ὁ P. GARDNER, Cl. Rev. 34, 1920, 90 κἑ., ὁ H. SCHAEFER, Staats-form und Politik, Leipzig 1932, 84 κἑ., ὁ V. EHRENBERG, Ost und West, Brünn 1935. 63 κἑ. Ὁ W. HELBIG, Sitzb. d. Ak. München 1911, 12 σ. 40 ἑ. εἶχεν ἀποδώσει εἰς τὴν Χαλκίδα τὴν εἰσαγωγὴν τῆς φάλαγγος εἰς τὸν πόλεμον θεωρήσας ὅτι οὕτω, εἰς τὰς χώρας ἔνθα ἀπῴκιζον, ἠδύναντο νὰ καταβάλουν τοὺς ἀριθμητικῶς ὑπερτέρους ἰθαγενεῖς.—Ὁ τύπος *Ληλάντιον πεδίον,* ἤδη παρὰ ΚΑΛΛΙΜΑΧΩι Ὕμνος εἰς Δῆλον στ. 289, εἶναι προσφορώτερος εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικήν, ἀντὶ τοῦ: *Λήλαντον πεδίον*, ΟΜΗΡ. Ὕμν. εἰς Ἀπόλλ. 220, παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ κ.ἄ.

1 I 15. 3.

2 Ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 59, 82 κἑ. Philologus 100, 1956, 37. L'Héllénisme contemporain 1956, 404 ἑ. Atti d. settimo Congr. d. Arch. classica I, 1961, 267 κἑ. Entretiens Hardt X, 1964: Archilochos und Paros, σ. 36-86 Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσημειώθησαν ἐν τῷ τοπικῷ περιοδικῷ «Ναξιακὸν Ἀρχεῖον», 1947, 59.

3 A.R. BURN, The so-called «Trade Leagues» in Early Creek History and the Lelantine war ἐν JHS 49, 1929, σ. 14 κἑ. C. ROEBUCK, Ionian Trade and Colonisation, New York 1959.

4 Ἀκολουθῶν γενικωτέραν περὶ τοῦ πολέμου τούτου ἀντίληψιν· πρβλ. καὶ κατωτ. σημ. 6.

5 Ἀρχ. Ἐφ. 1952 (1954), 82 κἑ.

6 Ὁ J. BOARDMAN, ἔ.ἀ. 29, θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐκδίωξις τῶν Ἐρετριέων ἐκ τῆς Κερκύρας τὸ 733 π.Χ. δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέπεια τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀγῶνος περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου. Ὁ ED. MEYER, Gesch. d. Altert. III² (ὑπὸ E. STIER, 1937), παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐπίθεσις τῆς Σάμου κατὰ τῆς Αἰγίνης ὡς καὶ ἡ τῶν Μεγαρέων κατὰ τῶν Σαμίων κατὰ τὸν ἀποικισμὸν τῆς Περίνθου ἦσαν προφανῶς συνέχεια τοῦ μεγάλου πολέμου ἀντικατοπτριζομένου ἐπίσης εἰς τὸν πόλεμον μεταξὺ Κρότωνος καὶ Συβάριος.

7 Archilochos und Paros ἐν Entretiens Hardt X, 1964, σ. 54 κἑ.

8 Ἀρχ. Ἐφ. 1952 (1954), 82 κἑ.

Ὅπως δ᾽ ὁ δεσμὸς Πάρου-Μιλήτου εἶχε βαθυτάτας τὰς ῥίζας, οὕτω καὶ ἡ σχέσις τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν Μίλητον ὠφείλετο εἰς ἐξ ἴσου πρωταρχικὰς αἰτίας.

Δεῖγμα τῆς τοιαύτης ἀκριβῶς σχέσεως εἶναι ἡ διὰ προσφάτως δημοσιευθείσης [1] ἐπιγραφῆς γενομένη διαπίστωσις ὅτι ἡ ἐκ τῆς Μιλήτου κυρίως γνωστὴ [2] ἀ ρ χ ὴ [3] τῶν *Ἀειναυτῶν* ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ ἐν Ἐρετρίᾳ. Ὅτι ἡ νέα αὕτη ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἀποδεικνύουσιν, ἐκτὸς τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως, ὁ ὑπάρχων ῥωτακισμὸς ὡς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἀπαντῶντα ὀνόματα, καθὼς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ ἐκδότης [4].

Εἶναι τώρα ἀσφαλὲς ὅτι οἱ Ἀειναῦται ἦσαν θεσμὸς ἐν τῇ Ἐρετρίᾳ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐν τῇ Μιλήτῳ. Οὕτω ἀποκτῶμεν ἓν περαιτέρω κοινὸν πολιτικὸν γνώρισμα, ὅπερ ἑνώνει στενῶς τὰς δύο πόλεις. Βεβαίως δὲ ὁ θεσμὸς ἦτο παλαιός.

Φαίνεται ἐπίσης, ὅτι αἴρεται ἀμέσως καὶ ἡ ἀπορία, διατὶ εἷς τόσον σπάνιος θεσμὸς τῆς ἀρχαιότητος ἀπήντα εἰς δύο ἐχθρικὰς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὁπωςδήποτε δ᾽ ἀσχέτους μεταξύ των πόλεις, τὴν Μίλητον καὶ τὴν Χαλκίδα [5]. Διότι αἱ δύο ἐπιγραφαὶ τῆς Εὐβοίας, δι᾽ ὧν ἐμαρτυρεῖτο μέχρι τοῦδε ἡ καὶ ἐκτὸς τῆς Μιλήτου ὕπαρξις τῶν ἀειναυτῶν εἶναι αἱ ἐπιγραφαί: ἀρ. [=IG XII 9 ἀρ.] **909** καὶ ἀρ. **923**, αἱ ὁποῖαι ἀπεδίδοντο εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἤδη ἀντὶ τῆς Χαλκίδος ἀποδίδονται εἰς τὴν Ἐρέτριαν.

Διότι ὁ ἐκδότης τῆς νέας ἐπιγραφῆς βεβαιοῖ [6] ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἦτο εὕρημα ἐξ Ἐρετρίας γράφων αὐτολεξεὶ τὰ ἑξῆς: «L'inscription IG XII 9, 909

1 Basile Chr. Pétrakos, Dédicace des ἀειναῦται d'Érétrie ἐν BCH 87, 1963, 545-547. Πρβλ. καὶ Ἀρχαιολ. Δελτίον 17 (1961/62) Β΄ [1963] σ. 155. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι κεχαραγμένη στοιχηδὸν εἰς τὴν βάσιν Ἑρμαϊκῆς στήλης, ἔχει δ᾽ οὕτω: *[Τ]ὸ[ν] Ηερμε̄ν Ἀειναῦται | hιδρύραντο ἐπὶ τε̄ς | Τιμανδρίδεο καὶ Τιμα|ρχίδεο καὶ Σκύθεο | ἀρχε̄ς*. Ὁ ἐκδότης χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. Περὶ τῶν ἀειναυτῶν οὐδὲν ἄλλο παρατηρεῖ εἰμὴ ὅτι ἦσαν μία «association des marins» παραπέμπων εἰς Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΝ, Ἀρχ. Δελτ. 1, 1915, 161 σημ. 1.—Ἡ ἀνεύρεσις, καθ᾽ ἑαυτήν, μιᾶς ἑρμαϊκῆς στήλης μαρτυρεῖ βεβαίως ὅτι καὶ ὁ θεὸς Ἑρμῆς δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀνευρέσεως ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύει μίαν ἰδιαιτέραν, τοπικὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ, ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὴν θρησκευτικὴν ἰδιομορφίαν ἑνὸς τόπου. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπίσης IG XII 9, 234, τὴν ὁποίαν περαιτέρω ἀναφέρει ὁ ἐκδότης ὡς ἀπόδειξιν τῆς λατρείας τοῦ Ἑρμοῦ ἐν Ἐρετρίᾳ σ. 545, σημ. 1, τῆς δημοσιεύσεώς του, ἀνήκουσα εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς πόλεως ἐπίσης, δὲν ἀποδεικνύει τοπικὴν Ἐρετριακὴν λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ: πρόκειται διὰ τὴν εἰς τὰ γυμνάσια πάσης Ἑλληνικῆς πόλεως λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ ὡς προστάτου τῶν ἐκεῖ διατριβόντων. Διὰ τὴν περαιτέρω ἀναφερομένην ἐπιγραφὴν ἀρ. εὑρ. 1132 οὐδεμία ἔνδειξις παρέχεται· ἴσως καὶ αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ Γυμνασίου. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποδεικνύουσα τ ο π ι κ ὴ ν λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ ἡ ἐπιγραφὴ [Suppl.=IG XII Suppl.] ἀρ. 554: [ὑπὲρ τοῦ δεῖνος...] *Βουλάρχου*, ὅστις αἱρεθεὶς *Γυμνασίαρχος*, στ. 7: [καὶ τῶι] *Ἑ*[ρμ]*εῖ τὴν θυσίαν συνετέλεσεν*..., στ. 9 κἑ., *προέστη* [δὲ καὶ τῶν συνελθόντων εἰς τὰ] *Ἡράκλεια*. Ἐν Suppl. σ. 184, ἀρ. 559 εἰς τὴν ἐπιγραφήν: «[...]*ώ*: *Μενώνδρου* | [...]*ει ἀνέθηκεν*», ἔνθα ὁ ἐκδότης σημειώνει «Velut [Ἑρμ]*εῖ*», προτιμοτέρα εἶναι ἡ συμπλήρωσις [Κόρ]*ει* ἢ [Ἀφροδίτ]*ει* ἐφ᾽ ὅσον εἶναι γυνὴ ἡ ἀναθέτις.—Τὰ ἐν RE VIII (1913), στ. 740, 8 ἀναφερόμενα παραδείγματα λατρείας Ἑρμοῦ ἐν Ἐρετρίᾳ οὐδαμῶς ἀποδεικνύουν ταύτην: Ἡ ἐπιγραφὴ AJA 11, 1896, 188 ἀρ. 2 (=ἀρ. 235) ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν τῷ Γυμνασίῳ λατρευόμενον Ἑρμῆν, τὸ δὲ νόμισμα BMC Central Greece 99, πίν. XVII, 19 μὲ κεφαλὴν Ἑρμοῦ ἀνήκει εἰς τὸ κοινὸν τῶν Εὐβοέων—ὑποτίθεται μόνον ἡ ἐξ Ἐρετρίας προέλευσις—ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ὁπωςδήποτε ἀποδεικνύει.

2 Βλ. κατωτ. σ. 9.

3 Ὡς *ἀρχὴν* τοὐλάχιστον χαρακτηρίζει τοὺς *ἀειναύτας* ὁ ΗΣΥΧΙΟΣ· βλ. κατ. σ. 9.

4 Petrakos, ἔ.ἀ. 545-6. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῆς ἐπιγραφῆς συνδέει μόνον τὸ *Τιμαρχίδης* πρὸς τὸ μολύβδινον ἔλασμα ἐκ Στύρων, ἀρ. 56, 388 (5ου αἰ.). Καὶ ἀργότερον ὅμως τὰ ὀνόματα *Τιμανδρίδης* καὶ *Τίμανδρος*, *Τιμαρχίδης* καὶ *Τίμαρχος* εἶναι ἱκανῶς γνωστὰ ἐξ Εὐβοίας, ἐξ Ἐρετρίας δὲ σχεδὸν πάντα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ *Σκύθης*, ὡς δεικνύουν οἱ πίνακες ἐν IG XII 9 καὶ XII Supplem.

5 Ὁ Wilamowitz, Sitzungsber. d. Berl. Akademie 1906, IV σ. 78 καὶ σημ. 6, γράφων περὶ τῶν ἀειναυτῶν τῆς Μιλήτου σημειοῦται, ὅτι οὗτοι «bezeichnenderweise» ἀπαντῶσι καὶ ἐν Χαλκίδι.

6 Αὐτ. σ. 545 θεωρῶν ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ ἀρ. 923 ἐξ Ἐρετρίας μετεφέρθη ποτὲ εἰς Χαλκίδα.

(trouvaille de Kourouniotis), et la nôtre, ont été découvertes à É r é t r i e. Kourouniotis associait l' inscription 909 avec les restes architecturaux d'un sanctuaire». Ἐξεπλάγην ἀναγνώσας ταῦτα διότι οὐδείς ποτε εἶχε δικαιολογήσει, διατὶ θεσμὸς ἁπαντῶν ἐν ἐπιγραφῇ εὑρεθείσῃ ἐν Ἐρετρίᾳ ἀναφέρεται ὑπὸ πάντων ὡς Χαλκιδικός, οὐδεὶς δὲ ἐπίσης ἐμνημόνευσέ που ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὤφειλε νὰ εἶχε μετακινηθῆ ἐκ Χαλκίδος εἰς Ἐρέτριαν, ἐφ' ὅσον οἱ μὲν ἀειναῦται ἐθεωροῦντο ἀνήκοντες εἰς τὴν Χαλκίδα, ἐνῷ ἡ ἐπιγραφὴ εἶχεν εὑρεθῆ ἐν Ἐρετρίᾳ. Ἐν τῷ λήμματι ὅμως τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 909 ὁ ἐκδότης τοῦ σώματος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Εὐβοίας, Erich Ziebarth γράφει τὰ ἑξῆς: «Aenautarum decretum. *Eretriae in museo.* Pars inferior dextra tabulae marmoreae. A. 0,31.. saec. III. *Inventa Chalcide*[1]». Αὐτὸ τοῦτο ὅμως βεβαιοῖ καὶ ὁ εὑρὼν καὶ πρῶτος δημοσιεύσας τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην Κ. Κουρουνιωτης ὁρίζων μὲ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀκριβολογίαν τὴν Χαλκίδα ὡς τόπον εὑρέσεως[2].

Τὴν πληροφορίαν τοῦ Κουρουνιωτη ἐπαναλαμβάνει εἰς δύο εὐκαιρίας καὶ ὁ ἰδιαιτέρως ἐπίσης ἀσχοληθεὶς μὲ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Εὐβοίας Adolph Wilhelm[3].

Διατὶ ἐπέμεινα ἐπὶ τῆς ἀνακριβοῦς ἐνδείξεως τοῦ ἐκδότου ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 προέρχεται ἐξ Ἐρετρίας εἶναι σαφὲς νομίζω, θὰ φανῇ δὲ ἀκόμη σαφέστερον ἐκ τῶν ἐπιφερομένων. Ἐὰν ὁ ἐκδότης ἔχει ἄλλους λόγους ἵνα πιστεύῃ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ 909 εἶναι Ἐρετριακή, οἱ ἀναγνῶσται τὸ ἀγνοοῦμεν, ἀφοῦ τὸ ἀποσιωπᾷ, ἀρκούμενος ἵνα σημειώσῃ ὅτι αὕτη ἔχει εὑρεθῆ ἐν Ἐρετρίᾳ, ὅπερ ὅμως δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ πράγματα.

Ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 εὑρέθη ἐν Χαλκίδι δὲν δικαιούμεθα, τό γε νῦν ἔχον, νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Ἀλλ' εἶναι ὄντως Χαλκιδικὴ ἡ ἐπιγραφή; καὶ ἀνήκει ὄντως εἰς τοὺς ἀειναύτας; Ὁ Κουρουνιωτης εἶχε συμπληρώσει *Ἀεναύ*[την]. Τὸ *Ἀεναυ*[τῶν] ἀνήκει εἰς τὸν Ad. Wilhelm: [...δεδόχθ]*αι τῶι κοινῶι Ἀεναυ*|[τῶν], ἀρ. 909 στ. 2/3. Τὴν δυσκολίαν τῆς ἐκφράσεως ἄνευ τοῦ ἄρθρου—θὰ ἀνεμένομεν *τῶι κοινῶι τῶν Ἀεναυτῶν*— εἶχε παρατηρήσει ἤδη ὁ προτείνας ταύτην Wilhelm. Βεβαίως ὅμως καὶ τὰ ἄνευ ἄρθρου παραδείγματα, ἂν καὶ σπανιώτατα, δὲν λείπουν[4]. Ἀλλ' ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ μικρὰ δυσκολία *Ἀεναῦται* ἀντὶ *Ἀειναῦται*, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς μέχρι σήμερον ἡρμήνευσε: διότι εἰς τὰ

1 Τὰ κυρτὰ σημειώνω ἐγώ.

2 Ἐφ. Ἀρχ. 1899, 139 ἀρ. 2: «Εὑρέθη ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1897 μεταξὺ λίθων λατομηθέντων ἐκ τοῦ χαμηλοῦ λοφίσκου τοῦ παρακειμένου τῷ ἀ ν ω τ έ ρ ω ἀγρῷ τοῦ Ἰ. Μουρτίκα... κατετέθη ὁ λίθος εἰς τὴν ἐν Ἐρετρίᾳ συλλογὴν ἀρχαίων ὑπ' ἀρ. 312». Ποῦ δὲ εὑρίσκεται ὁ *ἀνωτέρω* ἀγρὸς τοῦ Ἰ. Μουρτίκα σημειώνει ὁ Κουρουνιωτης σαφῶς, αὐτ. 133 ἀρ. 1: «Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ Ἰ. Μουρτίκας σκάπτων ἐν *Χ α λ κ ί δ ι* ἐν τῷ *ἀ γ ρ ῷ* του κειμένῳ ἔξωθεν τῆς πόλεως πρὸς Ἀν., ὄπισθεν τῶν ξυλίνων παραπηγμάτων...τοῦ παλαιοῦ ὑδραγωγείου Χαλκίδος, ἅτινα νῦν ὀνομάζονται «τρεῖς καμάρες»...Βλ. καὶ IG XII 9, σ. 166 ἐν τῇ ἀρχῇ.

3 Ἐφ. Ἀρχ. 1905, 222: «ἐν ψηφίσματι εὑρεθέντι μὲν ἐν Χαλκίδι, τὰ νῦν δὲ ἐν τῇ ἐν Ἐρετρίᾳ Συλλογῇ ἀποκειμένῳ» καὶ Beiträge zur griechisch. Inschriftenkunde (=Sonderschriften des österr. arch. Inst. in Wien Band VII) 1909, 123 ἀρ. 110: «In der in *Chalkis* gefundenen, aber jetzt in *Eretria* aufbewahrten Inschrift..». Δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀνευρεθῇ ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἐρετρίας, ὥς με πληροφορεῖ ὁ φίλος Ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Βερδελῆς, ὃν εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἐντεῦθεν.

4 Beiträge, 123 κἑ.: «Allerdings würde ich nach [δεδόχθ]αι τῶι κοινῶι vor dem Namen des Vereines gerne den Artikel sehen, doch entscheidet dieses Bedenken nicht gegen die Vermutung». Προχείρως σημειώνω ὀλίγα παραδείγματα ἄνευ τοῦ ἄρθρου ἐκ τῆς Sylloge[3], 493 στ. 28: τὸ κοινὸν Δηλίων, 767: τὸ κοινὸν Βοιωτῶν, Εὐβοέων κτλ., 544: τῶι κοινῶι Βοιωτῶν κ.ἄ. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἡ κοινὴ χρῆσις ἐπιβάλλει τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἄρθρου.

μετὰ τοῦ *ἀεὶ* σύνθετα σπανιώτατα μόνον εὑρίσκομεν ἀντὶ τοῦ *α(ἰ)εὶ* τούτου τὸν τύπον *ἀε*-, ὅπως π.χ. εἰς τὸ *ἀέναος*. Βεβαίως ἡ ἀντίρρησις αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀποφασιστική, ὡς ἐπίσης περιωρισμένης ἀποδεικτικῆς σημασίας εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν νέαν ἐπιγραφὴν τῆς Ἐρετρίας καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀρ. 923 λέγεται ἁπλῶς *Ἀειναῦτ*[αι οὐχὶ δὲ *κοινὸν (τῶν) Ἀε(ι)ναυτῶν*. Παρατηρητέον ἐπίσης ὅτι ἐν στ. 7 τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 909 ἀναγινώσκεται: [...ὅπου ἂν δ]*όξηι τοῦ Ἱεροῦ ἐν καλλί*[στωι εἶναι...]· παραβλητέος ὅμως εἶναι ὁ τοιοῦτος ὁρισμὸς πρὸς τὸ λεγόμενον ἐν τῷ Ἐρετριακῷ ψηφίσματι, ἀρ. 230, στ. 4 κέ.: [...στῆ]*σαι ἐν τῷ Ἱερῶι* [...ὅπου] *ἂν δοκεῖ ἐν καλ*[λίστωι...].

Ἀλλὰ καὶ τὰ κύρια ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης φαίνονται νὰ ὁδηγῶσι πρὸς τὴν Ἐρέτριαν [1]: οὕτω π.χ. τὸ ὄνομα *Ἀρχέμαχος*, ἀρ. 909 στ. 9. Ὡς δεικνύεται ἐν τοῖς πίναξι τοῦ IG XII 9 τὰ ἀπὸ τοῦ *Ἀρχε*- σύνθετα ἀπαντῶσιν ἐν πλήθει εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Τὸ ὄνομα *Διονυσοφάνης*, αὐτ. στ. 3, εἶναι ἐπίσης Ἐρετριακὸν ὡς καὶ πάντα τὰ ἀπὸ τοῦ Διονύσου θεοφόρα ὀνόματα.

Οὕτω ἐνῷ οὐδὲν ἀσφαλὲς Χαλκιδικὸν στοιχεῖον ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἡ δυνατότης συσχετίσεως αὐτῆς πρὸς τὴν Ἐρέτριαν εἶναι πολὺ μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ ἀποκλείηται ἡ κατά τινα ἐποχὴν μεταφορὰ ταύτης ἐκ τῆς Ἐρετρίας εἰς τὴν Χαλκίδα. Εἶναι ὅμως προτιμότερον τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης νὰ τὸ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος. Ἡ ἐποχὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ἐὰν ἀκόμη αὕτη προήρχετο ἐκ τῆς Χαλκίδος—ὅπερ εἶναι λίαν ἀπίθανον—δὲν παρέχει τὴν ἐγγύησιν ὅτι διατηρεῖ ἀναλλοίωτον τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

Τοῦτο συμβαίνει ὀλιγώτερον μὲ τὰς δύο ἄλλας ἐπιγραφάς [2]. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 923 ἔχει δυστυχῶς ἀπολεσθῆ. Συμφώνως ὅμως πρὸς τὴν ἐν IG παρεχομένην ἀνάγνωσιν καὶ πρὸς τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ὁδηγούσης δὲ πρὸς τὴν Ἱστίαιαν [3]. Διότι εἰς ταύτην ἀνήκουσιν οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀσφαλῶς ἀναφερόμενοι *Ὀροβ*[ιεῖς], στ. 4 καὶ 5, τὴν δὲ ὕπαρξιν ἀειναυτῶν ἐν τῇ Ἱστιαίᾳ δικαιολογοῦν ἡ ναυτικὴ ἀπασχόλησις καὶ αἱ ἐμπορικαὶ αὐτῆς σχέσεις μετὰ τῶν πλέον ἀπομεμακρυσμένων Ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ Ἱστίαια ἀναφέρεται ἤδη ἐν Νεῶν Καταλόγῳ, Β 537. Ἡ σχέσις πρὸς τὴν Σινώπην, ἀποικίαν τῶν Μιλησίων, ἔστω καὶ ἐκ μεταγενεστέρων σχετικῶς χρόνων μαρτυρουμένη, εἶναι χαρακτηριστικὴ μιᾶς ἀναλόγου πρὸς τὴν Ἐρέτριαν ναυτικῆς δραστηριότητος συνδεομένης δὲ ἐπίσης πρὸς τὴν Μίλητον. Δυστυχῶς περισσότερα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῆς ἐπιγραφικῆς ταύτης μαρτυρίας.

1 Ὅσον καὶ ἂν δὲν πρέπει νὰ παροραθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκ τῆς Ἐρετρίας ἔχουν διασωθῆ πολὺ περισσότερα ὀνόματα ἢ ἐκ τῆς Χαλκίδος.

2 Ὁ H. Roehl, Inscr. gr. ant. (1882) 375, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς διὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀρ. 923 θεωρουμένην Χαλκιδικήν: «De Milesiorum factione, cui erat nomen ἀειναῦται, narratiunculam tradit Plutarchus, quaestt. gr. p. 298 C; ex qua non multum utilitatis redundat ad hunc titulum intellegendum».

3 Περὶ τῆς Ἱστιαίας πρβ. Geyer, σ. 82 καὶ Suppl. [=IG XII Suppl. 1939] σ. 198 (Ziebarth). Ἡ Ἱστίαια ἦτο ναυτικὴ καὶ ἐμπορικὴ πόλις διατηροῦσα στενὰς σχέσεις καὶ μὲ τοὺς πλέον ἀπομεμακρυσμένους τόπους. Πρβ. τὸν προξενικὸν κατάλογον ἀρ. 1187 καὶ τὸ ψήφισμα περὶ τῶν Σινωπέων ἀρ. 1186, ἐν τῷ ὁποίῳ οὗτοι χαρακτηρίζονται *«ἐκ παλαιοῦ φίλοι καὶ ἀδελφοί»* τῶν Ἱστιαιέων. Ἀλλ' οἱ Σινωπεῖς εἶναι ἄποικοι τῶν Μιλησίων ἔστω δὲ καὶ ἀμυδρῶς διαφαίνεται καὶ τῆς Ἱστιαίας, ὡς καὶ τῆς Ἐρετρίας, σχέσις πρὸς τὴν Μίλητον, ἥτις ἀσφαλῶς κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα, εἰς ὃν ἀνήκει τὸ ψήφισμα, ἦτο ἀνάμνησις παλαιοτέρας. *Ἀπολλοφάνης Τηλεφάνου Μιλήσιος* μαρτυρεῖται τεθαμμένος ἐν Ἱστιαίᾳ, ἀρ. 1199, κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰ. Περὶ Ὀροβιῶν Geyer, σ. 95. Εἷς Ὀροβιεὺς ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς Ἱστιαίας κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, πρβ. ἀρ. 1186, στ. 3.

Οὕτω ἐκ τῶν τριῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἀειναύτας ἡ μία, ἡ νεωστὶ δημοσιευθεῖσα εἶναι ἀσφαλῶς Ἐρετριακή: Τῶν δύο μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἡ μὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν Ἐρέτριαν, ἡ ἀρ. 909, ἡ ἑτέρα ἀσφαλέστερον ἴσως δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ἱστίαιαν.

Ὁ πιθανώτατα ἐπιβαλλόμενος ἀποχωρισμὸς τῶν δύο Χαλκιδικῶν μέχρι τοῦδε θεωρουμένων ἐπιγραφῶν ἀπὸ τῆς Χαλκίδος—πρὸς τὴν ὁποίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, οὐδεμία ναυτικὴ δραστηριότης συνδέεται—αἴρει πᾶσαν ἐπιφύλαξιν διὰ τὴν πρὸς τὰ ναυτικὰ συσχέτισιν τῶν ἀειναυτῶν.

Ἡ λέξις *Ἀειναῦται* ἀνήκει εἰς ὁμάδα οὐσιαστικῶν ἐχόντων τὸ *ἀεὶ* ἢ *αἰ*, αἰολιστὶ *ἄι* ὡς πρῶτον συνθετικόν. Περὶ τῆς σημασίας τούτων διέλαβε πρὸ ἀρκετῶν ἐτῶν ὁ HOFFMANN ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Μιλήτου, *ἀιποιεῖν* καὶ τοῦ Χιακοῦ *αἴδασμος*: *ἐγδίδομεν τὴν γῆν αἴδασμον*, ἀπαντῶντος δὲ ἐν ὀλίγον μεταγενεστέρᾳ ἐπιγραφῇ καὶ ὑπὸ τὸν τύπον *ἀείδασμος*: *ἃ φέρει δασμὸν ἀείδασμον*[1].

Οὗτος ἐθεώρησεν ὅτι τὸ *ἀεί*, ἀρχικῶς *αἰ* εἶναι παλαιὰ πρόθεσις σημαίνουσα *ἐπί*, ἥτις ὅμως ἐνωρὶς ἐθεωρήθη, ὅτι ἦτο τὸ ἐπίρρημα *ἀεί*. Οὕτω τὰ μετὰ τοῦ *ἀεὶ* τούτου σύνθετα οὐσιαστικὰ θὰ ἐσήμαινον ὅ τι καὶ τὰ μετὰ τῆς *ἐπί*. *Αἴδασμος* οὕτω εἶναι ὁ *ἐπὶ δασμῷ*, ὅπως ἀκριβῶς *ἐφήμερος*=ὁ ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ, *ἐπίφθονος*=ὁ ἐπὶ φθόνῳ, *τόκοι ἐπίτοκοι*[2] = τόκοι ἐπὶ τόκοις, *ἐπίκαιρος*=ὁ ἐπὶ καιρῷ κ.π.ἄ.

Χαρακτηριστικὸν τῆς χρήσεως ταύτης ἐθεώρησεν ἐπίσης τὸ *ἀειναύτης*, διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως διετήρησεν ἐπιφυλάξεις ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλιποῦς αὐτοῦ ἐξ Εὐβοίας παραδόσεως καθὼς καὶ τὸ *ἀ(ε)ίσιτος*: ὁ ἐπὶ σίτῳ καλούμενος εἰς τὸ πρυτανεῖον. Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην δύναται νὰ ταχθῇ καὶ τὸ *ἀειπάρθενος*[3], ὅπερ οὕτω θὰ ἦτο πολὺ περισσότερον εὐνόητον ἐν τῇ ἐννοίᾳ *τῆς ἐπὶ παρθενίᾳ ἱερουμένης*. Οὕτω εἰς τὴν παλαιοτέραν μνείαν τῆς λέξεως ἐν τῷ νεωστὶ γνωσθέντι ὕμνῳ τοῦ Ἀλκαίου[4] ὅπου ἡ Ἄρτεμις ὑπισχνεῖται εἰς τὸν Δία *ἄι πάρθενος ἔσσομαι*, πολὺ δὲ περισσότερον εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν Ἑστιάδων ἐν Ρώμῃ ὡς *Ἱερειῶν ἀειπαρθένων* ὑπὸ τοῦ Δίωνος Κασσίου[5] θὰ ἠδυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποστηρίξωμεν μίαν ἑρμηνείαν τοῦ πρώτου συνθετικοῦ *ἀεὶ*=ἐπί.

1 O. HOFFMANN ἐν SGDI IV 4 (1915), 863, 894 κέ.— *Ἀιποιεν*, αὐτ. σ. 861 ἀρ. 35, στ. 11.— *Αἴδασμος*, αὐτ. 5661 στ. Α 26. —*Ἀείδασμος* ἐν Ἀθηνᾷ 20, 1908, 163 κέ., ἀρ. 3. LAUM, Stiftungen II 71, ἀρ. 62, στ. Α2 καὶ Β3. Τὸ τμῆμα Α τῆς ἐπιγραφῆς καὶ παρὰ F. G. MAIER, Gr. Mauer Bauinschriften 1, 1959 σ. 192, ἀρ. 51.

2 ΠΛΑΤΩΝ Νόμοις 842 D: *ναυκληρικῶν μὲν γὰρ.., καὶ δανεισμῶν καὶ ἐπιτόκων...ἀπήλλακται*. Ὁ ἐπίτοκος τόκος καὶ ὁ δασμὸς ἀ(ε)ίδασμος εἶναι ἐντελῶς παράλληλοι ἔννοιαι.

3 Ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικὰ χωρία περιέχοντα τὴν λέξιν συνεκέντρωσεν ὁ DEMETRIUS. J. GEORGAKAS, Γέρας Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΥ, σ. 322 κέ. παραπέμπων περὶ τῆς λέξεως εἰς RE XVIII (1942), στ. 1936 κέ. ἐν λ. *παρθένος* καὶ KITTEL, Theologisches Wörterbuch 5 (1953) 824. Ὁ Νεοελληνικὸς τύπος «ἀπάρθενος» (πρβ. GEORGAKAS, ἔ.ἀ. σ. 333 κέ. μετὰ βιβλιογραφίας καὶ προχείρως: Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐν λ.), φαίνεται ὅτι ὄντως προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου *ἀειπάρθενος*, τοῦ ὁποίου ἐπίσης ἡ ἔννοια εἶναι ἐπιθετική, ὡς φαίνεται ἀσφαλῶς ἐκ τῆς παρὰ ΔΙΩΝΙ ΤΩι ΚΑΣΣΙΩι χρήσεως, κατ. σημ. 5.

4 *Ἄι πάρθενος ἔσσομαι*, D. PAGE, Sappho and Alcaeus 261; LOBEL-PAGE, Poetarum Lesb. fragmenta, Ἀλκαῖος T1(=303) στ. 5. Πρβ. καὶ Class. Quart. 3, 1952, 1 κ. ἑ. Πρόκειται περὶ τοῦ *ἀεὶ πάρθενος ἔσομαι*, μόνου γνωστοῦ στίχου ἐκ τοῦ ὕμνου, ἀποδιδομένου τέως εἰς τὴν *Σαπφώ*, DIEHL[2] Ἀπόσπ. 102. Ὁ PAGE παραβάλλει πρὸς ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΝ, Εἰς Ἄρτεμιν στ. 6 : *δός μοι παρθενίην αἰώνιον, ἄππα, φυλάσσειν*. Τὸ αἰώνιον ἀποδίδει τὸ *ἄι* τοῦ Ἀλκαίου ἀλλὰ τὸ *παρθενίην φυλάσσειν* ἐπιτρέπει τὴν σύναψιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ: ἐπὶ παρθενίῃ βιώσομαι.

5 Ἐκ πολλῶν χωρίων τοῦ ΔΙΩΝΟΣ ΚΑΣΣΙΟΥ πρβλ.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐπίσης καλεῖ τὰς Ἐρινῦς *ἀεὶ παρθένους*[1]. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου *ἀειβλύων=ἐπιῤῥέων* θὰ ἦτο ἐπίσης ἰσχυρὸν στήριγμα, ἴσως καὶ ἡ ἄλλη γλῶσσα ἐν τῇ Σούδᾳ, *ἀείπλανα· πεπλανημένα, φλύαρα...ἀείπλανα χείλεα γρηός.*

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σημειωθήτω ἀκόμη ὅτι τὸ αὐτὸ *ἀἰ* πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς πρῶτον συνθετικὸν εἰς τὴν ὀνομασίαν *Ἀμνήμονες*, δι᾽ ἧς κατὰ τὸν Πλούταρχον Ἑλλ. Αἰτ. 4, p. 292 A-B ἐκαλοῦντο ἐν Κνίδῳ οἱ ἑξήκοντα πρόκριτοι, ἄνδρες ἐκ τῶν ἀρίστων, οἷς, *οἷον ἐπισκόποις ἐχρῶντο διὰ βίου καὶ προβούλοις.* Ἀλλὰ τὸ *ἀι-* τοῦτο, ὅπερ ἦτο τὸ πρῶτον συνθετικὸν τῆς λέξεως συνεκδραμὸν πρὸς τὴν συνήθη δίφθογγον *αι*, τὴν καταχρηστικὴν δέ, εἶχε λάβει ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου τὴν προφορὰν τοῦ *α*, ὥστε Ἀ μ ν ή μ ο ν ε ς = Ἀ(ε)ιμνήμονες[2], ὅπερ θὰ ἦτο ἐπίσης ἓν στήριγμα τῆς ὑποθέσεως τοῦ HOFFMANN. *Ἐπιμνήμονες* εἶναι πολὺ εὐνοητότερον ἐν τῇ περιστάσει ἢ τὸ *πάντοτε μνήμονες*, διότι βεβαίως οἱ μνήμονες εἶναι πάντοτε μνήμονες. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀμηχανία τοῦ Πλουτάρχου, αὐτ., ἵνα ἑρμηνεύσῃ τὸ ὄνομα τῶν προκρίτων τούτων ἀνδρῶν τῆς Κνίδου: *ὡς ἄν τις εἰκάσειε διὰ τὸ ἀνυπεύθυνον, εἰ μὴ νὴ Δία πολυμνήμονές τινες ὄντες.*

Ἀλλ᾽ οἱ εἰδικοὶ οὐδαμῶς ὁμιλοῦν πλέον περὶ τῆς ἑρμηνείας ταύτης θεωροῦντες αὐτὴν ὡς ἀπίθανον[3] καὶ βεβαίως δὲν θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἰσέλθω εἰς μίαν εἰδικωτέραν συζήτησιν. Ἀνέφερον τὴν γνώμην ταύτην διότι διὰ τῆς ἑρμηνείας ἀειναύτης=ἐπιναύτης[4], ὁ ἐ π ὶ τ ῶ ν ν α υ τ ι κ ῶ ν ἢ τ ῶ ν ν α υ τ ῶ ν, θὰ ἐνοεῖτο εὐχερέστερον τὸ λειτούργημα, τὸ ὁποῖον ἤσκουν οἱ ἀειναῦται. Οἱ «πάντοτε ναῦται», οἱ κωπηλάται, εἶναι ἔννοια τὴν ὁποίαν ἀσφαλῶς—τοὐλάχιστον κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν—δὲν εἶχεν ἡ λέξις. Ἤδη οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ εἶχον παρατηρήσει τὴν σχετικότητα τὴν ἐνυπάρχουσαν εἰς τὸ ἐπίρρημα *ἀεί*[5]. Συχνότατα ἀντιστοιχεῖ εἰς βραχυτάτην χρονικὴν ἔκτασιν, ἴσως δὲ ἡ ἔννοια

XXXVI 35.4: *ἱερῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀειπαρθένων ὑπὲρ τοῦ δήμου ποιηθέντων.* Πρὸς τὴν συνήθη ἔννοιαν τοῦ *ἀεὶ*=πάντοτε, εὑρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν γεγονὸς τὸ ὅτι μετὰ μίαν ὡρισμένην περίοδον ἱερατείας ἐπετρέπετο ὁ γάμος εἰς τὰς Ἑστιάδας, ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Νουμᾶς 10.

1 Ἐν Αἴαντι στ. 835. Ὁ ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ σημειοῦται: *Μυθικὸν δέ ἐστι τοῦτο. ὑπονοεῖν δὲ χρὴ τὰς ἀδωροδοκήτους* καὶ οὐχὶ *χρανθῆναι δώροις δυναμένας ὑπὸ τῶν ἀδικούντων.* Ἡ αὐτὴ παρατήρησις καὶ ἐν ΣΟΥΔΑι. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἡ ὀνομασία ἀνάγεται εἰς παλαιοτάτην ἀντίληψιν.

2 Γλωσσικῶς οὐδεμία δυσχέρεια ὑπάρχει διὰ τὴν μετατροπὴν τοῦ *Ἀϊμνήμονες* εἰς *Ἀμνήμονες* ἐκ τῆς συμπτώσεως τοῦ *ἀἰ* πρὸς ἁπλῆν καταχρηστικὴν δίφθογγον, πρβλ. *Φιλαΐδης* ⟩ *Φιλάδης*, ὡς καὶ *Ἡρωίδης* ⟩ *Ἡρώδης* κ.ἄ. Καὶ εἰς τὰ Νέα Ἑλληνικὰ τὸ *αι* ἔδωσε συνήθως ε ἀλλὰ καὶ *α* (καταχρηστ. δίφθογγος) ὡς λάδι, δαδὶ κ.ἄ. Τὸ *Ἀμνήμονες* ἐν RE I (1894), στ. 1870 ἐν λ. (SZANTO) θεωρεῖται ὡς σημαῖνον ἀρχήν τινα ἄνευ εὐθύνης. Εἰς τὰ ἐτυμολογικὰ λεξικὰ οὐδὲν γράφεται. Παρὰ W. PRELLWITZ, Etymol. Wörterb. d. gr. Sprache (1905), ἀναφέρεται *Ἄμναμος* (Λυκόφρ. 144,872) καὶ *ἀμνάμων* (ΠΟΛΥΔ. 3, 19)=ἀπόγονος ὡς μὴ ἔχων μνήμην.— Ἡ ἐτυμολογία τοῦ H.v. HERWERDEN, Lexikon[2], 1910, ἐν λ.: «procul dubio=ἀναμνάμονες comparandum cum pervulgato nomine μνάμονες sive μνήμονες; cf. ἀμνᾴσκειν» [=ἀναμιμνήσκειν] δὲν φαίνεται πιθανωτέρα. Ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ ἀειπάρθενος⟩ἀπάρθενος, εἶναι, νομίζω, ἀποφασιστική. Πρβ. BUSOLT, Griechische Staatskunde[3], 362 καὶ σημ. 1, ὅστις παραβάλλει τούτους πρὸς τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλήν, βλ. κατ. σ. 41.

3 A. THUMB - A. SCHERER, Handbuch d. gr. Dialekte II, 283 § 4. Τὴν παραπομπὴν χρεωστῶ εἰς τὴν κυρίαν Κικὴν Μαλικούτη. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εἶδον συζητουμένην τὴν γνώμην ταύτην τοῦ HOFFMANN. Τὸ *αἰιποιεῖν* γράφεται ἀναλελυμένον εἰς δύο, ὡς π.χ. SCHWYZER, Dialectarum..Exempla... ἀρ. 127, στ. 11.

4 Τῶν μετὰ προθέσεως συνθέτων ὑπάρχουν σημασιολογικῶς δύο τύποι, Α τοῦ ὁποίου παράδειγμα: *ἔνδημος*=ὁ ἐν τῷ δήμῳ καὶ Β: *ἔμψυχος*=ὁ ἐν ᾧ ὑπάρχει ψυχὴ=ὁ ἔχων ψυχὴν ἐν ἑαυτῷ· πρβ. H. FRAENKEL, Ἐφήμερος ἐν Wege und Formen frühgriech. Denkens, σ. 23 σημ. 2 (βιβλιογρ.). Ἐπιναύτης θὰ ἐσήμαινεν οὕτω: ὁ ἐπὶ τῶν ναυτῶν.

5 Πρβλ. τὰ ἐν τῇ ΣΟΥΔΑι ἐν λ. *ἀεί· εἰώθασι τὸ ἀεὶ*

ἀεί=ἑκάστοτε σημασιολογικῶς θὰ ἠδύνατο νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπὶ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ HOFFMANN. Ἤτοι ἂν μὴ ἐτυμολογικῶς, σημασιολογικῶς ὅμως ὑπάρχει μία ἰδιαιτέρα ἀπόχρωσις εἰς τὸ *ἀ(ε)ὶ* τὸ μετὰ τῶν οὐσιαστικῶν κυρίως σύνθετον, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ ὁρίσωμεν ὡς σημαίνουσαν τὴν ἑκάστοτε ἤτοι: κατὰ μίαν ὡρισμένην περίοδον ἢ ἔκτασιν ἔξαρσιν τῆς ἐννοίας τοῦ οὐσιαστικοῦ.

Ὁ WILAMOWITZ [1] συνεσχέτισε τοὺς *Ἀειναύτας* πρὸς τοὺς *Ναυκράρους* [2] τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐθεώρησε ὅτι καὶ ἐδῶ ἔχομεν μίαν πρώιμον ἐκδήλωσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς τριηραρχίας· ἡ ἰσχύουσα ἐτυμολογία τοῦ ναύκραρος, ἐκ τοῦ **ναυ-κρᾶσ-ρο-ς,* κεφαλὴ τῆς νηός, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ὑποστηριχθείσης ἀνωτέρω ἑρμηνείας τοῦ ἀειναῦται. Σχετικῶς πρὸς τοὺς ναυκράρους οὐδεὶς πλέον ἀμφισβητεῖ τὴν πρὸς τὰ πλοῖα σχέσιν αὐτῶν, ἥτις ἦτο τὸ κύριον αὐτῶν μέλημα. Πρὸς τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης ἀρχὴν τῶν λέξεων τούτων σχετίζεται βεβαίως καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως *Ναύκρατις,* ἔνθα ἡ ἰδιότης τῶν κατοίκων μεταβιβάζεται εἰς τὴν προσωποποιουμένην πόλιν. Πρὸς τὰ ναυτικὰ πράγματα σχετίζεται ἐπίσης τὸ ὄνομα τῆς πόλεως *Ναυπάκτου* [3]. Ἓν παράδειγμα ὁμοίου σχηματισμοῦ θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω, ἀκριβῶς δὲ εἰς τὸ ὄνομα τῆς *Ἐρετρίας.*

Ἀειναῦται δὲν δύναται κατὰ ταῦτα νὰ εἶναι εἰμὴ οἱ ἐφοπλισταί, ὡς λέγομεν σήμερον, καὶ οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰς θαλασσίας ἐπικοινωνίας τῆς πόλεως. Τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐφοπλιστοῦ ἐκφράζει—περίπου—ἡ λέξις *ναύκληρος* ἀργότερον. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ αὐτὴ αὕτη ἡ λέξις *ναύκραρος* [4], ἀνάλογος τῆς ὁποίας σχηματισμὸς ἦτο, ἀνατολικώτερον τῶν Ἀθηνῶν, ὁ τύπος *ἀειναύτης.* Οὕτω ἡ παρὰ LIDDELL-SCOTT-JONES διδομένη

καὶ ἐπ' ὀλίγον χρόνον τάττειν, ὡς καὶ Ὅμηρος· ἔχων κότον ἐμμενὲς αἰεὶ (Ν 517) *καὶ Σοφοκλῆς· ..τὸν ἀεὶ βίοτον. τουτέστι τὸ μακρὸν γῆρας, τὴν ζωήν* (Οἰδ. Κολ. 1584). Πρβ. καὶ FRISK, Etym. Wörterb. ἐν λ. *αἰεί.*

1 U. v. WILAMOWITZ - MOELLENDORFF, Über die ionische Wanderung ἐν Sitzber. Berl. Akad. 1906, IV, 77. Περὶ τῶν ἀειναυτῶν βλ. ἐπίσης RE I (1894), στ. 477 καὶ XV (1932) στ. 1594, 55 ἑ. J. RÖHLIG, Der Handel von Milet, Hamburg 1933, 61. BUSOLT [-SWOBODA], Griech. Staatskunde[3] I, 177 σημ. 4, 211. G. GLOTZ, La cité grecque, 75, 76 καὶ Hist. grecque I, 278 σημ. 130. G. DE SANCTIS, Storia dei Greci I, 436 κέ. 519.

2 Ὁ WILAMOWITZ, αὐτ., θεωρεῖ ὅτι εἰς τὰς πόλεις, οἷαι ἡ Μίλητος, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν τὴν νέαν τάξιν κατὰ τοὺς πρωίμους ἀρχαϊκοὺς χρόνους, τὸ ἱππικὸν ἀντικαθίστατο βαθμιαίως διὰ τοῦ ναυτικοῦ· οἱ ἀειναῦται ἦσαν οὕτω ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς ναυκράρους τῶν Ἀθηνῶν—ἑκάστη ναυκραρία ἦτο ὑπόχρεως νὰ παρέχῃ δύο ἵππους καὶ μίαν ναῦν· οἱ ναύκραροι δέ, ὡς γνωστόν, ἦσαν οἱ πρόδρομοι τῆς Ἀθηναϊκῆς τριηραρχίας. Τί ὅμως ἀκριβῶς ἦσαν οἱ ἀειναῦται, τριήραρχοι, πλοιοκτῆται ἢ ναῦται, παρατηρεῖ ὁ WILAMOWITZ, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Ὅτι πρόκειται περὶ ἁπλῶν ναυτῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀποκλείεται ἀσφαλῶς. Ὁ WILAMOWITZ τὸ ἐσκέφθη διότι δὲν ἐδέχθη τὴν ὑπὸ τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ (βλ. κατ.) παρεχομένην ἑρμηνείαν περὶ τῶν ἀειναυτῶν τῆς Μιλήτου· Περὶ τῶν ναυκράρων: μετὰ τὸ περίφημον ἄρθρον τοῦ HELBIG, Les vases du Dipylon et les naucraries, Mémoires de l'Acad. d. Inscriptions 36, I, 1898, 387 κέ. βλ. RE III, A (1929), 974 κ.ἑ. (ALY) καὶ XVI (1935), 1938 (HOMMEL). BUSOLT [-SWOBODA], 566, 599, 817 κέ. HASEBROEK, Gr. Wirtschafts— und Gesellschaftsgesch. I, 55 κ.ἑ. E. ZIEBARTH, Beiträge z. Gesch. d. Seeraubs und Seehandels im alten Griechenland, Hamburg 1929, σ. 4. G. GLOTZ, Hist. gr. I, 402. H. BERVE, Gr. Gesch. I, 169, H. A. OMEROD, Piracy in the Ancient World, 1924, 96. P. N. URE, The Origin of Tyranny, 1922, 329 κέ. G. S. KIRK, Ships on Geometric Vases BSA 44, 1949, 93 κέ., ἰδίᾳ H. BENGTSON, Gr. Gesch. 111 καὶ σημ. 2. C. HIGNETT, A History of the Ath. Constitution, 1952, 81 κέ. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως πρβ. FRISK, Etymologisches Wörterbuch ἐν λ. *ναύκληρος*· τὴν λέξιν ἐτυμολογεῖ δι' ἀνομοιώσεως καὶ συγχρόνου συσχετισμοῦ πρὸς τὸ εὐνοητότερον κλῆρος ἐκ τοῦ *ναύκραρος*. Παρ' ΗΣΥΧΙΩι διασῴζεται : *ναύκλαροι, δήμαρχοι, ὑπηρέται.* Τὸ *ναύκραρος ἐκ τοῦ *ναύ-κρασ-ρος*: τὸ *κρα-ρ* παρὰ τὸ *κέρα-ς* εἴτε ὀρθότερον *κρασ-ρ* τὸ ὑπάρχον εἰς τὴν λ. *κρανίον, κάρα.* Ὥστε *ναύκραρος*=ὁ ἱστάμενος εἰς τὸ ἄκρον ἑνὸς πλοίου. Ἀναλόγως καὶ παρὰ J. B. HOFMANN, Etym. Wörterb. ἐν λ. *ναύκραρος, ναύκληρος.* Περὶ τῶν *πρυτάνεων τῶν ναυκράρων* βλ. καὶ κατωτ. σ. 41 κέ.

3 Πρβ. RE XVI (1935), στ. 1979 ἐν λ.

4 Πρβ. ἀνωτ. σημ. 2.

ἑρμηνεία εἰς τὴν λέξιν *ἀειναύτης*: board of magistrates....(Cf. *ναῦος* [αἰολ.=*ναός*]; wrongly expl. by Plu. l. c. [=βλ. κατ.] *as meeting on board ship*) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στοχάζηται τοῦ ἀληθοῦς. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν WACHSMUTH [1], ὅστις συνάπτων τὴν λέξιν πρὸς τοὺς ναυκράρους τῶν Ἀθηνῶν ἐθεώρει ὅτι τὸ *ναυ*- ἐδῶ δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ *ναῦς*, ἀλλ' ἐκ τοῦ ῥήματος *ναύω*, ὡς παρ' Ἡσυχίῳ, *ναύειν· ἱκετεύειν. παρὰ τὸ ἐπὶ τὴν ἑστίαν καταφεύγειν τοὺς ἱκέτας·* ὁμοίως καὶ παρὰ Φωτίῳ παρέχεται ἡ αὐτὴ ἑρμηνεία: *ἐπεὶ ἐν τοῖς ναοῖς ἦσαν ἢ παρὰ τὴν ἑστίαν, παρὰ τὸ ἐναῦσαι.* Ἡ ἑρμηνεία ὅμως αὕτη ὀφείλεται μᾶλλον εἰς ἀμηχανίαν. Ἕνα ἀκριβέστερον ὁρισμὸν τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀειναυτῶν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ παράσχωμεν κατωτέρω.

Κυριωτάτη μαρτυρία περὶ τῶν ἐν Μιλήτῳ ἀειναυτῶν εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου, Ἑλλην. Αἰτίοις 32, p. 298 c [2], καθ' ἣν ἀειναῦται παρὰ Μιλησίοις ἦσαν οἱ δυνατοί, οἱ ὁποῖοι ἐμβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα «ἐβουλεύοντο περὶ τῶν μεγίστων». Ἡ ἑτέρα μαρτυρία εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου: *ἀειναῦται, ἀρχῆς ὄνομα παρὰ Μιλησίοις.* Ἡ εἴδησις αὕτη τοῦ Πλουτάρχου ὅτι οἱ δυνατοὶ ἐν Μιλήτῳ ἐβουλεύοντο ἐπὶ τῶν πλοίων πόρρω τῆς γῆς, σημαίνει προφανῶς πόσον ἐτονίζετο ἡ ἰσχὺς τῆς θαλάσσης παρὰ τοῖς Μιλησίοις καὶ πόσην δύναμιν εἶχον οἱ ὑπεύθυνοι διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἰσχύος ταύτης.

Δὲν ἦτο μικροτέρα ἡ σχέσις τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν [3], μάλιστα δὲ κατὰ μίαν περίοδον ἴσως καὶ κάπως παλαιοτέραν ἐκείνης τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως τῆς Μιλήτου. Εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἀποδίδεται καὶ μία περίοδος θαλασσοκρατίας [4].

Ἡ ἰδιαιτέρα σχέσις τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν δὲν ἔχει ἴσως τονισθῆ μέχρι σήμερον εἰς ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν. Ἐν τοῖς ἑξῆς θὰ σημειώσω ὀλίγα μόνον γεγονότα ἵνα, περαιτέρω, ἐπιχειρηθῇ ἡ διασάφησις καὶ κατανόησις τῆς μεταξὺ Ἐρετρίας καὶ Χαλκίδος διαφορᾶς.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Αθ. Γεωργιαδου εὑρεθεῖσα ἐν Ἐρετρίᾳ καὶ ὑπὸ τοῦ Γ. Παπαβασιλειου [5]

1 WACHSMUTH, Stadt Athen I, 481, ὅστις εἰς τὸ *ναῦς* βλέπει τὴν σημασίαν τῆς ἑστίας παραβάλλων καὶ τὸ παρὰ ΠΟΛΥΔΕΥΚΕΙ I 74, 10: *ναύκληρος=ἑστιοπάμων.*

2 «*Τίνες οἱ ἀειναῦται παρὰ Μιλησίοις;*». *Τῶν περὶ Θόαντα καὶ Δαμασήνορα τυράννων καταλυθέντων, ἑταιρεῖαι δύο τὴν πόλιν κατέσχον, ὧν ἡ μὲν ἐκαλεῖτο Πλουτίς, ἡ δὲ Χειρομάχα. Κρατήσαντες οὖν οἱ δυνατοὶ καὶ τὰ πράγματα περιστήσαντες εἰς τὴν ἑταιρείαν, ἐβουλεύοντο περὶ τῶν μεγίστων, ἐμβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα, καὶ πόρρω τῆς γῆς ἐπανάγοντες· κυρώσαντες δὲ τὴν γνώμην, κατέπλεον, καὶ διὰ τοῦτο ἀειναῦται προσηγορεύθησαν.*

3 Καθ' ὅσον γνωρίζω, οὐδέποτε ἐν τῇ ἐξιστορήσει τοῦ ἀποικισμοῦ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν Χαλκίδα ἡ Ἐρέτρια διὰ τῆς ἐξάρσεως τῆς ἰσχυρᾶς ναυτικῆς ἰσχύος ταύτης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν στερουμένην ναυτικοῦ Χαλκίδα. Βεβαίως εἰς τὰς ἐπὶ μέρους πραγματείας περὶ Ἐρετρίας τονίζεται ἡ ναυτικὴ ἐπίδοσις αὐτῆς· πρβ. ἰδίᾳ HASEBROEK, ἔ.ἀ. 108 (θεωρεῖ ταύτην μετὰ τῆς Σάμου ὡς τὰς πρώτας πόλεις μὲ ναυτικὴν δύναμιν), 117, 144. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὸ ἄρθρον *Eretria* ἐν RE Suppl. IV (1924), στ. 374, ἀλλ' ὁπωσδήποτε οὐδέποτε ὁ ναυτικὸς χαρακτὴρ τῆς Ἐρετρίας ἐγένετο εὐρύτερον γνωστός. Κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους τὴν παλαιὰν ἀκμὴν ὑπεδήλωνεν ἡ ὀνομαστὴ ἁλιεία τῆς Ἐρετρίας, τῆς ὁποίας περίφημοι ἦσαν οἱ *φάγροι* (φαγγριά), ΑΘΗΝ. VII 295 d καὶ 327. Πρβλ. GEYER, Top. u. Ges., σ. 17 καὶ RE VI (1909), στ. 422 ἑ. Περὶ τῆς ναυτικῆς Ἱστορίας τῆς Εὐβοίας γενικῶς βλ. Κ. Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ, Ἡ Εὔβοια εἰς τὴν Ναυτικὴν Ἱστορίαν, Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν 10, 1953, 1 κἑ.

4 Αὕτη τοποθετεῖται εἰς τὰ 505 - 490 π.Χ. Πρβ. R. HELM ἐν Hermes 61, 1926, 250.

5 Γ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐρετρικὸς Νόμος, Ἀρχ. Ἐφ. 1913, 210 κἑ. Περὶ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως, Αθ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, αὐτ. 214-5. — IG XII 9 ἀρ. 1273/4, σ. VIII/IX. E. SCHWYZER, Dialect. graec. exempla epigr. potiora ἀρ. 800. E. ZIEBARTH, Beitr., σ. 123 κἑ. καὶ IG XII Suppl. σ. 204. JEFFERY, The Local Scripts, 84 πίν. 5, 9 A. Βλ. καὶ H. VOLKMANN ἐν Hermes 74, 1939, 99 κἑ. (περὶ τῆς φράσεως *δόκιμα χρήματα*. Πρόκειται διὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς λ. *χρῆμα* ἐν τῇ συνήθει ἐννοίᾳ).

δημοσιευθεῖσα ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἐρετρίας ἀποτελεῖ τὴν παλαιοτάτην μαρτυρίαν περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἐρετριέων—ἴσως μάλιστα εἶναι ἡ παλαιοτάτη ἐπιγραφὴ περὶ τῶν ναυτικῶν πραγμάτων γενικῶς. Πρόκειται περὶ νόμου γεγραμμένου εἰς πλείονα τεμάχια πώρου λίθου ὁρίζοντος τὰ τῆς ναυσιπλοΐας, πρὸς ἣν σχετίζεται, ὡς ἔδειξεν ὁ E. Ziebarth, ὄχι μόνον ἡ ῥητῶς εἰς αὐτὴν ἀναφερομένη παράγραφος ἀλλὰ καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν ἀναφερομένην διαδικασίαν διατάξεις τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἡ πρὸς τὴν ναυσιπλοΐαν σχετιζομένη παράγραφος ἔχει οὕτω· § III (τεμάχια C καὶ D): *Τοὺς πλέοντας ἀρ*[έσ]*θαι μισθὸν | hοίτινες ἂν Π*[ε]*ταλὰς ἒ Κέναιον* | [ἀ]*μείπσōνται: φέρ*[ε]*ν δὲ πάντας | τὸς ἐπι*[δ]*ἒμος ἒ ὀνōν* (=ὠνῶν) *γνόμ*[ο]*νας ἐλ* | [λιμένι] *hō* [ἄ]*ν hέλōσι | hα σφιν ἄ*[ν] *ἀναφίσβēτ' ἔει.*

Ὁ E. Ziebarth ὑπομνηματίζων ἑρμηνεύει ὡς ἑξῆς[1]: «Lege sancitur ab omnibus, qui Petalias insulas aut promuntorium Cenaeum superant nautis stipendium postulare licere atque omnes peregrinos aut emptionum peritos—ὠνῶν γνώμονας—in eo portu stipendium solvere (v. III 3 φέρειν sc. μισθὸν) debere, ubi invenerint, quod eorum maxime interfuerit[2]». Ἡ μαρτυρία τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἶναι σημαντικωτάτη Κατὰ τὰ μέσα—ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου ἡμίσεος—τοῦ ἕκτου αἰῶνος ὁ Εὐβοϊκὸς πορθμὸς εἶναι καὶ πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸς Νότον ἐλεύθερος εἰς τὰ πλοῖα τῆς Ἐρετρίας. Οἱ «ἀμειβόμενοι» τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον πέρας τοῦ πορθμοῦ ἦσαν προφανῶς οἱ Ἐρετριεῖς ναυτικοί. Ἡ Χαλκὶς ἡ κειμένη βορειότερον τῆς Ἐρετρίας δὲν ἀπετέλει ἐμπόδιον διὰ τὴν καὶ ἀπὸ τοῦ βορείου στομίου τοῦ πορθμοῦ ἔξοδον τῶν Ἐρετριέων πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν.

Εὔγλωττος ἐπίσης μαρτυρία ὑπὲρ τῆς ναυτικῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἐρετριέων εἶναι ἡ λατρεία τοῦ ἥρωος *Ναυστόλου*, προστάτου προφανῶς τῶν διαρκῶς πλεόντων Ἐρετριέων[3], ἥρωος πεποιημένου ἐκ τῆς περὶ τὴν θάλασσαν ἀπασχολήσεως. Οὗτος ἐκτὸς τῆς Ἐρετρίας ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ Μέγαρα[4]. Ἐν ἀντιθέσει ἐπίσης πρὸς τὴν Χαλκίδα, εἰς τὴν Ἐρέτριαν ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ναυτικὰς πόλεις τῆς Εὐβοίας, τὰς στενῶς ἄλλως πρὸς αὐτὴν κυρίως συνδεομένας, τὰ δεικνύοντα τὴν σχέσιν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὰ πλοῖα ὀνόματα εἶναι συνηθέστατα, ὡς *Ναυκράτης, Ναυστέ(ι)ρες, Ναυσίας, Ναυτέλης, Ναύτης* καὶ τὸ θηλυκὸν *Ναυσικράτη*[5].

1 Suppl. σ. 204, 30 κέ.

2 Πρβ. καὶ Beitr. σ. 123: «Wenn hier auch vieles unsicher bleibt, ist soviel sicher, dass die Stadt Eretria Bestimmungen erlässt über die Seefahrt über die Petalischen Inseln im Süden und das Kap Kenaion im Norden des Kanals von Euboia hinaus, also wohl über das Fährgeschäft von Eretria aus um Euboia herum und zwar auf dem Nordweg und dem Südweg». Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὁ περιορισμὸς τοῦ πλοῦ μόνον εἰς τὴν διαπόρθμευσιν, Fährgeschäft, ὡς νομίζει ὁ Ziebarth παραπέμπων καὶ εἰς IG I² 40, 19 εἶναι ὀρθός, ἡ μαρτυρία ὅτι τὴν μεταξὺ πάντων τῶν λιμένων τῆς Εὐβοίας ἄσκησιν τῆς συγκοινωνίας εἶχον οἱ Ἐρετριεῖς εἶναι ἀρκετὰ εὔγλωττος.

3 IG XII 9 ἀρ. 256: *hόρος ἱερō | Ναυστόλο.* Πρβ. Κ. Κουρουνιωτην, Ἀρχ. Ἐφ. 1911, 36, ἀρ. 29. Ν. Παπαδακην, Ἀρχ. Δελτ. 1, 1915, 183. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ εὔλογος ὑπόθεσις τοῦ Παπαδακη, αὐτόθι, ὅτι τὸ Ἰσίειον τῆς Ἐρετρίας πιθανώτατα εἶναι τὸ ἀντικαταστήσαν τὸ ἱερὸν τοῦ *Ναυστόλου*, τοῦ ὁποίου ὁ ὅρος εὑρέθη πλησίον. Πρὸς τὸν θαλάσσιον τοῦτον ἥρωα παραβάλλει ὁ Παπαδακης, αὐτ., καὶ τὸν ἐκ Πριήνης γνωστὸν *Ναύλοχον*, Inschriften v. Priene ἀρ. 1960.

4 W. Peek, Ath. Mitt. 59, 1934, 53. Διαφέροντα καὶ τὰ ἄλλα ὀνόματα τῆς μεγαρικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ *Ναυστόλου : Νέωρις, Λιμένοχος, Ἁλιρόθιος, Ἀγχίαλος, Εὐρύαλος.*

5 Πρβλ. τοὺς πίνακας ἐν IG XII 9 καὶ τὴν σημείωσιν τοῦ Ziebarth ἐν Suppl. σ. 203.

Γνωστὴ εἶναι ἐπίσης ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος [1] μαρτυρουμένη ἐπικυριαρχία τῆς Ἐρετρίας ἐπὶ τῶν νήσων Ἄνδρου, Κέω, Τήνου καί τινων ἄλλων—μικροτέρων προφανῶς, τὰς ὁποίας δὲν ὀνομάζει ὁ γεωγράφος. Ὁ J. L. Myres [2] ὑποθέτει ἐκ τούτου ὅτι ἡ Ἐρέτρια κυριαρχοῦσα εἰς τὴν νότιον Εὔβοιαν—προφανῶς τὰς παραλίους πόλεις—καὶ τὰς ἐκ τῶν Κυκλάδων ὑπηκόους αὐτῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀποικισμὸν ἀφορμωμένη ἐκ τοῦ ὅλου αὐτῆς νησιωτικοῦ κράτους.

Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἶναι τὸ λαλοῦν αὐτῆς σύμβολον: *Ἐρέτρια* εἶναι ἡ κωπηλάτις, ἡ πόλις μὲ τοὺς ἀδιαλείπτως ἐρέσσοντας κατοίκους. Παίγνιον μόνον ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἑτέραν πηγὴν ἀκμῆς τῆς πόλεως εἶναι ἡ παραδεδομένη πληροφορία περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς *Ἐρετρίας* καὶ ὡς *Ἀροτρίας*: τὸ ἄροτρον εἶχεν ἐπίσης δικαιώματα εἰς τὴν μεγάλην καὶ εὔφορον νῆσον, τῆς ὁποίας ὁ βοῦς ἦτο τὸ σύμβολον. Πλὴν ἄλλων ἡ Ἐρέτρια εἶχεν ὡς σύμβολον ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ τὴν βοῦν ἀλλὰ καὶ τὸν ὀκτάποδα [3].

Ἡ *ἐρέτρια* αὕτη πόλις ἐνθυμίζει τοὺς Φαίακας, ἡ ἵδρυσις τῆς πόλεως τῶν ὁποίων σχετίζεται μὲ τὸν ἀποικισμόν.

Διότι ἡ πόλις αὕτη εἶναι τὸ πρῶτον ἀσφαλὲς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματείᾳ ἀναφερόμενον παράδειγμα ἀποικίας [4]. Οἱ Φαίακες κατὰ τὴν Ὀδύσσειαν, ἐν ζ 4 κέ., κατῴκουν κάποτε ἐν τῇ *εὐρυχώρῳ Ὑπερείῃ* [5], πλησίον τῶν Κυκλώπων, *οἵ σφεας σινέσκοντο, βίηφι δὲ φέρτεροι ἦσαν*. Ὅθεν ὁ Ναυσίθοος ἀναστήσας τούτους ἐκ τῆς Ὑπερείης ἀπῴκισεν ἐν τῇ νήσῳ Σχερίῃ, ζ 9-10:

ἀμφὶ δὲ τεῖχος ἔλασσε πόλει, καὶ ἐδείματο οἴκους,
καὶ νηοὺς ποίησε θεῶν, καὶ ἐδάσσατ' ἀρούρας...

Ἡ κατασκευὴ τοῦ τείχους καὶ τῶν οἰκιῶν διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τῶν ναῶν διὰ τοὺς θεοὺς καὶ ἡ διανομὴ τέλος τῶν ἀγρῶν εἶναι ὅ,τι χαρακτηρίζει τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ἵδρυ-

1 ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 10, c. 448: *ἐπῆρχον δὲ καὶ Ἀνδρίων καὶ Τηνίων καὶ Κείων καὶ ἄλλων νήσων.*

2 Ἐν CHA III, 650: Eretrian colonization is less easy to trace than Chalcidian, partly...partly because the most important settlements of this south Euboic group were not founded directly from Euboea itself, but from other islands, such as Andros, which had either been colonized form Eretria at an earlier stage, or were more favourably situated for communication with the regions which remained unexploited. Διὰ τὴν σχέσιν τῆς Εὐβοίας-Ἐρετρίας πρὸς τὴν Ἄνδρον σημαντικωτάτη θὰ εἶναι ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ζαγορᾶς ἐν Ἄνδρῳ, πρβ. N. M. Kontoleon ἐν Gnomon 34, 1962, 396 βλ. καὶ Ν. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΝ, Ἀρχ. Δελτ. 16, 1960, Β', 248.

3 Κατὰ τὴν ἐποχὴν 511-490, Πρβ. Head, Hist. Nummorum², 361 κέ. Ch. Seltman, Greek Coins, 83, πίν. 11 1-2.

4 K. J. Beloch, I 1², 230 κέ. Hasebroek, ἔ.ἀ. 111. Glotz, Hist. grecque I, 157. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἡ Ὀδύσσεια σχετίζεται πρὸς τὸν ἀποικισμόν, E. Pais, Storia della Sicilia e della Magna Grecia I, 1894, 160 κέ. E. Ciaceri, Storia della Magna Grecia², 1927-1932, I, 392. W. Schadewaldt, Von Homers Welt und Werk², Stuttgart 1951, 87 κέ. L. Pareti, Omero e la realtà storica, Milano 1959. H. Schaefer, Eigenart und Wesenszüge der gr. Kolonisation ἐν Probleme der alten Geschichte (=Heidelb. Jahrbücher 4. 1960), σ. 363 κέ. Βλ. καὶ J. Bérard, La colonisation², 303 κέ., ὅστις θεωρῶν τὰ ἀρχαιότερα μέρη τῆς Ὀδυσσείας παλαιότερα τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἀποικισμοῦ δὲν πιστεύει—ἀντιθέτως πρὸς τὸν E. Pais, ἔ.ἀ. ἢ τὸν Ciaceri, ἔ.ἀ.—ὅτι οἱ «πλοῖ τῶν Χαλκιδέων» εἰς τὴν Δύσιν ὑπῆρξαν τὸ πρότυπον τῶν περιπλανήσεων τοῦ Ὀδυσσέως.

5 Τὴν *Ὑπερείην* τοποθετοῦσι παρὰ τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας, J. Bérard, Colonisation², 309, 505. Εἰς τὴν Ὁμηρικὴν τοπογραφίαν δὲν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα· παρατηρητέον μόνον ὅτι τὸ μοναδικὸν παράδειγμα ἀποικίας ἐκ τῆς ἐκεῖθεν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου ἀπωτάτης Δύσεως πρὸς Ἀνατολὰς εἶναι ἡ ἀποικία αὕτη τῶν Φαιάκων ἐξ *Ὑπερείης* εἰς τὴν *Σχερίην* ταυτιζομένην μὲ τὴν Κέρκυραν. Ἡ σύνδεσις τῶν Φαιάκων μὲ τὰς παραδόσεις περὶ ἐπιστροφῆς Πελασγῶν

σιν μιᾶς πόλεως εἴτε μιᾶς ἀποικίας. Ἀλλ' ὁ ἀρχηγός, ὁ οἰκιστὴς τῆς ἀποικίας ταύτης, εἶχε τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα *Ναυσίθοος*, τὴν σχέσιν δὲ πρὸς τὰς ναῦς ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς *Ναυσικάας*. Τὰ πλοῖα διὰ τὸν στόλον ἦσαν ἴ δ ι α τῶν Φαιάκων.

Ὅθεν ἐνῷ εἰς τοὺς στίχους ζ 9-10 ἔχομεν χαρακτηριστικῶς τὸ ὑπόδειγμα μιᾶς ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στηριζομένης ἀποικίας, ὡς ἦσαν αἱ παλαιόταται τῶν ἀποικιῶν, ἡ ἀπασχόλησις τῶν Φαιάκων φαίνεται ὅτι κατηυθύνετο πρὸς τὴν θάλασσαν.

Εἶναι *δ ο λ ι χ ή ρ ε τ μ ο ι, ναυσίκλυτοι ἄνδρες*, ν 166, *περὶ πάντων ἴδριες ἀνδρῶν/νῆα θοὴν ἐνὶ πόντῳ ἐλαυνέμεν*, η 108, κύριον δὲ αὐτῶν μέλημα ἔχουν

π ο μ π ο ὶ ἀπήμονές εἰμεν ἁπάντων, ν 174,

ἐξ οὗ καὶ ὁ Ἀλκίνοος λέγει πρὸς τοὺς Φαίακας σχετικῶς πρὸς τὸν Ὀδυσσέα, θ 31 κἑ.:

ἡμεῖς δ', ὡς τὸ πάρος περ, ἐποτρυνώμεθα πομπήν·
οὐδὲ γὰρ οὐδέ τις ἄλλος, ὅτις κ' ἐμὰ δώμαθ' ἵκηται,
ἐνθάδ' ὀδυρόμενος δηρὸν μένει εἵνεκα π ο μ π ῆ ς.

Πομποὶ λοιπὸν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀνάγκην νὰ διασχίσουν τὴν θάλασσαν ἦσαν οἱ Φαίακες, μέχρις ὅτου ὁ Ποσειδῶν χολωθεὶς ἕνεκα τῆς μεταφορᾶς εἰς τὴν Ἰθάκην τοῦ Ὀδυσσέως ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἀποστολὴν ταύτην τῶν Φαιάκων.

Ἀνάγκην π ο μ π ῶ ν διὰ τῆς θαλάσσης εἶχον οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς ξένην γῆν μακρὰν τῆς πατρίδος, εἰς ἀποικίαν. Αἱ ἀποικίαι δὲ «σ τ έ λ λ ο ν τ α ι» διὰ θαλάσσης κυρίως. Οἱ θέλοντες νὰ μετάσχουν τοῦ «σ τ ό λ ο υ» συγκεντρώνονται εἰς ἕνα ἐκ τῶν λιμένων τῶν μεγάλων πόλεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ὁ ὑπερπόντιος πλοῦς[1]. Εἰς τοὺς λιμένας τούτους συνεκεντρώνοντο καὶ οἱ ἐξ ἄλλων πόλεων θέλοντες νὰ ἀποικήσουν[2] καὶ εἰς τοὺς λιμένας τούτους καταπλέοντα τὰ πλοῖα ὡδήγουν τοὺς ἀποίκους εἰς τὴν νέαν πατρίδα.

Ὡς ἐκτελοῦντας τὴν πραγματοποίησιν τοιούτων σ τ ό λ ω ν ἢ π ο μ π ῶ ν δυνάμεθα, νομίζω, νὰ χαρακτηρίσωμεν τοὺς Ἐρετριεῖς. Αἱ πηγαὶ βεβαίως εἶναι λίαν σιωπηραὶ ἀλλ' ἡ ναυτικὴ ἰσχὺς τῆς Ἐρετρίας, τὴν ὁποίαν διδάσκει ἐπίσης ἐντόνως ἡ εἰς τὸν ἀποικισμὸν ζωηρὰ αὐτῆς συμμετοχή, εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ὡς πρὸς τοῦτο.

Ὑποτίθεται συνήθως[3] ὅτι κατὰ τὴν πρὸς Δυσμὰς κυρίως ἀρχαιοτάτην ἀποικιακὴν ἐξάπλωσιν τῆς Εὐβοίας τὸ ναυτικὸν τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας, ἀπὸ κ ο ι ν ο ῦ, εἶχεν ὑπάρξει κυρία πρὸς τοῦτο αἰτία, ὅτι δὲ ἐξερευνητικὰ ταξίδια Χαλκιδέων θαλασσοπόρων εἶχον προηγηθῆ τῆς καθαυτὸ ἀποικιακῆς κινήσεως, ὅτι δέ, τέλος, ἡ συνεργασία Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας διεκόπη ἕνεκα τοῦ περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου πολέμου, ὅστις θεωρεῖται ὅτι ἤρχισεν ἤδη κατὰ τὸν 8ον π.Χ. αἰ.[4] Βεβαίως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι Εὐβοϊκαὶ πόλεις δὲν εἶχον μείνει ἀμέτοχοι εἰς τὴν κίνησιν ταύτην. Ὁ Ἰσοκράτης[5] εἶχε παρατηρήσει ἐν

ἐξ Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ὑποθέτει ὁ BERARD, αὐτ. 504, σημ. 5, 505 δὲν αἴρει τὴν μοναδικότητα τοῦ παραδείγματος.

1 H. BERVE, Gr. Gesch. I, 113. Πρβ. τὴν διήγησιν τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ I 94 διὰ τὸν πλοῦν τῶν Λυδῶν εἰς Τ υ ρ σ η ν ί α ν (Ἐτρουρίαν): *Λαχόντας δὲ αὐτῶν τοὺς ἑτέρους ἐξιέναι ἐκ τῆς χώρης καταβῆναι ἐς Σμύρνην καὶ μηχανήσασθαι πλοῖα, ἐς τὰ ἐσθεμένους τὰ πάντα..., ἀποπλέειν κατὰ βίον τε καὶ γῆς ζήτησιν.*

2 Βλ. π.χ. BUSOLT, Gr. Staatskunde[3], 174.

3 Βλ. κατωτ. σ. 15 κἑ.

4 Βλ. σ. 1 σημ. 2. Πρβ. καὶ J. BÉRARD, L'expansion et la colonisation grecques, 1960, 66 κἑ.

5 ΙΣΟΚΡ. IV 108.

τῷ Πανηγυρικῷ περὶ τῆς Εὐβοίας ὅτι : *πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν τῆς θαλάσσης εὐφυῶς εἶχε καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἁπασῶν τῶν νήσων διέφερε.* Ἀλλὰ κατὰ τοὺς πρωίμους Ἑλληνικοὺς αἰῶνας τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάσσης ἡ Ἐρέτρια κατεῖχε πρώτη ἐκ πασῶν τῶν Εὐβοϊκῶν πόλεων.

Ὁ *Νεῶν κατάλογος* διδάσκει τὴν κοινήν, ὡς μιᾶς ἑνότητος ἐμφάνισιν τῶν Εὐβοϊκῶν πόλεων, Β 536 κέ.

Οἳ δ' Εὔβοιαν ἔχον μένεα πνείοντες Ἄβαντες,
Χαλκίδα τ' Εἰρέτριάν τε πολυστάφυλόν θ' Ἱστίαιαν
Κήρινθόν τ' ἔφαλον Δίου τ' αἰπὺ πτολίεθρον,
οἵ τε Κάρυστον ἔχον ἠδ' οἳ Στύρα ναιετάεσκον,
τῶν αὖθ' ἡγεμόνευ' Ἐλεφήνωρ[1], *ὄζος Ἄρηος,*
Χαλκωδοντιάδης, μεγαθύμων ἀρχὸς Ἀβάντων.

Οἱ Ἄβαντες ὡς ἔθνος, κατοικοῦντες τὴν Εὔβοιαν—οὐχὶ δ' ἑκάστη τῶν πόλεων ὡς ἰδιαιτέρα πολιτικὴ μονάς—μετέχουν εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τροίας. Τοῦτο ἀποτελεῖ βεβαίως μίαν καιρίαν διαφορὰν τοῦ κόσμου τῶν Ἀχαιῶν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὡς οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τοῦ 8ου περίπου αἰῶνος καὶ ἑξῆς.

Ἐν ἀκολουθίᾳ τῆς Ὁμηρικῆς - Ἀχαϊκῆς ταύτης ἀντιλήψεως ὀνομάζει καὶ ὁ εἰς Ἀπόλλωνα Ὁμηρικὸς Ὕμνος, στ. 31, τὴν Εὔβοιαν *ναυσικλειτήν*. Ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας ἦσαν ἐξ ἴσου ναυσικλειταί. Χρησιμοποιεῖται δὲ γενικῶς τὸ ὄνομα τῆς ὅλης νήσου ἐν συνεχείᾳ τῆς μυκηναϊκῆς πολιτικῆς ἑνότητος αὐτῆς ὡς χώρας τῶν Ἀβάντων.

Ἐν προσφάτῳ μελέτῃ μου[2], ἔνθα προσπαθῶ νὰ ἀνεύρω τὰ στοιχεῖα τὰ ἑνώνοντα τὴν ποίησιν τοῦ Ἀρχιλόχου πρὸς τὴν ὅλην τέχνην τῆς Πάρου καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς προσωπικότητος τοῦ Παρίου ποιητοῦ πρὸς τὴν πόλιν τῆς Πάρου, εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσω πόσον κεφαλαιώδους σημασίας εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Θουκυδίδου ὅτι ἡ Ἑλλὰς κατὰ μὲν τὰ Τρωικὰ[3] *κοινῇ εἰργάσατο* ἓν μέγα ἔργον, ἐνῷ μετὰ ταῦτα ἐμφανίζεται ζῶσα *ἀτολμοτέρα κατὰ πόλεις*[4] ὥστε *μήτε κοινῇ φανερὸν μηδὲν κατεργάζεσθαι.*

Ἡ κοινὴ αὕτη ἐμφάνισις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ὀφείλεται εἰς τὴν διάφορον πολιτικὴν διάρθρωσιν: τὰ ἔθνη ἀποτελοῦν τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ συνόλου, ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν Μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὸν 9ον-8ον περίπου π.Χ. αἰ. διασπᾶται ἡ κατὰ ἔθνη διάρθρωσις καὶ ἡ *πόλις* ἐμφανίζεται ὡς ἡ πολιτικὴ αὐτάρκης ἑνότης. Ἡ δημιουργία τῆς πόλεως ἀποτελεῖ οὐσιώδη ἀλλαγήν. Τοὺς πολίτας ἑνώνει τώρα ἡ κοινὴ αὐτῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξάρτησις - ὄχι ὁ συγγενικὸς δεσμὸς κοινῆς καταγωγῆς. Ἡ πόλις γίνεται κτῆμα τῶν πολιτῶν, ἐνῷ παλαιότερον ἦτο κτῆμα τοῦ βασιλέως, ὅστις διῴκει τὸ ἔθνος, δυνάμεθα δὲ δικαίως νὰ ἰσχυριζώμεθα ὅτι ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἐμφάνισις τῆς πόλεως δὲν συνεβιβάζετο μὲ τὴν ἰδέαν τῆς βασιλείας. Ἡ πόλις δηλαδὴ

1 Κατὰ τὸν ΗΣΙΟΔΟΝ ἀπ. 96 οὗτος ἦτο μεταξὺ τῶν μνηστήρων τῆς Ἑλένης, ἐπιστρέφων ἐκ Τροίας θεωρεῖται ὅτι ᾤκισε τὸν Ὠρικόν. βλ. κατωτ. σ. 19.

2 Archilochos und Paros ἐν Entretiens Hardt X, 1964, 40 κέ.

3 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ Ι 3. 1: *Πρὸ γὰρ τῶν Τρωικῶν οὐδὲν φαίνεται πρότερον κοινῇ ἐργασαμένη ἡ Ἑλλάς.*

4 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ Ι 17 : *Οὕτω πανταχόθεν ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ πολὺν χρόνον* [=μεταξὺ τῶν Τρωικῶν καὶ τῶν Μηδικῶν] *κατείχετο μήτε κοινῇ φανερὸν μηδὲν κατεργάζεσθαι, κατὰ πόλεις τε ἀτολμοτέρα εἶναι.*

ὡς πολιτικὴ ἔννοια δὲν ἀποτελεῖ περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς κατὰ κώμας ἢ δήμους οἰκήσεως ἀλλὰ τὴν νέαν μορφήν, ἡ ὁποία ἀντικαθιστᾷ τὴν κατὰ ἔθνη διάκρισιν.

Οὕτω ἡ κατὰ ἔθνη διάκρισις ἡ εὑρισκομένη ἐν τῷ Νεῶν καταλόγῳ ἀντιπροσωπεύει τὸ παλαιὸν βασιλικὸν καθεστώς, ἐνῷ ἡ πόλις καταργοῦσα τοὺς βασιλεῖς αἴρει συγχρόνως καὶ τὴν κατὰ ἔθνη διαίρεσιν, ἥτις ἐπιβιώνει ἐν τῇ ἐσωτερικῇ μόνον διαρθρώσει τῆς πόλεως διὰ τῆς ὀνομασίας φυλῶν ἢ ἄλλων μικροτέρων πολιτικῶν ἑνοτήτων δι᾿ ὀνομάτων τῶν παλαιῶν ἐθνῶν· οἱ Ἄβαντες π.χ. ἐπέζησαν ἐν τῇ *Ἀβαντίδι φυλῇ* τῆς Χαλκίδος. Διὸ καί, ὡς ἔχει ὀρθῶς παρατηρηθῆ [1], ἡ κατὰ φυλὰς—καὶ τὰς ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν—διάρθρωσις τῆς πόλεως εἶναι ἄγνωστος εἰς τὴν παλαιοτέραν κατὰ ἔθνη πολιτικὴν διαίρεσιν τῶν Ἑλλήνων, ἐξ οὗ καί, ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, οἱ κατὰ ἔθνη ζῶντες Ἕλληνες δὲν εἶχον διάκρισιν κατὰ φυλάς.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποικισμοῦ [2] ὅστις ἤρχισεν, ὡς κοινῶς πιστεύεται [3], αἰφνιδίως καί, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἄνευ σαφῶς διακρινομένων προβαθμίδων περὶ τὰ μέσα τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., ἱστορίαν δέ, ἡ ὁποία μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαιτέρως ἐνταῦθα, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ἐπανεύρωμεν τὴν διάκρισιν τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τῶν πόλεων εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δεύτερος οὗτος καλούμενος ἀποικισμὸς ἐκπορεύεται ἀπὸ τῶν πόλεων, ἐνῷ ὁ παλαιότερος, ὁ τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἤτοι ἡ καλουμένη συνήθως ἰωνικὴ ἀποικία ἦτο ἀκόμη ἓν κίνημα τῶν ἐθνῶν· ἦτο αὕτη μετανάστευσις *ἐθνῶν,* εὐλογώτατα δὲ θεωρεῖται ὅτι εἰς τὴν νέαν πατρίδα οἱ ἐν Ἰωνίᾳ ἄποικοι τῆς στροφῆς τῆς 2ας πρὸς τὴν 1ην π.Χ. χιλιετηρίδα ἐδημιούργησαν τὰς πόλεις [4].

Ἓν παράδειγμα τῆς τοιαύτης διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ πρώτου, τοῦ τῆς ὑστερομηκυναϊκῆς καὶ τοῦ δευτέρου, τοῦ τῆς ὑστερογεωμετρικῆς δηλαδὴ ἐποχῆς, ἀποικισμοῦ εἶναι π.χ. ἡ πληροφορία ὅτι Ἄβαντες ἐκ τῆς Εὐβοίας ἐπῴκισαν κατὰ τὴν πρώτην μετανάστευσιν τὴν Χίον [5]. Οἱ Εὐβοεῖς οὗτοι μὴ ὑπαρχούσης τότε τῆς πόλεως ὡς πολιτικῆς μονάδος εἶναι εὐνόητον νὰ μὴ χαρακτηρίζωνται ὡς προερχόμενοι ἀπὸ τῆς δεῖνος ἢ δεῖνος πόλεως, ὡς συνέβη κατὰ τὸν ἀποικισμὸν τοῦ 8ου κέ. αἰ. Ἀργότερον ὅμως, ὅτε ἡ *ἐθνικὴ* καταγωγὴ δὲν ἐσήμαινε τίποτε πλέον, οἱ «Ἄβαντες» ἐνεθυμήθησαν τὰς πόλεις εἰς ἃς

1 K. Latte, RE XX 1 (1941), στ. 995.

2 Πάντοτε ἰσχύει ἡ παρατήρησις τοῦ Beloch I 1², 232: «Die näheren Umstände, unter denen die Gründung erfolgt war, sind bei allen Kolonien, die über das VI. Jahrh. hinausgehen, in das Dunkel gehüllt». Ἀλλ᾿ ὁπωσδήποτε κατανοοῦμεν ὡρισμένας προϋποθέσεις. Πρβ. ἰδίᾳ Beloch, αὐτ. H. Berve, ἔ.ἀ. 111 καὶ Schadewaldt, ἔ.ἀ. 111 Ὁ Bengtson, ἔ.ἀ.82, παρατηρεῖ ὅτι ἡ πρωτοβουλία τῆς ἀποστολῆς ἀποικίας ἀνῆκεν εἰς τὰς πόλεις ἢ εἰς ὡρισμένας ὁμάδας ἐντὸς τῆς πόλεως. Εἰς τὰς Ἀχαϊκὰς ἀποικίας τῆς Δύσεως (Σύβαρις, Κρότων κλπ.) δὲν γίνεται λόγος περὶ πόλεων ἀκριβῶς διότι εἰς τὴν Ἀχαΐαν αἱ ὑπάρχουσαι πόλεις δὲν εἶχον ὡριμάσει ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πολιτικῆς μονάδος τῆς πόλεως—κράτους. Πρβ. κατ. 15 σημ. 3. Ὁ H. Schaefer, ἔ.ἀ. 377 κέ. θεωρεῖ τὸν ἀποικισμὸν τοῦ 8ου αἰ. καὶ ἑξῆς ὡς φαινόμενον ὀφειλόμενον εἰς τὸ σημαντικώτατον γεγονὸς τῆς διαλύσεως τῆς πατριαρχικῆς βασιλείας ὑπὸ τῆς ἀναπτυχθείσης ἀριστοκρατίας: Τὴν πρωτοβουλίαν τῶν ἀποικιῶν ἀνέλαβον οἱ εὐγενεῖς, ἀφοῦ κατέλαβον τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ κατάργησις τῆς βασιλείας καὶ δημιουργία τῆς *πόλεως* εἶναι ταυτόσημα γεγονότα. Διότι μὲ τὴν διάλυσιν τῆς βασιλείας ἡ κυριότης τῆς πόλεως μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ βασιλέως εἰς τοὺς πολίτας, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ δημιουργῆσαν τὴν νέαν ἔννοιαν τῆς πόλεως. Ὁπωσδήποτε ἡ ἀμεσωτέρα σύνδεσις τοῦ ἀποικισμοῦ μὲ τὴν δημιουργίαν τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως δεικνύει σαφέστερον τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀποικισμοῦ, ὅστις βεβαίως συνδέεται μὲ τὰς νέας δημιουργηθείσας τότε πολιτικὰς καὶ λοιπὰς συνθήκας.

3 H. Schaefer, ἔ.ἀ. 363.

4 Bengtson, ἔ.ἀ. 53.

5 Παυσ. VII 4. 8-9. Περὶ Ἀβάντων Geyer, σ. 19 κέ.

ἀνῆκον. Οὕτω οἱ ἀναφερόμενοι παρὰ τὰς Ἐρυθράς, ἀπέναντι τῆς Χίου, *Χαλκιδεῖς* ἦσαν ἀναμφιβόλως παλαιοὶ Ἄβαντες, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Χίου *Ἄμφικλος*[1] θεωρούμενος Ἱστιαιεὺς ἦτο τῷ ὄντι εἷς τῶν Ἀβάντων οἰκιστῶν. Εἰς παλαιοὺς Ἄβαντας ἀντιστοιχεῖ καὶ ἡ *χιλιαστὺς ἡ Χαλκιδέων* ἡ ἀπαντῶσα ἐν Χίῳ (;)[2].

Εἰς τὰς ἀποικίας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος βλέπομεν ἀκόμη τὴν διάκρισιν ταύτην μεταξὺ ἐθνῶν καὶ πόλεων. Αἱ πόλεις Σύβαρις, Κρότων Μεταπόντιον χαρακτηρίζονται ὡς ἀποικίαι τῶν Ἀχαιῶν, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἰδιαιτέραν σημασίαν ἡ ἐνίοτε ἀναφερομένη ἀπὸ ὡρισμένης Ἀχαϊκῆς πόλεως καταγωγὴ τῶν οἰκιστῶν. Οἱ Λοκροὶ προδίδουσιν ἐπίσης διὰ τοῦ ὀνόματός των τὴν ἐθνικήν των ὀργάνωσιν. Ὁ λόγος εἶναι βεβαίως ὅτι καὶ οἱ Λοκροὶ δὲν ἀνέπτυξαν τὴν ἔννοιαν τῆς πόλεως - κράτους, ἀλλὰ διετήρησαν τὸν παλαιὸν ἐθνικὸν δεσμόν[3] καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Εὐβοεῖς εἶναι μεταξὺ τῶν πρώτων τῶν ἀναλαβόντων τὸν δεύτερον ἀποικισμὸν[4] ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς εἰδήσεις ὅτι πλείονες Εὐβοϊκαὶ πόλεις ἔστελ-

1 GEYER, 43, σημ. 2. Περὶ τῆς παρὰ τὰς Ἐρυθρὰς Χαλκίδος, βλ. ΣΤΡΑΒΩΝ XIV 1.31, c. 644. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VII 5. 12: *Ἐρυθραίοις δὲ ἔστι μὲν χώρα Χαλκίς, ἀφ' ἧς καὶ τῶν φυλῶν σφισι ἡ τρίτη τὸ ὄνομα ἔσχηκε.* Πρβ. E. SZANTO, Die griech. Phylen, Sitzb. d. Ak. Wien 144, 5 (1901), σ. 60/61. Ἤδη ὁ DÜMMLER παρὰ STUDNICZKA, Kyrene, 18 (=Kl. Schriften II 243 κέ.), πρβ. SAKELLARIOU, La migration ionienne, 186 σημ. 3, εἶχεν ὑποθέσει ὅτι ὁ Ἄμφικλος ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάντων: ἡ παρὰ ΠΑΥΣΑΝΙᾼ VII 4,8 πληροφορία περὶ τῶν ἐν Χίῳ Ἀβάντων ἔχει οὕτω: *Ἴωνι δε... εστιν εἰρημένα... ἀνὰ χρόνον δὲ καὶ Οἰνοπίωνα εἰς τὴν Χίον καταραι ναυσίν ἐκ Κρήτης... ἀφίκοντο δὲ καὶ Κᾶρες εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ τῆς Οἰνοπίωνος βασιλείας καὶ Ἄβαντες ἐξ Εὐβοίας. Οἰνοπίωνος δὲ καὶ τῶν παίδων ἔλαβεν ὕστερον Ἄμφικλος τὴν ἀρχήν· ἀφίκετο δὲ ἐξ Ἱστιαίας ὁ Ἄμφικλος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ κατὰ μάντευμα ἐκ Δελφῶν. Ἕκτωρ δὲ ἀπὸ Ἀμφίκλου τετάρτῃ γενεᾷ—βασιλείαν γὰρ ἔσχε καὶ οὗτος—ἐπολέμησεν Ἀβάντων καὶ Καρῶν...* Οἱ Ἄβαντες ἀνήκουν εἰς ὅλην τὴν Εὔβοιαν, ὡς διδάσκει ὁ Νεῶν κατάλογος, ὥστε οὐδεὶς ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ἐπικοὺς ἀκόμη χρόνους θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διαχωρίσῃ τοὺς Ἱστιαιεῖς ἀπὸ τῶν Ἀβάντων, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἄφιξις τῶν Ἀβάντων γίνεται ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οἰνοπίωνος, ὁ δὲ Ἄμφικλος παραλαμβάνει τὴν βασιλείαν μετὰ τὸν Οἰνοπίωνα. Ὅτι ὁ Ἄμφικλος ἦλθεν ὡς ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάντων — ἐθεωρεῖτο δηλ. ὅτι ἦλθεν οὕτω — δεικνύει προφανῶς τὸ γεγονὸς ὅτι ἐζήτησε μάντευμα ἐκ Δελφῶν. Τοῦτο ἐζήτουν—προφανῶς ἐδῶ πρόκειται ἀναχρονισμὸς—οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀποικιῶν πρὶν ἐκπλεύσουν. Τοιαύτη ἦτο ἀσφαλῶς ἡ ἔννοια τῶν γραφομένων τοῦ Ἴωνος ἐν τῇ Χίου Κτίσει. Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Παυσανίου δὲν εἶναι κἂν βέβαιον ὅτι ὁ Ἕκτωρ ἦτο τέταρτος ἀπόγονος τοῦ Ἀμφίκλου· ὁ τρόπος τῆς διηγήσεως μᾶλλον τὸ ἀποκλείει. Καὶ ὁ H. T. WADE-GERY, The Poet of the Iliad, 6 θεωρεῖ τὸν Ἄμφικλον ὡς τὸν πρῶτον Ἕλληνα βασιλέα, ἀποχωρίζων οὕτω αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ἀβάντων, τοὺς ὁποίους τάσσει μετὰ τῶν Κρητῶν καὶ τῶν Καρῶν, ὡς προελληνικὸν προφανῶς φῦλον. Ἐὰν ὅμως χωρίσωμεν μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸν ἐξ Εὐβοίας ἀποικισμὸν εἰς δύο φάσεις, τὴν πρώτην τοῦ ἔθνους τῶν Ἀβάντων καὶ τὴν δευτέραν ἐκ τῶν πόλεων τῆς Ἱστιαίας καὶ τῆς Χαλκίδος, τότε ὁ Ἄμφικλος ἀνήκει εἰς τὸν δεύτερον, τὸν ἀπὸ τὸν πόλεων ἀποικισμόν, ἐνῷ οὐδεμία πληροφορία οὐδὲ ἔνδειξις ὑπάρχει. καθ' ὅσον γνωρίζω, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ νεωτέρου τούτου ἀποικισμοῦ ὑπάρχει ἓν ρεῦμα ἐκ Δυσμῶν (ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, Εὐβοίας, Κυκλάδων) πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς πρὸ αὐτῆς νήσους. Ἐὰν τὸ ἐξ Ἱστιαίας ρεῦμα εἶναι ἄσχετον πρὸς τοὺς Ἄβαντας, τότε καὶ οἱ Χαλκιδεῖς τῆς Χίου καὶ τῶν Ἐρυθρῶν ἀνήκουσιν εἰς τὸν δεύτερον ἀποικισμόν. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος διαχωρισμὸς δύο ἀποικιακῶν ρευμάτων ἐξ Εὐβοίας εἰς τὴν Χίον εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀπίθανος. Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ I 146 ἐκ τῆς Εὐβοίας ἀναφέρει μόνον Ἄβαντας μεταξὺ τῶν Ἰώνων.

2 ΠΑΣΠΑΤΗ, Χιακὸν Γλωσσάριον 402 ἀρ. 2. Ath. Mitt. 13, 1888, 175 ἀρ. 19. Ἡ ἐπιγραφὴ ἡ ἀναφέρουσα τὴν χιλιαστὺν τῶν Χαλκιδέων θεωρεῖται ὅτι μετεφέρθη εἰς Χίον ἐξ Ἐρυθρῶν. Ἐκ δύο προσφάτων μελετῶν, ἐν τῇ μιᾷ θεωρεῖται ὡς Χιακή, G. DUNST, Bemerkungen zu griech. Inschriften (=Sitzb. der Deutsch. Akad. d. Wiss. zu Berlin, Klasse für Sprachen... 1960, 1) 23 κέ., ἐν τῇ ἑτέρᾳ W. G. FORREST, BSA 55, 1960, 175 σημ. 12 ὡς Ἐρυθραϊκή.

3 Πρβ. Προχείρως περὶ τῶν Ἀχαιῶν BUSOLT [-SWOBODA], 129, 147, 1532 σημ. 2 καὶ 3, περὶ τῶν Λοκρῶν, αὐτ. 155. Περὶ τῶν Ἀχαϊκῶν ἀποικιῶν BÉRARD, La colonisation², 140 κέ., τῶν Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν, αὐτ. 199 κέ.

4 Περὶ τοῦ ἀποικισμοῦ ἂς σημειωθοῦν τὰ δύο πρόσφατα δημοσιεύματα: J. BÉRARD, L'expansion et la colonisation grecques jusqu'aux guerres médiques, Paris 1960 (βλ. H. BERVE ἐν Gnomon 36, 1944, 95 κέ.) καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ἤδη μελέτη τοῦ H. SCHAEFER, Eigenart und Wesenszüge der griechischen

λον ἀπὸ κοινοῦ μίαν ἀποικίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἀποικισμοῦ συντελεῖται ἡ μεταβολὴ τῆς μεταναστεύσεως ἐθνῶν εἰς ἀποικίας στελλομένας ἀπὸ πόλεων. Προχωρῶν τις ἀκόμη περαιτέρω θὰ ἠδύνατο νὰ θέσῃ τὸ ἐρώτημα μήπως ὁ περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου πόλεμος ἀποτελεῖ μίαν ἐκδήλωσιν τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ κόσμου τῶν ἐθνῶν καὶ τοῦ νέου κόσμου τῆς πόλεως. Ἡ ἀπόκρισις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ πρέπει νὰ εἶναι καταφατική, ὡς τοὐλάχιστον ἐμφαίνεται ἐκ τῶν εἰδήσεων τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ ὅπλα τὰ ὁποῖα κατὰ κοινὴν συμφωνίαν μετεχειρίσθησαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον [1]. Ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν *τηλεβόλων* [2] ἤτοι τῶν ὅπλων τῆς νέας ἐποχῆς σημαίνει τὴν συντηρητικότητα τῶν μὲ τὴν παλαιὰν ἀκόμη τάξιν συνηθισμένων *δορικλειτῶν δεσποτῶν* τῆς Εὐβοίας. Ὁπωσδήποτε δὲ καὶ ὡς ἀγὼν Ἀριστοκρατικῶν πρὸς Δημοκρατικοὺς ἔχει ἤδη πρὸ μακροῦ χαρακτηρισθῆ ὁ πόλεμος οὗτος [3].

Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔχομεν διὰ τὸν πρὸς Ἀνατολὰς πρῶτον ἀποικισμόν, ἔνθα ἡ φυλετικὴ καταγωγὴ χαρακτηρίζει τοὺς μεταναστεύοντας, κατὰ τὸν δεύτερον ἀποικισμὸν εἶναι πάντοτε σαφὴς εἰς τὰς διασωθείσας πληροφορίας ἡ διάκρισις τῶν πόλεων ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐστέλλοντο αἱ ἀποικίαι παρὰ τὸν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Λοκρῶν παρατηρούμενον ἀναχρονισμόν.

Εἰς τὴν Καμπανίαν παλαιοτάτη τῶν ἀποικιῶν, περὶ τὰ μέσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἢ ὀλίγον παλαιότερον ἱδρυθεῖσα εἶναι ἡ *Κύμη* [4]. Ὁ Στράβων [5] γράφει περὶ αὐτῆς τὰ γνωστὰ ταῦτα: *Οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, Ἱπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς, διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτούς, τῶν μὲν* (δηλ. τῶν Χαλκιδέων) *[τὴν]* *ἀποι-*

Kolonisation ἐν Probleme der Alten Geschichte 1963, 362 κέ. [ἀρχικῶς ἐν Heidelberger Jahrbücher 4, 1960, 77 κέ.]. Διὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν ἱστορικῶν χρόνων μὲ τοὺς Εὐβοεῖς BÉRARD, ἔ.ἀ. σ. 64: «Durant la première partie du VIII siècle Érétrie et Chalcis en Eubée, parviennent à l'apogée de leur puissance et sont, de ce fait, les deux principaux centres de l'expansion colonisatrice». Ὁμοίως ὁ DUNBABIN, The Western Greeks, 6: «It was a combined effort of many cities of Euboia, no doubt under the joint direction of Khalkis and Eretria..». Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ W. SCHADEWALDT, Homer und sein Jahrhundert, ἐν Das neue Bild der Antike, I σ. 51-90, ἰδίως σ. 68 κέ.=Von Homers Welt und Werk², Stuttgart 1948, σ. 105 κέ. Διὰ τὸν ἀποικισμὸν εἰς τὴν Δύσιν κεφαλαιώδη εἶναι τὰ ἔργα τοῦ DUNBABIN, The Western Greeks, Oxford 1948, καὶ τοῦ J. BÉRARD, La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'antiquité², Paris 1957. Ἐπίσης βλ. καὶ τὰς γενικὰς ἱστορίας: BUSOLT I², 364 κέ. BELOCH I 1², 229 κέ. καὶ 2², 218 κέ. GLOTZ I, 153 κέ. CAH III 631 κέ. (J. L. MYRES). BERVE I, 111 κέ. BENGTSON, 80 κέ.

1 Ὁ HELBIG, πρβ. σ. 2, σημ. 0, ἐθεώρησε ὅτι ἡ φάλαγξ τῶν ὁπλιτῶν ἦτο ἤδη δημιουργημένη κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον.

2 Ποῖα εἶναι τὰ τηλεβόλα ὅπλα—ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 12 c. 448: *συνέθεντο ἐφ' οἷς συστήσονται τὸν ἀγῶνα. δηλοῖ δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ Ἀμαρυνθίῳ στήλη τις φράζουσα μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις*—λέγει ὁ ΑΡΧΙΛΟΧΟΣ, ἀπ. 3 DIEHL: *οὔ τοι πόλλ' ἐπὶ τόξα τανύσσεται οὐδὲ θαμεῖαι σφενδόναι*... Πρβ. H. L. LORIMER, BSA 42, 1947, 115 κέ.

3 Βλ. ED. MEYER, Gesch. d. Altert. III², 497, ὁ ὁποῖος ἐξάγει τοῦτο ἐκ τῆς παρὰ ΑΙΝΕΙΑι ΤΩι ΤΑΚΤΙΚΩι διηγήσεως—οἱ δημοκρατικοὶ φυγάδες ἀπὸ τῆς Ἐρετρίας, ἔνθα εἶχον καταφύγει, εἰσέρχονται εἰς τὴν Χαλκίδα διὰ τεχνάσματος καὶ κυριαρχοῦν—ἣν ἀναφέρει εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον. Οὗτος πιστεύει, ὅτι ὁ πόλεμος εἰς τὸ τέλος συνεφύρθη πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν τάξεων. Ἀνάλογον γνώμην εἶχεν ἐκφράσει ἤδη ὁ K. FR. HERMANN, Gesam. Aufs. (=Rhein. Mus. 1, 1831, 84 κέ.), 193 κέ.

4 ΣΤΡΑΒΩΝ V 4. 4 c. 243: *Κύμη Χαλκιδέων καὶ Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα· πασῶν γάρ ἐστι πρεσβυτάτη τῶν τε Σικελικῶν καὶ τῶν Ἰταλιωτίδων.* Ὅτι οἱ μετὰ τῶν Χαλκιδέων ὡς κτίσται μνημονευόμενοι Κυμαῖοι εἶναι οἱ ἐκ τῆς Εὐβοϊκῆς καὶ οὐχὶ τῆς Αἰολικῆς Κύμης θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι αὐτονόητον. Ὑπὲρ τῆς Αἰολικῆς Κύμης: A. R. BURN, JHS 49, 1929, 15 καὶ σημ. 11. Ἐπίσης DUNBABIN, 6 κέ. A. BLAKEWAY, BSA 33, 1932/33, 201 σημ. 1. Ὑπὲρ τῆς Εὐβοϊκῆς Κύμης τάσσεται ὁ J. BÉRARD², 48 κέ.

5 Βλ. V 4. 4, c. 243.

κίαν εἶναι τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν· ὅθεν νῦν μὲν προσαγορεύεται Κύμη, κτίσαι δ' αὐτὴν Χαλκιδεῖς δοκοῦσι.

Ἀνάλογος πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ περίπτωσις τῆς *Νάξου*, τῆς παλαιοτάτης τῶν ἐν Σικελίᾳ (734 π.Χ.) ἀποικιῶν: *Ἑλλήνων δὲ πρῶτοι Χαλκιδῆς ἐξ Εὐβοίας πλεύσαντες μετὰ Θουκλέους οἰκιστοῦ Νάξον ᾤκισαν* μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης [1]. Τὸ ὄνομα ὅμως τῆς Νάξου δυσκόλως ἑρμηνεύεται ἄνευ συμμετοχῆς καὶ Ναξίων, ἐκ τῆς νήσου τῶν Κυκλάδων, εἰς τὸν στόλον ἐκεῖνον· ἡ ἀναλογία πρὸς τὸ παράδειγμα τῆς Κύμης καθιστᾷ ταύτην ἀναμφίβολον· ἄλλως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀμφισβητήσωμεν καὶ τὴν συμμετοχὴν τῶν Κυμαίων εἰς τὴν ἀποίκισιν τῆς Κύμης ἐν Καμπανίᾳ. Προκειμένου καὶ περὶ τῆς Νάξου, δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ὑποθέσωμεν, ὡς καὶ περὶ τῆς Κύμης, ὅτι Χαλκιδεῖς καὶ Νάξιοι διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτοὺς τῶν μὲν ἀποικίαν εἶναι, τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν.

Ἀλλὰ καὶ θετικαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν Ναξίων εἰς τὴν ἀποικίαν τῆς Σικελίας δὲν λείπουσι. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἑλλανίκου [2] μετεῖχον τοῦ στόλου Νάξιοι· ὁμοίως ὅμως καὶ ὁ Ἔφορος [3] μαρτυρεῖ ὅτι ἀνάμεικτον πλῆθος ἠκολούθησε τὸν Θεοκλέα: *Ἀθηναίους μὲν μὴ πεῖσαι... Χαλκιδέας δὲ τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ συχνοὺς παραλαβόντα καὶ τῶν Ἰώνων τινάς, ἔτι δὲ Δωριέων, ⟨ὧν⟩ οἱ πλείους ἦσαν Μεγαρεῖς πλεῦσαι. τοὺς μὲν οὖν Χαλκιδέας κτίσαι Νάξον, τοὺς δὲ Δωριέας Μέγαρα τὴν Ὕβλαν πρότερον καλουμένην.* Θὰ ἦτο λίαν περίεργον ἐὰν οἱ Ἴωνες εἶχον ἐγκατασταθῆ μετὰ τῶν Δωριέων εἰς τὰ Μέγαρα καὶ οὐχὶ μετὰ τῶν Χαλκιδέων εἰς τὴν Νάξον, περιεργότερον δὲ ἀκόμη ἂν μὴ οἱ Ἴωνες οὗτοι τοῦ Ἐφόρου ἦσαν Νάξιοι [4] μέν, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς Κυκλαδικῆς Νάξου!

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς οὐδετέραν τῶν δύο παλαιοτάτων τούτων ἀποικιῶν δίδουσιν οἱ Χαλκιδεῖς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως αὐτῶν, ἐνῷ ἀλλαχοῦ [5] τὸ εἶχον δώσει. Προτιμᾶται τὸ ὄνομα τῆς μικροτέρας τῶν συμμετεχουσῶν τῆς ἀποικίας πόλεων. Οἱ Μεγαρεῖς,

1 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VI 3. 1. Γενικῶς J. BÉRARD, La colon.[2], 75 κέ., ὅστις δὲν δέχεται ὅτι ἡ ἐν Σικελίᾳ Νάξος σχετίζεται πρὸς τὴν νῆσον τῶν Κυκλάδων· Ἀλλ' αἱ ἀμφιβολίαι αὐτοῦ εἶναι ἀστήρικτοι. Ἡ γνώμη ὅτι τὸ τοπωνύμιον Νάξος εἶναι σημιτικὸν καὶ ὅτι προϋπῆρχε τρόπον τινὰ ἐν Σικελίᾳ ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη, ἐφ' ὅσον, *Ναξία*, μικρὰ πόλις, ὑπάρχει παρὰ τὴν Μίλητον, βλ. τελευταῖον L. ROBERT ἐν NEZIH FIRATLI, Les stèles funéraires de Byzance gréco-romain (Bibliothèque, arch. et histor. de l'Institut français d'Archéol. d'Istanbul, XV), Paris 1964, σ. 179, πρβ. ἐπίσης L. ROBERT ἐν Revue Philol. 1936, 275 καὶ MERITT, WADE-GERY, Ath. Tribute Lists, I, 1939, 524, Glotta 32, 1953, 195. Ὥστε τὸ τοπωνύμιον εἶναι Καρικὸν καὶ ὄχι Σημιτικόν. Ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἀποίκισις τῆς Σικελικῆς Νάξου ὑπὸ τῆς νήσου Νάξου καὶ τῆς Χαλκίδος εἶναι μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τοῦ στενοῦ δεσμοῦ τῶν δύο πόλεων. Πρβ. ὅσα σημειώνω εἰς τὰς ἐν σ. 2 σημ. 2 ἀναφερομένας ἐργασίας μου.

2 Βλέπε κατωτ. σημ. 4.

3 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ V 2. 12, c. 267.

4 Ἡ ἑρμηνεία τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἑλλανίκου παρὰ ΣΤΕΦΑΝῼ ΒΥΖΑΝΤΙῼ ἐν λ. *Χαλκίς: Θεοκλέης ἐκ Χαλκίδος μετὰ Χαλκιδέων καὶ Ναξίων ἐν Σικελίῃ πόλεις ἔκτισε* ὡς καὶ ἡ τοῦ χωρίου τοῦ ΑΠΠΙΑΝΟΥ Ἐμφύλ. V 109, 455: *ὁ δὲ Ἀρχηγέτης Ἀπόλλωνος ἀγαλμάτιόν ἐστιν, ὃ πρῶτον ἐστήσαντο Ναξίων οἱ εἰς Σικελίαν ἀπῳκισμένοι*, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ BÉRARD[2], 79: ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Ναξίων τῶν ἐν Σικελίᾳ ἄνευ σχέσεώς τινος πρὸς τοὺς τῆς νήσου Νάξου εἶναι καὶ γραμματικῶς ἀστήρικτος· ἡ φράσις μάλιστα τοῦ ΑΠΠΙΑΝΟΥ: Ναξίων οἱ εἰς Σικελίαν *ἀπῳκισμένοι* εἶναι ἀνεπίδεκτος ἑρμηνείας ἄλλης ἢ τῆς τῶν ἐκ τῆς Κυκλαδικῆς Νάξου μακρὰν τῆς πατρίδος των εἰς τὴν Σικελίαν ἐχόντων τὴν κατοικίαν των. Ὡς ἀποδείξεις τῆς σχέσεως τῶν δύο ὁμωνύμων, τῆς τε νήσου καὶ πόλεως τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς ἐν Σικελίᾳ Νάξου θεωροῦνται ἡ ὁμοιότης τῶν νομισμάτων, R. CAHN, Die Münzen der sizilischen Stadt Naxos, 86 κέ., καὶ ἡ εἰς ἀμφοτέρας λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος· βλ. DUNBABIN, 8.

5 Τὴν Αἰτωλικὴν Χαλκίδα π.χ., περὶ ἧς προχείρως RE III (1899), στ. 2089 ἐν λ. *Chalkis*, 6.

οἱ ὁποῖοι ἐπίσης, κατὰ τὴν ἀνωτέρω πληροφορίαν τοῦ Ἐφόρου[1], ἠκολούθησαν εἰς τὸν αὐτὸν στόλον τοὺς Χαλκιδεῖς ἔδωσαν τὸ ὄνομα τῆς πόλεώς των εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀποικίαν, τὰ Ὑβλαῖα Μέγαρα. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἀλλάζει εἰς τὴν οὐσίαν του καὶ ἐὰν δεχθῶμεν τὴν διάφορον διήγησιν τοῦ Θουκυδίδου[2], ὁ ὁποῖος ἀναφέρει συμπολιτείαν τῶν Μεγαρέων καὶ Χαλκιδέων ἐν Λεοντίνοις.

Ὁπωσδήποτε ἔχομεν τὰ παραδείγματα τινῶν ἐκ τῶν παλαιοτάτων ἀποικιῶν τῆς Δύσεως, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πεμψάσης πόλεως ἢ μιᾶς ἐκ πλειόνων πεμψασῶν. Μικρὰ ἀποικία τῶν Λεοντίνων ἀναφέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Εὔβοια[3]. Μεταφορὰν ὀνόματος παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Μεσσήνης[4], ἥτις ὅμως ὠνομάσθη οὕτω ἀργότερον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰ. ὑπὸ τοῦ τυράννου Ἀναξίλα. Ἂς σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀποικίας ἐν Ζάγκλῃ, τῇ ὕστερον Μεσσήνῃ, ὑπῆρχον ἐπίσης δύο οἰκισταὶ ὡς ἐν Κύμῃ τῆς Καμπανίας: *καὶ οἰκισταί, Περιήρης καὶ Κραταιμένης ἐγένοντο αὐτῆς, ὁ μὲν ἀπὸ Κύμης, ὁ δὲ ἀπὸ Χαλκίδος* κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου[5]. Ἡ *Κύμη* τῆς Αἰολίδος καὶ ἡ *Σαλαμὶς* τῆς Κύπρου θὰ ἠδύναντο νὰ μνημονευθοῦν ἐπίσης ὡς παράδειγμα τῆς μεταφυτεύσεως τοῦ ὀνόματος τῆς μητροπόλεως εἰς τὴν ἀποικίαν.

Ἐκ τῆς ἐπισκοπήσεως ταύτης γίνεται φανερὸν ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς οὐδέποτε στέλλουσιν ἀποικίαν μόνοι αὐτοί· πάντοτε ὑπάρχουσι καὶ ἐκ μικροτέρας τινός—πλὴν προκειμένου περὶ τῆς Ἐρετρίας—πόλεως συνοικισταὶ οἵτινες, εἰς ὡρισμένας τοὐλάχιστον περιπτώσεις, δίδουσι τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς τὴν ἀποικίαν.

Ἴδωμεν ἤδη ὁποία ὑπῆρξεν ἡ μετοχὴ τῶν Ἐρετριέων εἰς τὴν πρὸς Δυσμὰς ἐξάπλωσιν τῶν Εὐβοέων[6]. Μανθάνομεν οὕτω ὅτι Ἐρετριεῖς ἐγκατεστάθησαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Χαλκιδέων, πρὸ τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Κύμης, εἰς τὴν ἀπέναντι ταύτης νῆσον[7] *Πιθηκούσας*, ἥτις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τόπος ἐγκαταστάσεως τῶν Εὐβοέων εἰς τὴν Δύσιν. Μετ᾽ ὀλίγον ἐκ τῆς νήσου ταύτης, τῆς σημερινῆς Ἰσχίας διεπεραιώθησαν εἰς τὴν ἔναντι ἀκτήν. Ὁ Στράβων[8] λέγει ῥητῶς ὅτι οἰκισταὶ τῆς νήσου ἦσαν οἱ Ἐρετριεῖς

1 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ VI 2. 2, c. 246, F. JACOBY, Fr. Gr. Hist. II, 82, ἀπ. 137. Πρβ. καὶ BÉRARD², 110 κἑ.

2 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, VI, 4, 1-2.

3 ΣΤΡΑΒΩΝ VI 2. 6, c. 272. ΣΚΥΜΝΟΣ c. 287. Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ VII 156 ὀνομάζει *Εὐβοέας τοὺς ἐν Σικελίᾳ*, προφανῶς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ταύτης Εὐβοίας· βλ. BÉRARD², 86 καὶ DUNBABIN, 128. *Εὔβοια* ἀναφέρεται καὶ ἐν Κερκύρᾳ ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 15, c. 449, ἀποικισθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων· ὁ BELOCH, I 1², 247 σημ. 4, θεωρεῖ ὅτι τὸ τοπωνύμιον Εὔβοια προέρχεται ἐκ τῆς λατρείας τῆς Ἥρας καὶ δὲν σημαίνει ἑπομένως μεταφορὰν ἀπὸ μητροπόλεως εἰς ἀποικίαν. Τοῦ ὀνόματος τῆς Κύμης μεταφορὰν ἔχομεν καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς αἰολικῆς Κύμης ἐκ τῆς Εὐβοϊκῆς, ὁμοίως καὶ εἰς τὴν *Σαλαμῖνα* τῆς Κύπρου.

4 DUNBABIN, 11 κἑ., 396. BÉRARD, La colon.², 29, 101.

5 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VI 4. 5-6.

6 BÉRARD², 39 κἑ. Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ παρατηρήσεις τοῦ J. L. MYRES ἐν CAH III, 650 κἑ. βλ. σ. 11 σημ. 2. Περὶ τοῦ τυχὸν ἀρχικοῦ σκοποῦ τῶν Εὐβοέων, ἵνα διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν νῆσον Πιθηκοῦσαι καὶ τὴν Κύμην διεισδύσουν εἰς τὴν Ἐτρουρίαν πρβλ. H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 373 σημ. 4. Τοῦτο ἀρνεῖται προσφάτως ὁ R. M. COOK, Historia 11, 1962, 113 κἑ. θεωρῶν ὅτι ὁ χαρακτὴρ καὶ τῶν Πιθηκουσῶν καὶ τῆς Κύμης ἦτο ἀγροτικὸς καὶ ὄχι ἐμπορικός. Πιθανώτερον εἶναι ὅτι αἱ ἀποικίαι ἐσκόπουν ἀμφότερον.

7 Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Πιθηκουσῶν: G. BUCHNER ἐν Atti e Memorie della Società Magna Grecia, N. S. 1, 1954, 11 κἑ. Röm. Mitt. 60/61, 1953/54, 37 κἑ. Rendiconti Acc. d. Lincei 1955 κἑ. MÜLLER-KARPE, Vom Anfang Roms, 70. G. BUCHNER-RITTMANN, Origine e Passato dell'Isola d'Ischia, 1948. BERARD, Colon.², 283. Τὸ ὄνομα τῆς νήσου Πιθηκοῦσαι εἶναι σαφὴς μαρτυρία διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον συναφθῆ μὲ τὴν περιοχὴν τῆς Δύσεως· πρβ. διὰ τὰς μυθικὰς νήσους τῶν πιθήκων E. BUSCHOR, Die Affen-Inseln, Ath. Mitt. 52, 1927, 230 κἑ.

8 ΣΤΡΑΒΩΝ V 4. 9, c. 247.

μετὰ τῶν Χαλκιδέων, ἐνῷ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς [1] παρέχει τὴν εἴδησιν ὅτι οἰκισταὶ καὶ τῆς Κύμης ἦσαν οἱ Ἐρετριεῖς ὁμοῦ μετὰ τῶν Χαλκιδέων.

Καθ᾽ ὅσον γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει καμμία ἄλλη εἴδησις περὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Ἐρετριέων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν ἢ τὴν Σικελίαν: Μία ὀλιγοχρόνιος ἐγκατάστασις εἰς τὰς Πιθηκούσας καὶ μία ἀβεβαία, δευτερεύουσα δὲ συμμετοχὴ εἰς τὴν Κύμην εἶναι αἱ Ἐρετριακαὶ ἀποικίαι εἰς τὴν Δύσιν [2]. Πιστεύεται ὅτι τὴν ἀδυναμίαν ταύτην τῆς ἐκεῖ μονίμου ἐγκαταστάσεως τῶν Ἐρετριέων ἑρμηνεύει ἡ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Κύμης ἔκρηξις τοῦ πολέμου περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου, ὅστις διέκοψε τὴν περαιτέρω συνεργασίαν τῶν δύο ἡγεμονίδων πόλεων τῆς Εὐβοίας.

Μεταξὺ τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος–ἂς εἴπωμεν τῆς Αἰτωλικῆς Χαλκίδος–καὶ τῆς Καμπανίας οὐδὲν ἴχνος εὑρίσκομεν [3] τῆς διαβάσεως τῶν Χαλκιδέων. Ἀντιθέτως κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου τούτου συναντῶμεν μόνον τοὺς Ἐρετριεῖς.

Μοῖρα τοῦ πρὸς Δυσμὰς πλέοντος στόλου τῶν Κορινθίων, ὅστις ἔσχεν ὡς τέρμα τὴν κτίσιν τῶν Συρακουσῶν, ἀποσπασθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χαρικράτους ἀπῴκισε τὴν Κέρκυραν. Ἐκεῖ ὅμως εἶχεν εὕρει ἐγκατεστημένους Ἐρετριεῖς. Ὁ διηγούμενος τοῦτο Πλούταρχος [4] σημειώνει: *Κέρκυραν τὴν νῆσον Ἐρετριεῖς κατῴκουν· Χαρικράτους δὲ πλεύσαντος... ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς οἱ Ἐρετριεῖς ἀπέπλευσαν οἴκαδε.*

Ἡ τελευταία αὕτη φράσις, *ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς,* δεικνύει μετὰ περισσῆς ἐναργείας ποῦ ἐστηρίζετο ἡ δύναμις τῶν Ἐρετριέων. Τὰ πλοῖά των ἦσαν ἀναμφιβόλως πάντοτε πολλά, πάντοτε δὲ ἕτοιμα πρὸς πλοῦν διὰ τοὺς καταγομένους ἐκ τῆς ἐρετρίας πόλεως. Ἐκ τῆς Κερκύρας ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἀλλ᾽ οἱ Ἐρετριεῖς ἠρνήθησαν νὰ τοὺς δεχθοῦν. Οὕτω ἀντὶ διὰ τοῦ νοτίου, ἐξῆλθον τώρα διὰ τοῦ βορείου πόρου τοῦ Εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ καὶ πλεύσαντες εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου ἵδρυσαν τὴν *Μεθώνην* εἰς τὴν Πιερίαν.

Ἀλλ᾽ ἡ Κέρκυρα δὲν ἦτο ὁ μόνος σταθμὸς τῶν Ἐρετριέων. Ἡ ὅλη περιοχὴ τοῦ ΒΔ. ἄκρου τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου εἶχε προσελκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἐρετῶν ἡμῶν [5]. Τούτων δὲ μόνον, τῶν Ἐρετριέων, οὐχὶ πάντων τῶν Εὐβοέων, ἀποικία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Ὠρικός [6], τὸ βορειότατον σημεῖον τῆς ἐπεκτάσεως αὐτῶν, εἰς τὴν μικρὰν νῆσον τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου τῆς Αὐλῶνος. Ἡ παρατήρησις [7] ὅτι «οἱ Εὐβοεῖς

1 Ῥωμ. Ἀρχ. VII 3. 1: *Κύμην τὴν ἐν Ὀπικοῖς Ἑλληνίδα πόλιν, ἣν Ἐρετριεῖς τε καὶ Χαλκιδεῖς ἔκτισαν.*

2 Περὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἐρετρίας βλ. καὶ F. BILABEL, Jonische Kolonisation, 1920, 217 κἑ.

3 BUSOLT, Gr. Gesch. I², 146.

4 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Αἰτ. Ἑλλην. 11, p. 293 A-B. Σήμερον οὐδεὶς πλέον ἀμφιβάλλει διὰ τὸν ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων πρῶτον ἀποικισμὸν τῆς Κερκύρας SCHAEFER, ἔ.ἀ. 374, σημ. 4. Πρὸς τὴν εἴδησιν εἶχεν ἀπιστήσει ὁ BELOCH, I 1², 247, σημ. 21 (πρβλ. ἀνωτ. σ. 18 σημ. 3). Ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ἀνάμνησιν τοὐλάχιστον τῆς σχέσεως ταύτης δὲν εἶναι ἄσχετος ἡ παρὰ ΠΑΥΣΑΝΙΑι V 27. 9 εἴδησις: *βοῶν δὲ τῶν χαλκῶν ὁ μὲν Κερκυραίων, ὁ δὲ ἀνάθημα Ἐρετριέων, τέχνη δὲ Ἐρετριέως ἐστὶ Φιλησίου·* ἡ σύναψις ἔχει γίνει πρὸ πολλοῦ. Περὶ τοῦ Φιλησίου καὶ τοῦ ἀναθήματος τούτου βλ. G. LIPPOLD, RE XIX (1938), στ. 2157, 12. Τοῦ ἀναθήματος εὑρέθη ἡ ἐπιγραφή, Inschr. von Olympia ἀρ. 248: *Φιλέσιος ἐπόε | Ἐρετριε̃ς τῶι Δί.* Εἶναι γνωστὸν πόσον οἱ Ἐρετριεῖς τοῦ 5ου αἰ. ἦσαν μνήμονες τοῦ παρελθόντος φανερώνει ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 99 καὶ ἡ παρ᾽ αὐτοῖς ἀνάμνησις τῶν Παρίων καὶ τοῦ Ἀρχιλόχου, βλ. Philologus 100, 1956, 37. Διὰ τὴν βοῦν, κοινὴν εἰς τὰ νομίσματα τῆς Ἐρετρίας (ὡς καὶ ἄλλων Εὐβοϊκῶν πόλεων) καὶ τῆς Κερκύρας ὁ HEAD, Hist. Numm.², 362, παρατηρεῖ ὅτι εἶναι ἀσαφὲς ἐὰν οἱ Κερκυραῖοι τὴν παρέλαβον παρὰ τῶν Ἐρετριέων ἢ ἀλλαχόθεν.

5 Βλ. R. L. BEAUMONT, Greek Influence in the Adriatic Sea before the Fourth Century B.C. ἐν JHS 56, 1936, 159 κἑ.

6 BEAUMONT, ἔ.ἀ. 164 κἑ. CAH III, 651.

7 BEAUMONT, αὐτ. 165.

ἦσαν ἔμποροι, ὄχι ἀγρόται, διὸ καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ μιᾶς νήσου [1] εἰς τὸ νότιον κέρας τοῦ κόλπου τῆς Αὐλῶνος καὶ ὄχι εἰς τὴν [πλησίον] εὔφορον πεδιάδα» ἰσχύει διὰ τοὺς Ἐρετριεῖς μόνον, ὄχι δὲ διὰ τοὺς Χαλκιδεῖς. Ἡ παράδοσις ἐθεώρει τὸν Ὠρικὸν ὡς κτίσμα τοῦ Ἐλεφήνορος καὶ τῶν Ἀβάντων ἐπιστρεφόντων ἐκ τῆς Τροίας. Ἡ Ἀβαντὶς χώρα μὲ τὸ ἄλλως ἄγνωστον Θρόνιον [2] ὡς πόλιν, ἦτο ἐπίσης Εὐβοϊκὴ κτίσις. Ὅτι αἱ ἐγκαταστάσεις αὗται εἰς τὰς ὁποίας ἡ παράδοσις ἀπέδιδε μίαν τόσον παλαιὰν ἱστορίαν ἀνῆκον εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἀποδεικνύει ὄχι μόνον ἡ ῥητὴ μνεία τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἐρετριέων εἰς τὴν Κέρκυραν ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὴν ἀκραίαν ταύτην περιοχὴν ἐμφάνισις ἐπίσης τῶν Παρίων [3], τῶν ὁποίων τὴν σχέσιν πρὸς τὴν Ἐρέτριαν ἐτονίσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς μελέτης ταύτης.

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον συμφώνως πρὸς τὴν παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ διήγησιν εἴτε, πιθανώτερον, ἡ σύγχρονος ἐγκατάστασις εἰς τὰς Ἰλλυρικὰς καὶ τὰς Θρᾳκικὰς ἀκτὰς ἀποτελοῦσι σαφῶς μίαν προσπάθειαν ἐλέγχου ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τῶν ὁδῶν ἐπικοινωνίας τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου πρὸς τὸν Βορρᾶν [4].

Εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ὁ ἀποικισμὸς ἐμφανίζεται ἐπίσης γενόμενος τῇ συμμετοχῇ ἀμφοτέρων τῶν πόλεων. Δυστυχῶς αἱ διασωθεῖσαι πληροφορίαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἡ μέχρι τοῦδε ἀδυναμία πρὸς ἀρχαιολογικὴν ἐξερεύνησιν τῶν ἀποικιῶν τῆς περιοχῆς ταύτης, ἐξερεύνησιν ἡ ὁποία θὰ εἶχε ἐξαιρετικὸν διαφέρον διὰ τὴν τόσον σημαντικὴν αὐτὴν περίοδον τῶν ἀρχῶν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν μίαν πλήρη γνωριμίαν τῆς ἱστορίας τοῦ Χαλκιδικοῦ ἀποικισμοῦ. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἠμφεσβητήθη ἀκόμη καὶ ἡ ἐκ τῆς Εὐβοϊκῆς Χαλκίδος προέλευσις τοῦ ὀνόματος Χαλκιδική [5]. Καθὼς παρατηρεῖ ὁ J. W. Myres [6] αἱ ἀποικίαι αὗται τῆς Χαλκίδος ἔμειναν μακρὰν τῶν κυρίων ῥευμάτων τοῦ ἀποικισμοῦ καὶ τῶν ὁδῶν τοῦ ἐμπορίου καὶ διετήρησαν ἕνα πολὺ περισσότερον ἀγροτικὸν χαρακτῆρα ἢ αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Αἱ ἀποικίαι αὗται ἀναμειχθεῖσαι μὲ τοὺς βαρβάρους γείτονας, παρ᾽ ὧν

1 ΠΛΙΝΙΟΣ Hist. Nat. II 204.

2 Ἡ πληροφορία τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ V 22. 3 δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν· ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀναθήματος τῶν Ἀπολλωνιατῶν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει, καὶ ἥτις ἔχει ἀνευρεθῆ ἐν Ὀλυμπίᾳ, Inschr. v. Olympia 692, μνημονεύει τὸ Θρόνιον καὶ τὴν Ἀβαντίδα, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ εἶχον ἀποικίσει Λοκροὶ καὶ Ἄβαντες: *σκεδασθεισῶν γὰρ Ἕλλησιν, ὡς ἐκομίζοντο ἐξ Ἰλίου, τῶν νεῶν, Λοκροί τε ἐκ Θρονίου τῆς ἐπὶ Βοαγρίῳ ποταμῷ καὶ Ἄβαντες ἀπὸ Εὐβοίας ναυσὶν ὀκτὼ συναμφότεροι πρὸς τὰ ὄρη κατηνέχθησαν τὰ Κεραύνια* κτλ. ΠΑΥΣΑΝ. V 22. 4· πρβ. Beaumont, ἔ.ἀ. 169 κέ.

3 Τῶν Παρίων ἀρχαϊκὴ ἀποικία ἐν τῇ περιοχῇ ἦτο ἡ *Ἀμφιάλη*, Beaumont, ἔ.ἀ. 188 σημ. 201. Ἀσφαλῶς κατὰ τὸ 385/4 δὲν θὰ ἱδρύετο ἡ Παριακὴ ἀποικία τῆς Φάρου εἰς τὴν περιοχὴν ἂν μὴ ὑπῆρχον παλαιοὶ δεσμοί. Περὶ Φάρου, Beloch, Gr. Gesch, III 1², 118 κέ. L. Robert, Hellenica 11-12, 1960, 550 κέ. (μετὰ παλ. βιβλ.). Ἡ ἀνεύρεσις καὶ Κυκλαδικῶν ὀστράκων μεταξὺ τῶν ἄλλων προϊστορικῶν εὑρημάτων τοῦ Hvar (ἰταλ. Lesina) ἤτοι τῆς ἀρχαίου Φάρου, περὶ ὧν προχείρως F. Schachermeyr, Die ältesten Kulturen Griechenlands, 144 καὶ σημ. 106 καθὼς καὶ αἱ προοπτικαὶ τὰς ὁποίας δημιουργεῖ διὰ τὸ ὅλον θέμα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ἀπασχολήσωσιν ἐνταῦθα.

4 CAH III, 650 κέ., ἔνθα τονίζεται καὶ ἡ πρὸς τὴν Πάρον σχέσις τῆς Ἐρετρίας εἴς τε τὰς Δαλματικὰς καὶ τὰς Θρᾳκικὰς ἀκτάς.

5 E. Harrison ἐν Cl. Quarterly 6, 1912, 93 κέ. Ὁ R. M. Cook, JHS 66, 1946, 71 σημ. 38 παραπέμπων εἰς τὴν γνώμην ταύτην τοῦ E. Harrison παρατηρεῖ: He may be right in denying the connection of Chalcis with Chalcidice. Τὴν γνώμην, μὴ ἐπικρατήσασαν ἄλλως τε, ἀνεσκεύασε λεπτομερῶς ὁ D. W. Bradeen, The Chalkidians in Thrace ἐν American Journal of Philology 1952, 73, 357 κέ.

6 CAH III, 653.

οὐδὲν εἶχον νὰ λάβουν ἀνεπτύχθησαν ἀρκετὰ βραδέως ὥστε μόνον κατὰ τὸν 5ον καὶ τὸν 4ον αἰῶνα ἐγένοντο ἱκαναὶ διὰ συνοικισμόν. Ἦσαν ὁπωσδήποτε ἀρκετὰ Ἑλληνικαὶ ὥστε νὰ ἀποτελέσουν τὰς πηγὰς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ—ἀλλ' ἀρκετὰ ἐπίσης ἐπαρχιακαὶ ὥστε νὰ εἶναι ἀδιάφοροι σύμμαχοι καὶ ἀνυπότακτα μέλη μιᾶς ἡγεμονευούσης πόλεως.— Ἔμειναν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ὑπολοίπου Ἑλληνισμοῦ.

Διὰ τὰς Χαλκιδικὰς ἀλλὰ καὶ τὰς Ἐρετριακὰς ἀποικίας ταύτας τοῦ Βορρᾶ ὑπάρχουν προβλήματα ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν καὶ τὴν χρονικὴν αὐτῶν σχέσιν πρὸς τὰς ἀποικίας τῆς Δύσεως, ἀκόμη ὡς πρὸς τὸ πόσαι καὶ ποῖαι εἶναι ἀκριβῶς αἱ ἀποικίαι ἑκατέρας τῶν δύο μεγάλων πόλεων τῆς Εὐβοίας[1]. Συνήθως θεωρεῖται, κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Στράβωνος[2], ὅτι εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἀνῆκον αἱ ἀποικίαι τῆς Παλλήνης καὶ τοῦ Ἄθω ἤτοι Ἀκτῆς, τῶν δύο δηλαδὴ ἀκραίων χερσονήσων τῆς Χαλκιδικῆς, εἰς τὴν Χαλκίδα αἱ ἀποικίαι τῆς Σιθωνίας. Ἡ Παλλήνη περιώριζε τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον πρὸς Ἀνατολάς, ἐνῷ ἡ Μεθώνη εὑρίσκετο εἰς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἄκρον. Μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἀσάφεια ὡς πρὸς τὰς ἀποικίας τῆς Ἐρετρίας ἐπὶ τῆς Ἀκτῆς, πλησίον ὅμως τῶν ὁποίων εὑρίσκονται καὶ αἱ ἀποικίαι τῆς Ἄνδρου.

Εἰς τὴν συζήτησιν τῶν προβλημάτων δὲν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα. Θὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς μόνον. Ἐκ τῆς ἱστορίας ἣν διηγεῖται ὁ Πλούταρχος[3] περὶ τῆς Ἀκάνθου δικαιούμεθα, πιστεύω, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τοῦ στόλου διὰ τὸν ἀποικισμὸν τῆς περιοχῆς μετεῖχον ἐξ ἴσου Ἄνδριοι καὶ Χαλκιδεῖς. Τοῦτο προϋποθέτει ἀσφαλῶς ἡ ἐπακολουθήσασα ἀμφισβήτησις διὰ τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως, ἀμφισβήτησις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ προφανῶς μίαν ἀνάμνησιν τῶν ἀγράφων βεβαίως ἀλλ' ἰσχυρῶν κανόνων δικαίου, οἵτινες θὰ ἐπεκράτουν κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῶν ἀποικιῶν.

Οὕτω ὅμως τὸ σχῆμα: Χαλκὶς σὺν μιᾷ ἄλλῃ πόλει, ὅπερ εὕρομεν εἰς τὴν

1 Ὁ Bradeen, ἔ.ἀ., πιστεύει ὅτι ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς ἐγένετο παλαιότερον ἢ ὁ τῆς Δύσεως, διότι αἱ εἰδήσεις περὶ τοῦ πρώτου συγχέονται μὲ ἐκείνας περὶ ἀποικισμοῦ ὑπὸ τῶν ἐπιστρεφόντων ἐκ τῆς Τροίας. Χαρακτηριστικὴν θεωρεῖ τὴν εἴδησιν τοῦ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ἐν λ. *Τορώνη· πόλις Θράκης, ἀπὸ Τορώνης τῆς Πρωτέως ἢ Ποσειδῶνος καὶ Φοινίκης. ἔστι καὶ ἄλλη Τορώνη μετὰ Τροίαν κτισθεῖσα.* Ἡ πόλις ἀνεφέρετο ὑπὸ τοῦ Ἀρχιλόχου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν Ἡρακλέα κατὰ τὴν παρὰ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΩι II 5. 9 καὶ τῇ ἐπιγραφῇ IG XIV 1293 A, 85 καὶ ΤΖΕΤΖΗι Χιλ. II 320 κέ. διήγησιν· βλ. Ἀρχ. Ἐφημ. 1952 (1954), 88. Ἡ Τορώνη ἦτο τῶν κυριωτάτων Χαλκιδικῶν ἀποικιῶν. Ἀντιθέτως εἶναι ἀσαφεῖς, ἂν μὴ ἀνύπαρκτοι, αἱ περὶ ἀμέσου ἀποικισμοῦ ἀπὸ Χαλκίδος λεπτομερέστεραι μαρτυρίαι. Συνήθως σήμερον ὁ ἀποικισμὸς τῶν Χαλκιδέων εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Χαλκιδικὴν θεωρεῖται σύγχρονος, Beloch I 1², 253. J. Bérard, L'expansion, 66. Ὅτι προηγήθησαν αἱ ἀποικίαι τῶν Χαλκιδέων εἰς τὴν Δύσιν δέχεται ὁ R. M. Cook, JHS 66, 1946, 71. Ὁ G. Clotz I, 162 δέχεται ὡς χρόνον ἀποικισμοῦ τῆς Χαλκιδικῆς τὸ τέλος τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνος. Ὁ H. Bengtson, ἔ.ἀ. 89, ἀναφέρει τὸν 7ον - 6ον αἰ. ὡς χρονολογίαν ἀποικισμοῦ τῆς Θράκης γενικῶς (ἤτοι Μακεδονίας). Ὁ W. A. Laidlaw ἐν Oxford Class. Dict. ἐν λ. *Chalkidike* δέχεται τὸν ἀποικισμὸν αὐτῆς γενόμενον κατὰ τὸν 7ον αἰ. ἤτοι μεταγενέστερον τοῦ τῆς Δύσεως. Ἡ πληροφορία τοῦ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, ἀπ. 98 (= ΠΛΟΥΤ. Ἐρωτ. 761 A) ὅτι Χαλκιδεῖς τῆς Χαλκιδικῆς ἐβοήθησαν ἐν Εὐβοίᾳ δὲν βοηθεῖ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς εἶναι τῶν ἐχόντων τὴν ἀμεσωτέραν ἀνάγκην ἐρεύνης θεμάτων.

2 ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 8, c. 447: *Ἐρέτρια μὲν γὰρ συνῴκισε τὰς περὶ Παλλήνην καὶ τὸν Ἄθω πόλεις, ἡ δὲ Χαλκὶς τὰς ὑπὸ Ὀλύνθῳ.*

3 ΠΛΟΥΤ. Αἰτίαις Ἑλληνικοῖς 30, p. 298 A-B: *Ἄνδριοι καὶ Χαλκιδεῖς πλεύσαντες εἰς Θρᾴκην οἰκήσεως ἕνεκα Σάνην μὲν πόλιν ἐκ προδοσίας κοινῇ παρέλαβον, τὴν δ' Ἄκανθον ἐκλελοιπέναι τοὺς βαρβάρους πυνθανόμενοι δύο κατασκόπους ἔπεμψαν. ὡς δὲ τῇ πόλει προσιόντες παντάπασι πεφευγότας ᾐσθάνοντο τοὺς πολεμίους, ὁ μὲν Χαλκιδικὸς προεξέδραμεν ὡς καταληψόμενος τοῖς Χαλκιδεῦσι τὴν πόλιν, ὁ δ' Ἄνδριος οὐ συνεξανύτων ἠκόντισε τὸ δόρυ καὶ ταῖς πύλαις ἐμπαρέντος μετὰ βολῆς, Ἀνδρίων, ἔφη, παισὶν αἰχμῇ προκατειλῆφθαι τὴν πόλιν.* Ὁ Burn, ἔ.ἀ. 18, δίδει ὑπερβαλλόντως μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν εἴδησιν ταύτην διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν σχέσεων τῶν νήσων Πάρου καὶ Νάξου ἐντὸς τῶν συνασπισμῶν τῆς ἀρχαϊκῆς Ἑλλάδος, τὰς ὁποίας δὲν θεωρεῖ σταθεράς.

Δύσιν ἐμφανίζεται ἐπίσης καὶ ἐνταῦθα: Χαλκὶς σὺν Ἄνδρῳ. Ἀσφαλῶς δὲ τὸ σχῆμα Χαλκὶς σὺν Ἐρετρίᾳ θὰ εἶχεν ὑπάρξει ἐπίσης λαμβανομένης ὑπ᾽ ὄψιν τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς περιοχῆς, τὸν ὁποῖον ἡ παράδοσις ἀνῆγεν ἐπίσης ἐν μέρει εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς Τροίας ἐπιστρέφοντας Ἄβαντας. Ὑποστηρίζεται συνήθως ὅτι ἡ κοινὴ ἀποίκισις Χαλκίδος καὶ Ἄνδρου εἰς τὴν Ἀκτὴν συνέβη μετὰ τὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου[1], ὅτε τὸ ναυτικὸν κράτος τῆς Ἐρετρίας, εἰς ὃ ἀνῆκεν ἡ Ἄνδρος, θὰ εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῆς Χαλκίδος ἢ προσχωρήσει εἰς αὐτήν. Εἰς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ ἡ συνήθης χρονολογία τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἄνδρου: 654 π.Χ. κατὰ τὴν κοινῶς παραδεκτὴν χρονολογίαν τοῦ Εὐσεβίου.

Οὐδὲν ὅμως ἐμποδίζει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τοὺς Χαλκιδεῖς ζητοῦντας ἀγροὺς ὡδήγησαν ἐκεῖ οἱ Ἄνδριοι ὡς ἀποτελοῦντες μοῖραν τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Ἐρετριακοῦ κράτους. Διότι καὶ ἐὰν ἀκόμη τὸ κράτος ὄντως εἶχε διαλυθῆ ἐξ αἰτίας τοῦ μεγάλου πολέμου εἶναι ὀρθότερον, ἵνα ἡ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ ἀποίκησις τῆς Ἄνδρου ἀντὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀφειλομένη εἰς τὴν δύναμιν τῆς Χαλκίδος ἐρευνηθῇ ἐν τῷ πραγματικῷ αὐτῆς πλαισίῳ: Διότι ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῶν πρὸς Ἀνατολὰς ἀποικιῶν, ὅσας τώρα στέλλουσιν αἱ δυνάμεις τῆς Ἀνατολικωτέρας Ἑλλάδος, προγεφύρωμα τῆς ὁποίας εἶναι ὡρισμέναι νῆσοι τῶν Κυκλάδων, κυρίως ἡ Πάρος καὶ ἐν μέρει, ὡς δεικνύει τὸ ἐπεισόδιον ὅπερ διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ἡ Ἄνδρος. Διότι γεωγραφικῶς μετὰ τὰς ἀποικίας τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας, εἰς τὰς κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὁρολογίαν «Θρᾳκικὰς» ἀκτὰς εὑρίσκομεν πρὸς Ἀνατολὰς τὴν Ἄνδρον, Πάρον, Χίον, Σάμον, Μίλητον κ.ἄ. Εἶναι περίεργον ὅτι ἡ Ἐρέτρια δὲν ἐξαπλώνεται περισσότερον πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἀλλ᾽ ἴσως οἱ Ἐρετριεῖς δὲν εἶχον τὴν διάθεσιν ἢ τὴν δύναμιν πρὸς τοῦτο· Τὸ ἐπεισόδιον τῆς Ἀκάνθου δὲν σημαίνει ἐξάρτησιν τῆς Ἄνδρου ἀπὸ τῆς Χαλκίδος· εἶναι ἀντιθέτως φανερὰ ἡ ἐπὶ ἴσοις ὅροις συμμετοχὴ εἰς τὸν ἀποικισμὸν τῆς περιοχῆς, ἐφ᾽ ὅσον δέ, ὡς εἴδομεν, οὔτε θαλασσοκρατία οὔτε ναυτικὴ ἰσχὺς τῆς Χαλκίδος ὑπῆρξέ ποτε, ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ Χαλκὶς διεδέχθη τὴν Ἐρέτριαν ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τοῦ ναυτικοῦ κράτους τῆς τελευταίας εἶναι ἀστήρικτος. Ὅθεν ἡ Ἄνδρος συμμετέσχεν εἰς τὸν πρὸς Βορρᾶν ἀποικισμὸν εἴτε μόνη εἴτε ὡς μέλος τοῦ Ἐρετριακοῦ συγκροτήματος· τὴν τελευταίαν ὑπόθεσιν καθιστᾷ πιθανωτέραν ἡ ἐν τῇ Ἀκτῇ, ἤτοι πλησίον τῶν Ἐρετριακῶν ἀποικιῶν, τοποθέτησις τῆς ἀποικιακῆς ἐξαπλώσεως τῶν Ἀνδρίων. Ἤτοι οἱ Χαλκιδεῖς ἦλθον εἰς τὴν Χαλκιδικὴν μετὰ τῶν Ἐρετριέων καὶ τῶν Ἀνδρίων.

Τὴν ἀνατολικωτέραν ἐπέκτασιν ἐγκατέλιπον οἱ Ἐρετριεῖς εἰς τοὺς Μιλησίους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐστράφησαν καὶ αἱ πρότερον πρὸς τὴν Ἐρέτριαν συνδεόμεναι νῆσοι τῶν Κυκλάδων. Ἐὰν ἡ Πάρος ψηφίζῃ ἐναντίον τῆς Ἄνδρου κατὰ τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς κυριότητος τῆς Ἀκάνθου, εἶτα δὲ ἡ Ἄνδρος θέτῃ ἀρὰς ἐναντίον τῆς Πάρου[2] τοῦτο σημαίνει, ὅτι πρῶτον μὲν ἕως τότε Ἄνδρος καὶ Πάρος εἶχον φιλικὰς σχέσεις, ὅτι δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Πάρος ἐνισχυθεῖσα ὑπὸ τῆς Μιλήτου προσεπάθησε νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ἄνδρου.

Ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν οὕτω παρέχει ὁ ἀποικισμὸς τῆς Χαλκιδικῆς δεικνύει ἀναμ-

1 J. Bérard, L'expansion, 94. D. W. Bradeen ἐν Trans. Am. Phil. Ass. 1947, 225 σημ. 7.

2 Ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ σχετικῇ διηγήσει τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ πρβ. σ. 21, σημ. 3.

φιβόλως ὅτι καὶ πρὸς Βορρᾶν οἱ Χαλκιδεῖς δὲν ἔπλευσαν μόνοι[1].

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐπισκοπήσεως ἔγινεν ἴσως ἤδη σαφὲς μὲ ποῖον τρόπον ἑκατέρα τῶν δύο μεγάλων πόλεων τῆς Εὐβοίας μετεῖχε τοῦ κοινοῦ «στόλου» τῶν ἀποικιῶν, ἐνῷ συνήθως δὲν τίθεται τοιοῦτο πρόβλημα θεωρουμένου ὅτι ἦτο ὅμοιος δι' ἀμφοτέρας ὁ τρόπος οὗτος, χωρὶς νὰ γίνεται προσπάθεια διακρίσεως μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας.

Ἐγνωρίσαμεν ἤδη τὴν καιρίαν σχέσιν τῆς Ἐρετρίας πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐνῷ εἰς πάσας τὰς ὑπερποντίους ἀποικίας τῶν Χαλκιδέων ὑπάρχει πάντοτε καὶ μία τοὐλάχιστον ἄλλη πόλις ὡς μέτοχος, κατά τινα τρόπον, τῆς ἀποικίας. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ εὐλογώτερον ἢ διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἀνωτέρω ἀναπτυχθείσης ὑποθέσεως ὅτι τῆς δευτέρας πόλεως ἡ Χαλκὶς εἶχεν ἀνάγκην διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς, διότι ἡ δευτέρα αὕτη πόλις κατὰ κανόνα διέθετε τὰ ἀναγκαῖα πλοῖα.

Ὁ Ἀριστοτέλης[2] μαρτυρεῖ ῥητῶς ὅτι αἱ ἀποικίαι τῶν Χαλκιδέων ἐστάλησαν ἐπὶ *τῆς τῶν ἱπποβοτῶν ἀρχῆς*, οἵτινες δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀσχολῶνται καὶ μὲ τὰ ναυτικά. *Ναυσικλειτοὶ* ἦσαν εἰς τὴν πραγματικότητα οἱ Ἐρετριεῖς. Εἰς τοὺς κοινοὺς «στόλους» τῶν ἀποικιῶν οἱ Ἐρετριεῖς διέθετον τὰ πλοῖα. Ἦσαν οἱ *πομποὶ*[3] τῶν ἐχόντων ἀνάγκην νὰ ταξιδεύσουν, ὅπως καὶ οἱ Φαίακες. Ἀνάλογον ἀλλὰ δευτερεύοντα ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ἐρετριεῖς ῥόλον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἶχον καὶ οἱ Κυμαῖοι, πιθανώτατα δὲ καὶ οἱ Ἱστιαιεῖς.

Θετικὰς μαρτυρίας ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς εἶχον ναυτικὸν δὲν ἔχομεν[4], ἀντιθέτως πρὸς

1 Αἱ παραδιδόμεναι χρονολογίαι τῆς ἱδρύσεως τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἄνδρου, Bradeen, ἔ.ἀ. Beloch II², 2, 231, δὲν ἀποτελοῦν κώλυμα τῆς τοιαύτης ἑρμηνείας, ἐφ' ὅσον οὐδεμία δυνατότης ἐλέγχου ὑπάρχει. Ὅτι ἡ Πάρος εἰς τὴν διαφορὰν μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἄνδρου ψηφίζει ὑπὲρ τῆς Χαλκίδος, βλ. προηγ. σημ., δεικνύει μᾶλλον ὅτι τὸ ἐπεισόδιον ἀναφέρεται εἰς τὴν πρὸ τοῦ πολέμου διὰ τὸ Ληλάντιον πεδίον περίοδον. Ὁ Wade-Gery, παρὰ H. L. Lorimer, BSA 42, 1947, 115, ὑποθέτει ὅτι ὁ πόλεμος Χαλκιδέων καὶ Ἀνδρίων δύναται νὰ τοποθετηθῇ ἀσφαλῶς εἰς τὸν 7ον αἰῶνα, πιθανῶς εἰς τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἥμισυ. Ἄλλως δὲ ἡ Ἀκτή, ἐφ' ἧς αἱ ἀποικίαι τῆς Ἄνδρου, θεωρεῖται συνήθως ὅτι κατείχετο ὑπὸ ἀποικιῶν τῆς Ἐρετρίας, οὕτω δὲ εἶναι εὐλογώτερον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μετὰ τῶν Ἐρετριέων καὶ τῶν Χαλκιδέων κυρίως ἀπέστειλαν τὰς ἀποικίας αὐτῶν οἱ Ἄνδριοι πρὸ τῆς ῥήξεως Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας.

2 Παρὰ ΣΤΡΑΒΩΝΙ X 10. 8, c. 447: *ἐστάλησαν δὲ αἱ ἀποικίαι αὗται* (δηλ. αἱ τῆς Χαλκίδος), *καθάπερ εἴρηκεν Ἀριστοτέλης, ἡνίκα ἡ τῶν Ἱπποβοτῶν καλουμένη ἐπεκράτει πολιτεία· προέστησαν γὰρ αὐτῆς ἀπὸ τιμημάτων ἄνδρες ἀριστοκρατικῶς ἄρχοντες.*

3 Βλ. ἀνωτ. σ. 11 κἑ.

4 Εἰς τὴν παρὰ ΠΛΟΥΤΑΡΧΩι ἀπ. 62, ἐκ τῶν εἰς Ἡσίοδον Ὑπομνημάτων, Ἠθικά, τόμ. 7 (Βερναρδάκης), 82 εἴδησιν: *Τὸν μὲν οὖν Ἀμφιδάμαντα* (ἤτοι τὸν μυθικὸν βασιλέα τῆς Χαλκίδος, ΗΣΙΟΔΟΥ Ἔργα 654, Ἀγὼν 63 Βίος Ἡσιόδου 7, 10) *ναυμαχοῦντα πρὸς Ἐρετριέας ὑπὲρ τοῦ Ληλάντου ἀποθανεῖν* διώρθωσεν ἤδη ὁ K. Fr. Hermann, Ges. Aufs. (=Rhein. Mus. 1, 1833) 194 κἑ. τὸ *ναυμαχοῦντα* εἰς *μονομαχοῦντα*. Ὁ πόλεμος διεξήχθη κατὰ γῆν, πρώτην δὲ ναυμαχίαν ἀναφέρει ὁ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I 13 τὴν μεταξὺ τῶν Κορινθίων καὶ Κερκυραίων γενομένην τὸ 664 π.Χ. ὥστε ἀποκλείεται ναυμαχία ἐπὶ Ἀμφιδάμαντος.

Παρὰ τῷ ἱστορικῷ Τ. ΛΙΒΙΩι VIII 22, 5 ἀναγινώσκομεν: Cumani Chalcide Euboica originem trahunt. Classe, qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere, primo in insulas Aenariam et Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre». Ἐκ τούτου δὲν δύναταί τις νὰ συναγάγῃ ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς εἶχον ὄντως ναυτικόν. Ὑποπτεύω ὅτι ἐνταῦθα ὁ ΤΙΤΟΣ ΛΙΒΙΟΣ μεταφράζει διὰ τοῦ classis τὴν λέξιν *στόλος*, ἐνῷ ἡ λέξις λίαν συνήθης εἰς τοὺς περὶ ἀποικιῶν λόγους ἦτο ἡ πρᾶξις τοῦ *στέλλειν* ἀποικίαν: Οὕτω π.χ. ΣΤΡΑΒΩΝ V 4. 4, c. 243 (περὶ τῆς Κύμης τῆς Καμπανίας) *οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, Ἱπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς*, ὅπου βεβαίως τὸ *στόλος* δὲν σημαίνει classis. Ἄλλως τε παρὰ Τ. ΛΙΒΙΩι, ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, λέγεται ῥητῶς ὅτι πρῶτον κατέλαβον τὰς νήσους καὶ εἶτα τὴν ἤπειρον. Ἀλλ' εἰς τὰς νήσους γνωρίζομεν ὅτι ἐγκατεστάθησαν καὶ οἱ Ἐρετριεῖς, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Κύμην οἱ Κυμαῖοι. Ὥστε ἐκ τοῦ χωρίου οὐδαμῶς ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις ναυτικοῦ τῶν Χαλκιδέων. Ὁμοίως καὶ ὁ Velleius Paterculus, I 4. 1, ὁμιλῶν περὶ classis τῶν εἰς Κύμην *στελλομένων* δὲν ἀναφέρεται τῷ ὄντι εἰς στόλον (classis). Ἀμφότερα τὰ λατινικὰ χωρία παρὰ Bérard², 39 κἑ. σημ. 1 καὶ 2.

τὰς βεβαιώσεις τῶν σημερινῶν ἐρευνητῶν [1]. Ἡ ὕπαρξις ἰσχυροῦ Χαλκιδικοῦ ναυτικοῦ συνάγεται μόνον ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς συμμετοχῆς τῶν Χαλκιδέων εἰς τὸ πρώιμον στάδιον τοῦ δευτέρου ἀποικισμοῦ, οὐχὶ ἐκ πραγματικῶν τεκμηρίων. Ἡ ἀνάλυσις τῶν γεγονότων, τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν, συνηγορεῖ ὑπὲρ ἐπόψεως διαφόρου πρὸς τὴν γενικῶς ἰσχύουσαν.

Βεβαίως λείπουν ἐπίσης θετικαὶ μαρτυρίαι ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς ἐστεροῦντο ναυτικοῦ— ἐκτὸς ἴσως μιᾶς, ἔστω καὶ μεταγενεστέρας:

Κατὰ τὰς ἑτοιμασίας τοῦ 480 διὰ τὴν πρώτην ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀπὸ Βορρᾶ κατερχομένου Περσικοῦ στόλου, ἡ ὁποία καὶ ἐγένετο εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον, οἱ Χαλκιδεῖς *ἐπλήρουν εἴκοσι Ἀ θ η ν α ί ω ν σ φ ι π α ρ ε χ ό ν τ ω ν τὰς νέας, Ἐρετριέες δ' ἑπτά* [2]. Τῶν Ἐρετριέων βεβαίως ἦσαν ἴδιαι αὐτῶν αἱ ἑπτὰ νῆες.

Οὐδὲ δύναται νὰ προβληθῇ ἐναντίον τῆς μαρτυρίας ταύτης ἡ ἀντίρρησις ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἧττα τῶν Χαλκιδέων τῷ 506 π.Χ. ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀπολύτου ἀνυπαρξίας Χαλκιδικοῦ ναυτικοῦ. Ὁ ἀγὼν Ἀθηναίων—Χαλκιδέων [3] ἐγένετο κατὰ ξηράν, τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην οὐδ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ναυτικόν. Οὐδαμῶς ἄλλως ἀναφέρεται ἀνάμειξις ναυτικοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 506 κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Χαλκιδέων.

Μὲ ποῖον τρόπον ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ «στόλου» δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Τοὺς Ἐρετριεῖς δὲν ἐνδιέφερεν ἡ ἐγκατάστασις εἰς ἀγροτικῆς οἰκονομίας ἀποικίας ἀλλ' ἡ κυριαρχία τῶν θαλασσίων ὁδῶν: ἦσαν ἔμποροι καὶ ἐφοπλισταί, *ἀειναῦται*. Διὸ καὶ δὲν ἐγκαθίστανται παρὰ μόνον εἰς περιοχὰς ὁπόθεν ἐλέγχουν τὰς συγκοινωνίας καὶ ἀσκοῦν

1 Π.χ. E. Pais, Storia della Sicilia e della Magna Grecia I, 161 κέ.: «L'Odissea omerica ci rappresenta in buona parte appunto quel tempo in cui, nei mari di Occidente, veleggiavano le n a v i d i C a l c i d e». Geyer, ἔ.ἀ. 40: «Nach der Küste Thrakes führen die chalkidischen Schiffe» καὶ αὐτ. 48: «Wie sehr die einst so seemächtige Handelstadt» (δηλ. ἡ Χαλκίς). Bengtson, 83: «Chalkidische Handelskapitäne». Bérard, L'expansion, 55: «(Ἡ Ἐρέτρια) «avait alors une marine aussi puissante que sa voisine Chalcis». Bérard, La colon[2].. 305 σημ. 1: «...chercher dans les navigations chalcidiennes du VII s. l'origine de la légende d' Ulysse..» Αὐτ. σ. 49 διὰ τὴν ἀποίκισιν τῆς Κύμης: «il est possible que pour Cumes, Chalchis ait fourni les navires, et sa voisine, dont la colonie porte le nom, une partie des contigents». F. Geyer, RE Suppl. IV (1924), στ. 434, 11: (Χαλκὶς καὶ Ἐρέτρια) «zwei führende Seemächte..» Βεβαίως ἡ Χαλκὶς ἔχει λιμένα, διπλοῦν δέ, αἱ περὶ τοῦ ὁποίου μαρτυρίαι, ἂν καὶ μεταγενέστεραι, ἰσχύουν ἀσφαλῶς καὶ διὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους. Ἀλλ' ἡ ὕπαρξις λιμένος καὶ ἐμπορίου δὲν μαρτυρεῖ καὶ τὴν ὕπαρξιν Ναυτικοῦ. Περὶ τοῦ λιμένος V. Burr, Νεῶν κατάλογος, Klio, Beiheft XLIX, 1944, σ. 37 κέ. καὶ Lehmann-Hartleben, Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres, Klio, Beiheft XIV, 1923, σ. 251, 69. Πρβ. γενικῶς καὶ v. Gerkan, Griech. Städteanlagen, σ. 112 κέ.

2 ΗΡΟΔΟΤΟΣ VIII 1. Πρὸς βοήθειαν τῆς Μιλήτου οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον στείλει εἴκοσι τριήρεις καὶ οἱ Ἐρετριεῖς πέντε, προφανῶς μέρος μόνον ὅσων εἶχον· τώρα ἑτοιμάζουν μόνον ἑπτά, τὸ σύνολον πιθανώτατα τῶν πλοίων αὐτῶν. Φαίνεται ὅτι καὶ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἐξηκολούθει ἡ αὐτὴ παράδοσις. Οὕτω τὸ 340 π.Χ. αἱ Ἀθῆναι παρέχουν πλοῖα εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς, πρβ. IG XII 9 σ. 153, 131 ἐνῷ τὸ 302 π.Χ. ἡ Ἐρέτρια παρέχει πλοῖα εἰς τὸν Δημήτριον, αὐτ. ἀρ. 210: *οἱ στρατευόμενοι τῶν πολιτῶν ἐν ταῖς ναυσί*. Ἡ ἐν Χαλκίδι ναυπήγησις πλοίων διὰ τὸν στόλον τοῦ Δημητρίου, ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ Δημ. 43, νοεῖται ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ λιμένος. Διότι συγχρόνως εἶχε παραγγελθῆ ἡ κατασκευὴ πλοίων καὶ *περὶ Πέλλαν*, παρὰ τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Κόρινθον.

3 ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 77. Beloch I 1[2], 401. G. Glotz I, 480. RE XI,1 (1922), στ. 818, 827 κέ. Bengtson, 134. Ὁ Beloch μάλιστα, αὐτ. 401 σημ. 3, δὲν δέχεται ὅτι ἐκληρουχήθη ἡ γῆ τῶν Ἱπποβοτῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸ 506: «Die Angabe.., ist aber nichts weiter als eine Vordatierung der Ereignisse von 445». Γενικῶς Busolt[-Swoboda], αὐτ. σ. 880 κέ. 1271 κέ.

τὸ ἐμπόριον. Ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὴν Κέρκυραν, τὰς Πιθηκούσας, τὸν Ὠρικόν, τοιοῦτον εἶχε προφανῶς χαρακτῆρα,—ὑπάρχοντα ἴσως μόνον ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ—διὸ καὶ δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ παραμονὴ ἐκεῖ μονιμώτερον.

Γενικῶς δὲ κατὰ τὴν πρωιμωτέραν τοὐλάχιστον περίοδον τοῦ ἀποικισμοῦ αἱ κύριαι ναυτικαὶ πόλεις ἀδιαφοροῦσι διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀποικιῶν μὲ εὔφορον γῆν πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ πλεονάζοντος πληθυσμοῦ ἀρκούμεναι εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν μακρινῶν περιοχῶν, τὰς ὁποίας ἐπεσκέπτοντο διὰ τῶν πλοίων. Οὕτω ἡ Σάμος ἀργὰ μόνον ἱδρύει ἀποικίας [1], τὸ αὐτὸ δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία διὰ τῆς Κερκύρας καὶ τῶν Συρακουσῶν ἠθέλησε κυρίως νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς ναυτικάς της ὁδούς. Χαρακτηριστικὸν δ᾽εἶναι ὅτι οἱ οἰκισταὶ τῶν ἀποικιῶν ἀνῆκον εἰς τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς γαιοκτήμονας, οἵτινες βεβαίως δὲν ἦσαν ναυτικοί [2]. Ἴσως νοεῖται οὕτω διατὶ οὐδενὸς Ἐρετριέως οἰκιστοῦ διεσώθη τὸ ὄνομα καὶ διατὶ εἰς τὴν Δύσιν οἱ Ἐρετριεῖς δὲν ἐπεζήτησαν μονιμωτέραν ἐγκατάστασιν μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κερκύρας.

Ὅτι οὐχὶ πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις διέθετον κατὰ τὸν $8^{ον}$ - $7^{ον}$ μάλιστα πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ναυτικὸν εἶναι γνωστόν, καθὼς καὶ ὅτι οἱ ἔχοντες ἀνάγκην τούτου προσέφευγον εἰς τὰς ἐχούσας, ὅπως εἶναι φυσικὸν εἰς πᾶσαν ἐποχήν. Οὕτω εἰς τοὺς Ἀρκάδας ἵνα συμμετάσχωσι τῆς κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατείας παρεχώρησε πλοῖα ὁ Ἀγαμέμνων [3], διότι οὗτοι δὲν ἠσχολοῦντο μὲ τὴν θάλασσαν. Τὸ παράδειγμα τῆς παροχῆς εἴκοσι πλοίων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς κατὰ τὸ 480 ἐμνημονεύσαμεν ἤδη [4]. Ὁμοία εἶναι ἐπίσης ἡ περίπτωσις τῶν Λακεδαιμονίων ἀναλαβόντων τὴν κατὰ τοῦ Πολυκράτους ἐκστρατείαν τῇ παρακλήσει τῶν Σαμίων φυγάδων. Τὰ πλοῖα πρὸς ταύτην παρέσχον οἱ φυγάδες οὗτοι καὶ οἱ Κορίνθιοι [5].

Ἀνάλογος περίπτωσις, ἀκριβῶς δὲ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς πρὸς Ἀνατολὰς *ἰωνικῆς ἀποικίας*, εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀδελφῶν Φιλογένους καὶ Δάμωνος τῶν Εὐκτήμονος παροχῆς τῶν ἀναγκαίων πλοίων εἰς τοὺς Φωκεῖς, ἵνα μετάσχωσι καὶ οὗτοι τῆς ἀποικίας: *ναῦς τε διδόασιν ἐς τὸν πλοῦν καὶ αὐτοί* (δηλ. ὁ Φιλογένης καὶ ὁ Δάμων) *σφισιν* (δηλ. τοῖς Φωκεῦσι) *ἐς τὴν ἀποικίαν ἐγένοντο ἡγεμόνες* [6].

Τὴν παλαιὰν ναυτικὴν ἰσχὺν τῆς Ἐρετρίας ἀντιπροσωπεύουν οἱ Ἀειναῦται αὐτῆς, οἵτινες συνδέουν στενῶς τὴν πόλιν πρὸς τὴν Μίλητον, ἥτις ἀναλαμβάνει ἐν γεωγραφικῇ

1 A. R. Burn, ἔ.ἀ. 16 κ.ἑ.

2 Bengtson, 82. Schaefer, ἔ.ἀ. 377.

3 ΟΜΗΡΟΣ Β 610 κἑ.:

Πολέες δ' ἐν νηῒ ἑκάστῃ
Ἀρκάδες ἄνδρες ἔβαινον, ἐπιστάμενοι πολεμίζειν.
Αὐτὸς γάρ σφιν δῶκεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
νῆας ἐυσσέλμους περάειν ἐπὶ οἴνοπα πόντον
Ἀτρεΐδης, ἐπεὶ οὔ σφι θαλάσσια ἔργα μεμήλει.

4 Βλ. ἀνωτ. σ. 24.

5 Busolt[-Swoboda], ἔ.ἀ. II714. ΗΡΟΔΟΤΟΣ III 46: Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ἵνα διὰ μακροῦ λόγου ἐπιτύχουν τὴν βοήθειαν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων οἱ Σάμιοι φυγάδες ἐνεφανίσθησαν πάλιν οὐδὲν ἄλλο λέγοντες, *θύλακον δὲ φέροντες ἔφασαν τὸν θύλακον ἀλφίτων δέεσθαι. οἱ δέ σφι ὑπεκρίναντο τῷ θυλάκῳ περιεργάσθαι· βοηθέειν δ' ὦν ἔδοξε αὐτοῖσι.*

Ἡ ἱστορία τοῦ κενοῦ θυλάκου, δι᾽ οὗ αἰτοῦνται ἄρτον οἱ ἐνδεεῖς, δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα, ὡς παρατηροῦν πάντες οἱ ἑρμηνευταί, θεωροῦντες ὅτι ὑπόκειται εἰς τὴν διήγησιν τὸ παρὰ τῷ ΕΜΠΕΙΡΙΚΩι ΣΕΞΤΩι II 23 γραφόμενον περὶ αἰτήσεως *πυροῦ* ὑπὸ Χίων. Πρβ. προχείρως τὴν ἔκδοσιν Ph.-E. Legrand, Herodote², III, 1949, σ. 32. Πιστεύω ὅτι ἡ διήγησις παρὰ ΣΕΞΤΩι εἶναι ἁπλῶς παραδιήγησις τῆς Ἡροδοτείου. Πιθανὴ εἶναι ἡ ἑπομένη ἑρμηνεία: Κενοὶ θύλακοι ἦσαν αἱ νῆες, τὰς ὁποίας εἶχον οἱ Σάμιοι, ἐνῷ τὰ ἄλφιτα, ὧν ἐδέοντο, ἦσαν οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες θὰ ἐπλήρουν τὰς νῆας.

6 ΠΑΥΣΑΝ. VII 2, 4.

καὶ χρονικῇ ἐννοίᾳ τὴν συνέχειαν τῆς θαλασσοκρατίας τῆς Ἐρετρίας. Ἡ μεγάλη δύναμις τῆς Ἐρετρίας ἀσφαλῶς εἶχε προηγηθῆ. Ἡ διαδοχὴ τῶν θαλασσοκρατιῶν, ὡς αὗται ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὡς ἐπίσης ἀποκαθίσταται ἡ χρονολόγησις αὐτῶν ἐν τῇ σημερινῇ ἐρεύνῃ, δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς. Ἓν ὅμως τοὐλάχιστον γεγονὸς εἶναι ἀναμφίβολον: τὸ γεωγραφικὸν μῆκος τῆς ἀνατολικωτέρας ἄκρας τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου ἤτοι τῆς Ἀκτῆς ἀποτελεῖ τὸ ἀνατολικώτερον ὅριον τῆς Ἐρετριακῆς προεκτάσεως. Ὁ πρὸς Ἀνατολὰς περαιτέρω χῶρος κυριαρχεῖται ἀμεσώτερον ὑπὸ τῆς Μιλήτου.

Ὁ πόλεμος περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου, τὸν ὁποῖον ἴσως μία συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας θὰ διαλευκάνῃ περισσότερον, δύναται καὶ σήμερον, παρ᾿ ὅσα ἐλάχιστα γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ, νὰ μᾶς διαφωτίσῃ καὶ περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῆς Ἐρετρίας· διότι δὲν εἶναι τυχαία ἡ συμμετοχὴ τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Σάμου ὡς συμμάχων τῆς Χαλκίδος. Ἀμφότεραι εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς Δυσμάς, πρὸς θαλάσσας, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ μακροῦ ἦσαν οἰκεῖαι εἰς τὴν Ἐρέτριαν, ἡ ὁποία ἐπίσης ἤλεγχε διὰ τοῦ νησιωτικοῦ της κράτους καὶ τὸ Αἰγαῖον, τὸ δυτικὸν τοὐλάχιστον. Ἡ πτῶσις τῆς μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως, οἵαν τὰ γεγονότα μαρτυροῦσι τὴν Ἐρέτριαν, ἦτο ἀναγκαστικὴ προϋπόθεσις τῆς ἐπιβιώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἐν τῇ θαλάσσῃ ἰσχύος τῆς Σάμου καὶ τῆς Κορίνθου.

Ἡ ὕπαρξις πάλιν ἑνὸς Αἰγαίου ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς Κορίνθου ἦτο ζωτικὴ ἀνάγκη τῆς Μιλήτου διὰ τὴν πρὸς Ἀνατολὰς ἐξάπλωσιν αὐτῆς. Τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Αἴγινα εἶχον ἴδει ἐνωρὶς ὅτι τὸ συμφέρον των, λόγῳ τῆς γειτονίας τῆς Κορίνθου, τὰς ὡδήγει πρὸς τὴν Μίλητον διὸ καὶ τὰς εὑρίσκομεν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ἐρετρίας καὶ τῆς Μιλήτου κατὰ τὸν πόλεμον περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου.

Πρὶν προχωρήσωμεν περαιτέρω, εἶναι ἀκόμη ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν τὴν νέαν ἐπιγραφὴν : ἡ ἵδρυσις τοῦ Ἑρμοῦ τῶν Ἀειναυτῶν, καθὼς μανθάνομεν ἐξ αὐτῆς, ἐγένετο, στ. 2 κἑ.: *ἐπὶ τε̃ς | Τιμανδρίδεο καὶ Τιμα|ρχίδεο καὶ Σκύθεο | ἀρχε̃ς,* ἥτις προφανῶς εἶναι ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἐρετρίας. Ὁ ἐκδότης θεωρεῖ[1] ὅτι ἡ συναρχία αὕτη τῶν τριῶν ἀνδρῶν ταυτίζεται ἴσως πρὸς τὴν ἐκ τριῶν ἐπίσης ἀποτελουμένην συναρχίαν τῶν *Πολεμάρχων* ἀπαντῶσαν ἀσφαλῶς ὡς ἐπώνυμον ἀρχὴν ἐν ἐπιγραφῇ[2] τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου π.Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὴν περαιτέρω διαβεβαίωσιν τοῦ ἐκδότου «ὁ Παπαδάκης, Ἀρχ. Δελτίον 1915, 173, ὑποστηρίζει ὅτι τὸ διάστημα, καθ᾿ ὃ οἱ πολέμαρχοι ἦσαν ἡ μόνη ἐπώνυμος ἀρχή, ὑπῆρξε βραχὺ καὶ ἀντιστοιχεῖ μόνον εἰς τὴν ἔνταξιν τῆς Ἐρετρίας εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Βοιωτῶν (308-304 π.Χ.). Ἴσως ἡ ἐπιγραφὴ ἡμῶν νὰ ὁδηγῇ εἰς ἀναθεώρησιν τῆς γνώμης ταύτης»[3]. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης στηρίζεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν—ἐφηβικὸν κατάλογον—ἀρ. 240 χρονολογουμένην: ἐ]*πὶ τῆς Μό*[σχ]*εω καὶ Πυθο*[γένου καὶ δεῖνος] *πολεμ*[αρχίας]...

1 BCH 87, 1963, 547.

2 Ἀρ. 192. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ μόνον ἐξ ἀπογράφου τοῦ Κυριακοῦ de Pizzicolli τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος· τὸ ψήφισμα «εἶπον» ὁ Ἱερεὺς τοῦ Διονύσου καὶ οἱ τρεῖς πολέμαρχοι. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὡρμήθη ἡ κατωτέρω ἀναφερομένη μελέτη τοῦ M. HOLLEAUX.

3 «...peut-être notre inscription conduit-elle à réviser cette opinion».

Ἡ τελευταία αὕτη ἐπιγραφή, κατὰ τὸν ἐκδότην: «date du plein IVe s.»· ἡ ἀναφορὰ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην νοεῖται μόνον, ἐφ' ὅσον οὗτος τὴν θεωρεῖ ἀνήκουσαν εἰς χρόνους παλαιοτέρους τῆς ἐποχῆς 308-304, εἰς ἣν γενικῶς χρονολογεῖται [1].

Ἀλλ' ὅτι οἱ πολέμαρχοι ὡς ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς Ἐρετρίας ἀπαντῶσι μόνον κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦ 308-304 π.Χ. εἶναι γνώμη οὐχὶ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἀλλὰ τοῦ HOLLEAUX, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε καὶ ὁ ἀείμνηστος Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ [2]· ταύτην, κατὰ τὸν ἐκδότην, φαίνεται ὅτι ἀνασκευάζει τὸ νέον κείμενον, ἀφοῦ ἐπὶ μίαν ἑξηκονταετίαν εἶχεν ὑπάρξει κοινὸν κτῆμα τῆς ἐπιστήμης.

Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1897, ὅτε ἐδημοσιεύθη ἡ περὶ προβούλων - πολεμάρχων ὑποδειγματικὴ καὶ «διδασκαλικὴ» ἐκείνη μελέτη τοῦ Μ. HOLLEAUX, δὲν θὰ ἔπρεπεν ἴσως νὰ ὑπάρχῃ ζήτημα περὶ τῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων τῆς Ἐρετρίας. Ἀλλ', ὡς φαίνεται, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἐξετάσωμεν συντόμως [3]. Ὁ HOLLEAUX ἀποδεικνύει ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, ὅτι ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς Ἐρετρίας ἦσαν οἱ *Πρόβουλοι*. Τὴν παλαιότητα ἔδειξε διὰ τῆς συσχετίσεως πρὸς τὴν διάρθρωσιν τῆς πολιτείας ἐν Ἰουλίδι τῆς Κέω [4], ἔνθα ἐπίσης ἀπαντῶσι πρόβουλοι κατ' ἀνάλογον πρὸς τὴν Ἐρέτριαν τρόπον: ἡ Κέως ἀνῆκε κατὰ τοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους εἰς τὸ ναυτικὸν κράτος τῆς Ἐρετρίας [5], ἐκ τῆς ὁποίας προφανῶς παρελήφθη καὶ ἐν Κέῳ ὁ θεσμός.

Πιθανώτατα δὲ ὑπῆρχον πρόβουλοι καὶ ἐν Ἱστιαίᾳ [6]· ἀσφαλῶς δὲ ἡ συναρχία δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ ἐν Καρύστῳ [7]: τῆς τελευταίας ταύτης ἡ ἐξάρτησις ἤ, ὁπωσδήποτε στενὴ σχέσις πρὸς τὴν Ἐρέτριαν εἶναι πολὺ γνωστή, ἀνάλογος δὲ ἦτο καὶ ἡ τῆς, Ἱστιαίας, πόλεως μὲ ἀνάπτυξιν κατευθύνσεως παραλλήλου πρὸς τὴν τῆς Ἐρετρίας· εἰς τὴν Ἱστίαιαν δὲ ἀπεδώσαμεν ἀνωτέρω [8] μίαν τῶν ἐξ Εὐβοίας ἐπιγραφῶν τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς Ἀειναύτας.

1 Τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. HOLLEAUX χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς ἀκριβῶς εἰς τὸ διάστημα 308-304, ἔ.ά. 64 κέ., ἀποδέχονται πάντες, βλ. E. ZIEBARTH, IG XII 9, 240: «a. 308-304 i u r e tribuit Holleaux». W. WALLACE, The Demes of Eretria, Hesperia 16, 1947, 116: «an inscription firmly dated to 308-304 B. C.». RE Suppl. IV (1924), στ. 443, 30. Ἐὰν ὁ ἐκδότης ἔχει λόγους ἀναγκάζοντας εἰς μίαν ὑψηλοτέραν χρονολόγησιν θὰ ἔπρεπε βεβαίως νὰ τοὺς ἀναφέρῃ.

2 Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου μνημονευομένῳ ἀποσπάσματι τῆς μελέτης αὐτοῦ ῥητῶς παραπέμπει εἰς τὸν Μ. HOLLEAUX γράφων ὡς ἑξῆς: «...καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς πόλεως ταύτης εἰς *τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν* (308 - 304 π.Χ. Holleaux, RE Gr. 1897, 173 κέ.)». Ἡ μελέτη αὕτη τοῦ MAURICE HOLLEAUX, Sur un décret d' Érétrie ἐν τῇ Revue des Études grecques 10, 1897, 157 κέ. ἐπανεξεδόθη [ὑπὸ τοῦ L. ROBERT] ἐν Μ. HOLLEAUX, Études d'Epigraphie et d'Histoire grecques I, 1938, 41-73. Τὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης ταύτης ἐγένοντο γενικῶς ἀποδεκτά· πρβ. τὴν σημείωσιν τοῦ L. ROBERT, αὐτ. σ. 71 σημ. 1 Τὴν ἀξίαν τῆς μελέτης ἐτόνισεν ἐσχάτως καὶ ὁ SCHAEFER ἐν RE XXIII (1957), στ. 1222, ἐν λ. *πρόβουλος*. Ὁ AD. WILHELM, Klio 27, 1934, 276, τὴν ὀνομάζει «glänzend».

3 Περὶ τῆς πολιτείας τῆς Ἐρετρίας βλ. τὴν σύντομον σημείωσιν RE Suppl. IV (1924), στ. 385.

4 HOLLEAUX, αὐτ. [=Études...I] 56, σημ. 1. Πρόκειται διὰ τὴν ἐπιγραφὴν IG XII 5, 647.

5 Βλ. ἀνωτ. σ. 11.

6 Ὁ Η. SCHAEFER, ἔνθ. ἀν. 1228 κέ., πιστεύει ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Κέω IG XII 5, 594=Syll³. 172=M. TOD, Greek Hist. Inscr. 141, 19 ἀναφερόμενοι πρόβουλοι ἀνήκουν εἰς τὴν Ἱστίαιαν. Βεβαίως πρόκειται περὶ τῶν προβούλων τῆς Κέω ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, πρβ. σημ. 4. Ἀλλ' εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἀρ. 1186 καὶ 1187 τῆς Ἱστιαίας ἀναφέρονται πλείονες ἄρχοντες, ἕκαστος ἐξ ἑνὸς δήμου βλ. κατ. σ. 34. Ἀπό τινος γνωρίζομεν καὶ θραῦσμα ἐκ τῆς συνθήκης περὶ ἰσοπολιτείας καὶ μεταξὺ Ἐρετριέων καὶ Κείων: CH. DUNANT, J. THOMOPOULOS, BCH 78, 1954, 316 κέ., ἀρ. 1. Διὰ τοῦ νέου θραύσματος βοηθεῖται ἡ ἀποκατάστασις καὶ τοῦ κειμένου IG XII 5, 594. Τὸ νέον κείμενον, 393-377 π.Χ. κατὰ τοὺς ἐκδότας, ἀποτελεῖ μίαν εἰσέτι μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως φυλῶν ἐν Ἐρετρίᾳ πρβ. κατ. σ. 29. Περὶ φυλῶν γενικῶς Κ. LATTE, RE XX, 1, στ. 994 κέ.

7 Ἐν ἐπιγραφῇ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἀναφέρονται ἐν Καρύστῳ *ἀρχεπρόβουλοι*, IG XII 9, 11, παρὰ τὸν ἄρχοντα· ἐπίσης καὶ ἀρ. 4 κέ. βλ. κατ. σ. 32 κέ.

8 Βλ. ἀνωτ. σ. 5· πρβ. καὶ τὴν συνθήκην Ἱστιαίας-Ἐρετρίας, ἀρ. 188, ἐκ τῶν χρόνων 410-390 π.Χ.

᾿Απαριθμῶν τὰς ἁρμοδιότητας τῶν ἐν ᾿Ερετρίᾳ προβούλων ὁ Holleaux καταλήγει: «Les πρόβουλοι forment vraiment, pour parler comme un décret d'Érétrie, l'ἀρχὴ τῶν ἀεὶ προκαθημένων: ils sont les chefs de la cité»[1]. Δὲν ἀναφέρει μὲν ῥητῶς ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν οἱ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς ᾿Ερετρίας—ἐξαιρουμένου τοῦ βραχέος διαστήματος 308-304 π.Χ.—ἀλλὰ «chefs de la cité» ἤτοι οἱ καθαυτὸ ἄρχοντες ἢ ἡγεμόνες ἢ πρυτάνεις ἢ ὡς ἄλλως ἑκασταχοῦ ὠνομάζοντο οἱ ἐπώνυμοι. Ὁπωσδήποτε ὅμως εἰς τὴν διαπίστωσιν ταύτην τοῦ Holleaux δὲν ἐδόθη ἐπαρκὴς προσοχή· τοὐλάχιστον ὁ μελετῶν τὰς ἐπιγραφὰς τῆς ᾿Ερετρίας ἐν IG XII 9 δὲν ἀποκομίζει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπώνυμοι ἦσαν οἱ πρόβουλοι. Μία ὡραία συμπλήρωσις τοῦ Ad. Wilhelm[2], δι' ἧς ἐγένετο πλέον σαφὴς ἡ ταύτισις, δὲν ἔτυχεν, ἐπίσης, εὐρύτητος· οὕτω ἐν IG XII Supplementum (1939) ἀναφέρεται ὡς μία οἱαδήποτε συμπλήρωσις: ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δηλ. τοῦ Χαιρεφάνους, ἀνηκούσῃ κατὰ τὸν Μ. Holleaux[3] εἰς τὸ διάστημα 322-308 π.Χ., ὁ Wilhelm ἔγραψεν: ὁ ἐνι]*αυτὸς ὁ μετὰ τὴν Ἱπποκύδου καὶ συναρχόντων* [π ρ ο β ο υ λ ί α ν] ἀντὶ τοῦ πρότερον ἀναγινωσκομένου: *ὁ ἐνιαυτὸς* κτλ. *συναρχόντων* [ἀ ρ χ ὴ ν...]. Ὁ Wilhelm τὴν συμπλήρωσιν ταύτην χαρακτηρίζει ὡς τόλμημα στηριζόμενον εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Holleaux γεγραμμένα «in seiner glänzender Untersuchung». Τὴν λέξιν *προβουλίαν*, δι' ἧς ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἢ τῶν προβούλων εὑρίσκει—ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ—εἰς δύο ἄλλας περιπτώσεις καὶ κυρίως στηρίζει εἰς τὴν λέξιν *πολεμαρχία* τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 240.

Ὅτι ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς ᾿Ερετρίας ἦτο συναρχία καὶ ὄχι εἷς μόνος ἄρχων γνωρίζομεν οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τοῦ Χαιρεφάνους ἀλλὰ καὶ ἀλλαχόθεν: οὕτω ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς *συλλύσεως* Πάρου καὶ Νάξου ὑπὸ τῶν ᾿Ερετριέων[4] γράφεται, στ. 21: [...ἀπὸ πέ]*μπτης ἐπιόντος τοῦ Ἱππιῶνος μ*[η]|[νὸς ἐπὶ τῶν ἀρχόντων] *τῶν μετὰ ᾿Αρχεβίου ὡς ᾿Ερετριεῖς* | [ἄγουσιν...]. Ἔχομεν οὕτω τὸν γνωστὸν τύπον *ὁ δεῖνα καὶ οἱ συνάρχοντες* ἢ οἱ *ἄρχοντες οἱ μετὰ τοῦ δεῖνος*[5]. Τῶν ἀρχόντων ἢ συναρχόντων τούτων ἡ ἐξουσία φυσικὸν εἶναι ἵνα κατ' ἐξοχὴν ὀνομάζηται *ἀρχή*[6]. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι εἰς τοὺς ἄρχοντας τούτους, τοὺς ἐπωνύμους, ἀναφέρεται ἡ εἰς τὰ τιμητικὰ ψηφίσματα τῆς ᾿Ερετρίας ἀπαντῶσα φράσις: *ἐπιμελεῖσθαι δ' αὐτῶν* [=τῶν τιμωμένων] *τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἀεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντας*[7].

Οἱ ἄρχοντες οὗτοι «οἱ ἀεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντες» δὲν δύνανται νὰ εἶναι εἰμὴ οἱ πρόβουλοι: ἐν τῷ ὑπὲρ ᾿Αδειμάντου ψηφίσματι ἐκ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀναγινώ-

1 Ἔ.ἀ. 51. Ἡ φράσις ἔχει οὕτω, ἀριθ. 211, στ. 28: *τὴν ἀρχὴν τὴν ἀεὶ προκ[α]θημένην ἐπιμελεῖσθαι αὐτο[ῦ]| ὑπὲρ ὧν ἂν ἀεὶ δέηται*. ᾿Επίσης ἐν Μασσαλίᾳ, κατωτ. σ. 37: *τῶν πεντεκαίδεκα προκάθηνται τρεῖς*. Βλ. καὶ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛ. Πολιτ. 1322b, 14: *ἡ γὰρ αὐτὴ* (δηλ. κυρία ἀρχή), *ἢ προκάθηται τοῦ πλήθους ὅπου κύριός ἐστιν ὁ δῆμος*. ΠΛΑΤΩΝ Νόμοις 758d: *τὸ προκαθήμενον τῆς πόλεως*. Syll.[3] 694, στ. 50: [Δή]*μητρι καὶ τῆι Κόρ*[ηι ταῖς π]*ροκαθημέναις* | [θε]*αῖς τῆς πόλεως ἡμ*[ῶν.

2 Ad. Wilhelm, Klio 27, 1934, 276—μνημονεύεται καὶ ἐν IG XII Suppl. σ. 177 κέ. A 7/8, ἀρ. 191. Τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Χαιρεφάνους δημοσιεύει καὶ ὁ Th. Tsatsos ἐν Sitzb. Heidelb. Ak. 1963,1, ὅπου τὸ παρεχόμενον κείμενον εἶναι ἐπανάληψις τοῦ ἐν IG XII 9, ἀρ. 191. Τὴν δυνατότητα χρονολογήσεως ἀπὸ 322 - 308 εὐρύνει εἰς τὴν περίοδον 340 - 300 περ. π.Χ.

3 M. Holleaux, ἔ.ἀ. 47.

4 IG XI 4,1065. Αὐτ. XII 9, σ. 157 καὶ αὐτ. XII 5, σ. 308, ἀρ. 128.

5 Βλέπε π.χ. G. Busolt, Griechische Staatskunde[3], 481.

6 Πρβ. ἀρ. 188 (μεταξὺ 410 - 390 π.Χ.): ...*νῦν ἀρχάς, ὁπόραι ἀ*|[ρχ]*ουριν ἐν ἑκατέρει τεῖ πόλει*.

7 Βλ. τὰ ψηφίσματα ἀρ. 215, 228, 229, 230, Inschr. v. Magnesia, ἀρ. 48 στ. 30.

σκομεν:.. [τοὺς δ]ὲ *προβούλους τοὺς ἀεὶ* | [ὄντας ἐπιμελεῖσθ]*αι Ἀδειμάντου*[1]. Τὴν ταύτισιν τῶν ἀρχόντων - προβούλων πρὸς τοὺς ἐπωνύμους ὑποδηλώνει τὸ ὅτι ἐν τῷ τιμητικῷ ψηφίσματι ἀρ. 211 ἡ ἐπιμέλεια δίδεται εἰς τὴν *ἀρχὴν τὴν ἀεὶ προκαθημένην* ἤτοι τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς πόλεως, οἵτινες ἦσαν οἱ πρόβουλοι, ὡς ἔδειξεν ὁ HOLLEAUX.

Τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς ἐπιγραφάς τινας ἀπαντᾷ[2] εἷς μόνος ἄρχων, ἄνευ συναρχόντων, δὲν θὰ μᾶς παραπλανήσῃ βεβαίως ὥστε νὰ δεχθῶμεν ἀλλαγὴν εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς πολιτείας[3]· ὁ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις–καταλόγοις κυρίως–ἀπαντῶν μόνος ἄρχων εἶναι ὁ ἐκ τῆς ὅλης συναρχίας τῶν προβούλων ὡς ἐπώνυμος ἄρχων μνημονευόμενος. Ἐνταῦθα δηλαδὴ παραλείπεται ἡ μνεία οὐχὶ μόνον τῶν ὀνομάτων ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τῆς συνοπτικῆς ὀνομασίας τῶν λοιπῶν ὡς «συναρχόντων» ἢ «μετὰ τοῦ δεῖνος ἀρχόντων». Οὔτε δὲ καὶ ὑπάρχει σημαντικὴ χρονικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν κειμένων, ἐν οἷς ἀπαντῶσιν ὁ ἐκτενέστερος ἢ ὁ συνοπτικώτερος τύπος τῆς ἐκφορᾶς τῆς ἐπωνύμου ἀρχῆς. Ἀνάλογος περίπτωσις δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ τοῦ πρυτάνεως εἰς πόλεις τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὅστις εἶναι εἷς ἐκ τῆς συναρχίας τῶν πρυτάνεων[4].

Ἐπίσης ὅμως τὴν ταύτισιν τῶν προβούλων πρὸς τοὺς ἐπωνύμους ἐπιβάλλει ἡ ἀναλογία πρὸς τοὺς πολεμάρχους, οἵτινες, ὡς εἴπομεν, ἀντικατέστησαν ἐν τῇ διοικήσει τῆς πόλεως τοὺς προβούλους καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Ἐρέτρια εἶχεν ὑποχρεωθῆ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀσφαλῆ γνώμην τοῦ HOLLEAUX. Ἡ ἀναλογία, εἰς ἣν ἐστηρίχθη, ὡς εἴδομεν, ὁ AD. WILHELM, ἐκτείνεται εἰς πολλά. Θὰ ἀναφέρω μίαν μόνον χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν.

Τὰ πρὸς τιμὴν τῶν γυμνασιάρχων ψηφίσματα ἐκ τοῦ 2ου καὶ ἐκ τοῦ 1ου π.Χ. αἱ. *εἶπαν οἱ πρόβουλοι*[5] καθ' ὃν τρόπον τὸ ὑπ' ἀριθ. 192 *εἶπαν* ὁ ἱερεὺς τοῦ Διονύσου καὶ οἱ πολέμαρχοι. Ἀλλὰ καὶ τὸ ψήφισμα ἀρ. 192 εἶναι σχετικὸν πρὸς τὰ ψηφίσματα ὑπὲρ τῶν γυμνασιάρχων: Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος γινόμεναι πομπαὶ—καὶ ἑορταὶ καὶ ἀγῶνες ἐν γένει—πρὸς τιμὴν τῶν διαφόρων θεῶν ἐτελοῦντο διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις[6] διδασκομένων καὶ ἀσκουμένων νέων. Ἡ πομπὴ τοῦ Διονύσου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 192 ἐπιγραφῇ, θὰ ἐγίνετο ἀναμφιβόλως διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἀπὸ τοῦ γυμνασίου· ἔχομεν ὅμως καὶ θετικὴν μαρτυρίαν περὶ τούτου: ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 236 ψηφίσματι ὁ *Θεόπομπος Ἀρχεδήμου* τιμᾶται διὰ τὴν δωρεὰν *εἵνεκεν τοῦ... καταγο|ράζεσθαι... ἔλαιον εἰς τὸ γυμνάσιον* (στ. 19 κέ.), ἐνῷ ἡ ἀναγόρευσις τῶν τιμῶν ὁρίζεται ἵνα γίνηται *Διονυσίοις τε, ἐν ᾗ* | *συν-*

1 Ἀριθ. 198. Ἀσφαλὴς δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ἐν ἀρ. 219 συμπλήρωσις: *ἐπιμ*[ελεῖσθαι δὲ] | [αὐτῶν τοὺς στρατηγοὺ]ς *καὶ τ*[οὺς προβούλους] | [τοὺς ἀεὶ ἐν ἀρχῆι ὄν]*τας*. Ὅτι παρὰ τοὺς προβούλους ἀναφέρονται καὶ οἱ στρατηγοί, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰ ψηφίσματα *λέγουσιν* οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ στρατηγοί, δὲν εἶναι λόγος, ἵνα νομισθῇ ὅτι ὡς *ἄρχοντες* ἐν τῇ περὶ ἐπιμελείας φράσει δὲν νοοῦνται οἱ ἐπώνυμοι ἀλλ' ἁπλῶς οἱ πρόβουλοι καὶ στρατηγοί. Παραλλαγὴ ἐν ἀρ. 225, στ. 4 κέ.: *ἐπιμελεῖσθαι δὲ α*[ὐτοῦ...] *τῶν προβούλ*[ων, ἔνθα ὁ HILLER VON GAERTRINGEN συνεπλήρωσε τὸ κενὸν διὰ τοῦ: *ἐπιστάτην*. Ὁμοίαν συμπλήρωσιν προτείνει ὁ ZIEBARTH, Suppl. σ. 178 καὶ διὰ τὴν ἐπιγραφὴν 204, στ. 10.

2 Κυρίως καταλόγους, ἀρ. 243: *Ἄρχοντος* δεῖνος *γραμματεύοντος* δεῖνος, *οἵδε συνεβάλοντο*· ἀρ. 249Β, στ. 105 (3ου αἰ.): *ἐπὶ Ἀρέτωνος ἄρχοντ*[ο]ς.

3 Παράβαλε τὴν παρὰ BUSOLT, Gr. Staatsk.[3], 482, σημ. 1 (τέλος) ἀνάλογον διαπίστωσιν δι' ἄλλας συναρχίας.

4 Βλ. κατωτ. σ. 35 κέ.

5 Ἀρ. 234, 235, 236 μετὰ τοῦ δευτέρου ἀντιγράφου αὐτοῦ Ε. ZIEBARTH, Πρακτικὰ Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 10, 1935, 220 κέ. καὶ Suppl. ἀρ. 553.

6 Ἓν τῶν ἐσχάτως γνωσθέντων παραδειγμάτων, Akte des IV intern. Kongr. für griech. und lat. Epigraphik, Wien 1964, σ. 192 κέ. (N. M. KONTOLEON).

τελεῖται τοῦ Διονύσου ἡ πομπή. Εἶναι οὕτω φανερὸν ὅτι τὴν ἰδιαιτέραν μέριμναν περὶ τῶν γυμνασίων, τὴν ὁποίαν μαρτυρεῖται ὅτι εἶχον οἱ πολέμαρχοι, ὡς ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς πόλεως, εἶχον ἐπίσης καὶ οἱ πρόβουλοι.

Δυσχέρειαν φαίνεται ὅτι παρουσιάζει ὁ ὑπὸ τοῦ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗ τὸ πρῶτον δημοσιευθεὶς ἐφηβικὸς κατάλογος [1], ἔνθα ἔχομεν τὴν ἑπομένην διατύπωσιν, στ. 54 κέ., ἔνθα σῴζεται πλήρως,: *Ἄρχοντος Αἰσχύλου, γραμματεύοντος Θεάγου, ἐπιμηνιευόντων | Σωκρίτου, Κλειτάρχου, Εὐθυππίδου, Ἡράκωντος, Πλουταρχίδου, | Φιλίππου, Ἀπολλοδώρου, Τ*[ιμ]*αν*[δ]*ρίδου*. Ἡ ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ πρώτη ἀναγραφή, στ. 1 κέ., σῴζεται ἐν μέρει μόνον: [Ἄρχ]*οντ*[ος Πολ]*υτίμου, γραμμ*[ατεύ]*οντος Δημ*[ονίκου] | [ἐπιμηνιευόντων] *Νικομάχ*[ου---], *Εὐρυππίδου*--- | *Ἀριστ*[οκ]*λέου Α*--*νου*--*Τιμαρχίδου*. Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ ἦτο προφανῶς βέβαιος ὅτι καὶ ἐνταῦθα παρὰ τὴν φθορὰν ὀκτὼ ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιμηνιευόντων.

Ἐκτὸς δηλ. τοῦ γραμματέως, ἔχομεν ἐνταῦθα τὸν ἄρχοντα, ὡς καὶ ἀνωτέρω, καὶ ἐπὶ πλέον ὀκτὼ ἐπιμηνιεύοντας. Ὁ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ προσπαθῶν νὰ ἑρμηνεύσῃ τοὺς ἐπιμηνιεύοντας τούτους καὶ εὑρίσκων ἀποκλειομένην τὴν ταύτισιν πρὸς ὅσας ἄλλας συναρχίας θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὰς ἦρχον κατὰ μῆνα καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ὀκτὼ ἐπιμηνιεύοντες ἦσαν οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς προβούλους, «τμῆμα δηλαδὴ ἀκριβέστερον αὐτῶν (ὀκταμελὲς ἐδῶ, διμελὲς μετ᾽ ὀλίγα ἔτη, ΑΕ 1892, 127 τέλ. [=ἀρ. 212]), παραδόξως ἐναλλασσόμενον κατὰ μῆνα [2]...».

Ὁ Ε. ZIEBARTH [3] παρατηρεῖ: «Plane singularis est mentio octo magistratuum, qui ἐπιμηνιεύοντες vocantur» καὶ παραπέμπει εἰς τὸ ἐκ τοῦ ἀρχομένου 5ου π.Χ. αἰ. ψήφισμα [4] ἔνθα, στ. 5, ἡ χρονολόγησις—ὀρθότερον ἡ μηνολόγησις—παρέχεται διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μηνός, *Ηεραõνος*, καὶ τῆς ἐπιμηνιευούσης φυλῆς, *Μεκισστίδος φυλε̄ς: ἐπιμενιευούσες*. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν διὰ πρώτην φορὰν τὴν ὕπαρξιν φυλῶν ἐν Ἐρετρίᾳ, αἵτινες ἀγνοοῦμεν ἂν ἦσαν φυλετικοῦ ἢ τοπικοῦ χαρακτῆρος [5]. Ἡ σύναψις τοῦ ὀνόματος τῆς Μηκισ(σ)τίδος φυλῆς πρὸς τὸ δημοτικὸν *Μηκίστιος* [6]

1 Ἀρχαιολ. Δελτίον 1, 1915, 169 ἀρ. 10. Suppl. ἀρ. 555, στ. 1 κέ., 54 κέ., τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.

2 ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, αὐτ. 174. Πρβ. καὶ W. WALLACE, Hesperia 5, 1936, 279, ὅστις θεωρεῖ ὅτι τὸ λειτούργημα τῶν ἐπιμηνίων, «somewhat obscure», ἀποτελεῖ ἐπιβίωσιν τοῦ αὐτοῦ πολιτικοῦ θεσμοῦ (ὅπως τῆς *ἐπιμηνιευούσης φυλῆς*), ἀλλὰ σημαντικῶς μετηλλαγμένον. Τὸ «παραδόξως» ἐν τῷ κειμένῳ ὑπεγράμμισα ἐγώ, ὡς καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ.

3 Suppl. ἀρ. 555.

4 W. PEEK, Ath. Mitt. 59, 1934, 73, ἀρ. 27. W. WALLACE, Hesperia 5, 1936, 273 κέ. Suppl. ἀρ. 549.

5 Ἡ ἀπὸ ἥρωος παραγωγή, τοῦ Μηκιστέως, ὡς ἐκαλεῖτο π.χ. εἷς τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, καθὰ δέχεται ὁ WALLACE, αὐτ. 280, εἶναι μᾶλλον ἀπίθανος.

6 Ὁ PEEK, αὐτ. 76, καὶ ὁ WALLACE, αὐτ. 279, ἀναφέρουν: *Μήκιστον* δῆμος Ἱστιαίας. Τὸ ὄνομα συνάγεται ἐκ τοῦ τοπικοῦ *Μηκίστιος*, ἀρ. 1189, στ. 31 καὶ 32. Τὸ *Μάκιστον* παρ᾽ ΑΙΣΧΥΛΩι, Ἀγαμέμνονι 289, ἀναφερόμενον, ὅπερ ὁ Σχολιαστὴς χαρακτηρίζει *ὄρος Εὐβοίας*, ταυτίζεται πρὸς τὸ νῦν Κανδήλι τῆς Εὐβοίας, GEYER, ἔ.ἀ. 4. Ὁ τελευταῖος ὅμως διαπραγματευθεὶς τὸ ζήτημα J. H. QUINCEY, JHS 83, 1963, 123 ταυτίζει τὸ Μάκιστον τοῦ Αἰσχύλου πρὸς τὴν Ὄρθρυν ἀπομακρύνων τοῦτο ἐκ τῆς Εὐβοίας. Ὁ A.J. BEATTIE, Cl. Rev. 68, 1954. 77 κέ. εἶχε ταυτίσει τὸ Μάκιστον πρὸς τὴν Δίφρυν. Ὁ QUINCEY, ἔ.ἀ., δὲν ἀναφέρει τὰς περὶ Μακίστου ἐπιγραφικὰς μαρτυρίας ἐξ Εὐβοίας. Φυλὴ γνωστὴ ἐξ Εὐβοίας ἦτο μέχρι σήμερον μόνον ἡ Ἀβαντὶς ἐν Χαλκίδι ἀλλ᾽ ἐκ Ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀρ. 946. Ὁ PEEK, αὐτ., θεωρεῖ ὡς πιθανὴν τὴν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Ἀθηνῶν διαίρεσιν εἰς φυλὰς ἐν Ἐρετρίᾳ. Τὴν ὕπαρξιν φυλῶν ἐν Ἱστιαίᾳ μαρτυρεῖ ἡ συνθήκη Ἱστιαίας καὶ Κέω, IG XII 5, 594 (=Syll.³ 172, XII 9, σ. 169) στ. 10 κέ.: οἱ δὲ | στ]*ρατηγοὶ φυλὴν καὶ δῆμον* [δόντων αὐτῶι ἐν ὧι ἂμ] *μέλληι πολιτεύεσθαι*. Ἡ συμπλήρωσις κατὰ BCH 78, 1954, 319 (CHR. DUNANT, βλ. σ. 27 σημ. 6), ὁπόθεν μαρτυρεῖται ἐπίσης ἡ ὕπαρξις φυλῶν ἐν Ἐρετρίᾳ.

θὰ συνηγόρει ὑπὲρ τοῦ τοπικοῦ χαρακτῆρος. Ἀλλά, κατὰ τὴν λίαν διαδεδομένην συνήθειαν, ἵνα τὰ παλαιὰ ἐθνικὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦν φυλὰς ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς πόλεως, ἀφ' ἧς αὕτη, ὡς παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω [1], διεδέχθη τὸ ἔθνος, εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, πολὺ πιθανώτερον, ἵνα ἑρμηνεύσωμεν τὴν *Μηκιστίδα φυλὴν* ὡς περιλαμβάνουσαν, ἢ θεωρουμένην ὅτι περιελάμβανε, τοὺς ἐκ τοῦ *Μακίστου* τῆς Τριφυλίας ἀποικίσαντας τὴν Ἐρέτριαν κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Στράβωνος [2]: *Ἐρέτριαν δ' οἱ μὲν ἀπὸ Μακίστου τῆς Τριφυλίας ἀποικισθῆναί φασιν ὑπ' Ἐρετριέως*. Ἀνάλογος ἐν αὐτῇ τῇ Εὐβοίᾳ ἦτο ἡ ὀνομασία καὶ τῆς ἐν Χαλκίδι φυλῆς *Ἀβαντίδος* [3].

Ἡ ὕπαρξις φυλῶν ἐν Ἐρετρίᾳ βοηθεῖ ἀμέσως εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων, ὅστις, χαρακτηριζόμενος ὡς δεῖγμα τῆς ὀλιγαρχίας ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, φαίνεται ὅτι ἔχει παλαιοτάτας τὰς ῥίζας του ἐν Ἐρετρίᾳ, ὡς ὀρθῶς εἶχεν εἰκάσει ὁ HOLLEAUX. Ὁ ἀριθμὸς τῶν προβούλων θὰ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλῶν [4]. Οὕτω διδάσκουν αἱ περὶ προβούλων ὑπάρχουσαι μαρτυρίαι.

Ἡ γνώμη τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἦτο ἡ ὀρθὴ ὡς πρὸς τοὺς ἐπιμηνιεύοντας· ἐπιμηνιεύοντες ἦσαν οἱ πρόβουλοι.—Ἐκ τῆς Καλλάτιδος ἔχομεν ἀσφαλὲς παράλληλον: *τοὺς δὲ π*[ροβούλους τοὺς προ]*βουλεύοντ*[ας τὸν μῆνα τὸν Δι]*ονύσιον* [5] —, πρέπει ὅμως νὰ τροποποιηθῇ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμόν: οἱ ἐπιμηνιεύοντες εἶναι ὅτι καὶ οἱ συνάρχοντες τοῦ Ἱπποκύδου τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ Χαιρεφάνους, ἀρ. 191, ἢ ὅ τι οἱ μετὰ Ἀρχεβίου ἄρχοντες τῆς ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων συλλύσεως Παρίων καὶ Ναξίων [6].

Οἱ πρόβουλοι τῆς Ἐρετρίας ἦσαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐννέα, ὧν εἷς ὁ πάντοτε ὀνομαζόμενος ἄρχων. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν πλείονες τῶν ἐννέα δὲν φαίνεται πιθανή, ὅσον καὶ ἂν ἡ ἀντιστοιχία πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν θὰ ὑπεδείκνυε μίαν τοιαύτην ὑπόθεσιν, ταύτην ὅμως δὲν ἐπιτρέπει ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἐρετρίας. Σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ θεσμὸς ἐν Ἐρετρίᾳ εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν Ἀθηνῶν, σχετίζεται σαφῶς πρὸς τὰς εἰς ἄλλας πόλεις ἀπαντώσας συναρχίας προβούλων μὲ περιωρισμένον ἀριθμόν, ὡς ὀκτὼ π.χ. εἰς τὴν Κόρινθον. Ἡ μνεία ἄλλως εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις δύο μόνον ἢ τριῶν προβούλων καθιστᾷ ἔτι ἀπιθανωτέραν τὴν ὕπαρξιν μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ τῶν ἐννέα.

Ἡ ὁμοιότης τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων-ἐπιμηνιευόντων τούτων τῆς Ἐρετρίας πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ὁποίαν εἶδεν ἤδη ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ δημοσιεύων τὴν ἐπιγραφὴν—«πρυτανεύοντας λοιπὸν τινὰς κατὰ τὰ τμήματα τῆς ἀθηναϊκῆς βουλῆς» καὶ «ὅτε (=274 - 271 π.Χ.) ἴσως καὶ οἱ ἐπιμηνιεύοντες κατεστάθησαν (ἢ ὠνο-

1 Πρβ. K. LATTE, αὐτ. (σ. 27, σημ. 6): ἡ φυλὴ εἶναι μορφὴ τῆς ὀργανώσεως τῆς πόλεως ἐλλείπουσα εἰς τοὺς κατὰ ἔθνη διαβιοῦντας Ἕλληνας. Τοῦτο συνάγει ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας φυλῶν εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἔθνους εἰς τὴν πόλιν δὲν συνετελέσθη σχεδὸν ποτέ.

2 ΣΤΡΑΒΩΝ X 1. 10, c. 447. Ὑπὸ τὸν τύπον Μήκιστον ἀναφέρει καὶ ὁ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ὁ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ τὴν πόλιν τῆς Τριφυλίας κατὰ τὸν ΕΚΑΤΑΙΟΝ, Fr. Gr. Hist. ἀπ. 122.

3 Τὰ παραδείγματα εἶναι πάμπολλα· βλ. τοὺς πίνακας παρὰ SZANTO, Sitzb. Akad. Wien CXLIV (1901) V, 72 κέ. LIEBENAM, Städteverwaltung im röm. Kaiserreich 1900, 220. K. LATTE, ἔ. ἀ. 1005. BUSOLT[3], Gr. Staatskunde, 130 κέ.

4 Πρβ. H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. στ. 1221 κέ.

5 Ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1229. SGDI ἀρ. 3089, 15. L. ROBERT, Revue de Phil. 13, 1939, 152.

6 Πρβ. ἀνωτ. σ. 28.

μάσθησαν) ὡς τμῆμα τῆς βουλῆς μόνιμον κατὰ τοὺς ἀττικοὺς πρυτανεύοντας»[1]—, εἶναι φανερὸν ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ἔγκειται εἰς τὴν περιοδικότητα, τὴν κατὰ μῆνα δηλ. ἀλλαγὴν τῶν προβούλων.

Διότι, ἂν ἴδωμεν ἀκριβέστερον τὴν διατύπωσιν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, παρατηροῦμεν ὅτι οἱ ἔφηβοι, οἵτινες ἀπεγράφησαν *ἐπὶ τοῦ δεῖνος ἄρχοντος* καὶ *ἐπὶ δείνων ἐπιμηνιευόντων*—καὶ τῶν ὁποίων ὁ κατάλογος ἀκολουθεῖ ὑπὸ τὸ κεφάλαιον *ἔφηβοι ἀπεγράψαντο* καὶ κατὰ δήμους—, ἀπεγράφησαν καθ᾽ ὡρισμένον χρόνον, καθ᾽ ὡρισμένον μ ῆ ν α τοῦ ἔτους. Δήλωσιν λοιπὸν τοῦ μηνὸς τούτου ἀποτελεῖ ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνεία τῶν ἐπιμηνιευόντων, καθ᾽ ὃν τρόπον καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰ. εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν[2] ἀναφέρεται ὁ μὴν καὶ ἡ ἐπιμηνιεύουσα φυλή. Τὸν τρόπον καθ᾽ ὃν ἐγίνετο ἡ ἀπογραφὴ τῶν ἐφήβων ἐν Ἐρετρίᾳ τὸν ἀγνοοῦμεν βεβαίως ἐκ ῥητῶν μαρτυριῶν, ἀλλ᾽ αἱ πληροφορίαι, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐξ Ἀθηνῶν[3], τῶν ὁποίων ὁ θεσμὸς τῆς ἐφηβείας ἀσφαλῶς εἶχεν ὑπάρξει πρότυπον δι᾽ ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἀφήνουν καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τούτου.

Εἰς τὸ π ρ ό γ ρ α μ μ α (praescriptum) ἄρα τῶν καταλόγων τούτων ἔχομεν ὄχι μόνον τὴν δήλωσιν τοῦ ἔτους τῆς ἀπογραφῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ «μηνός», καθ᾽ ὃν ἐγένετο αὕτη. Δικαιούμεθα ἑπομένως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐφ᾽ ὅσον κ α τ ὰ τ ὸ ν μ ῆ ν α, καθ᾽ ὃν ἐπὶ *Πολυτίμου* ἢ ἐπὶ *Αἰσχύλου* ἄρχοντος ἐγένετο ἡ ἀπογραφὴ τῶν ἐφήβων, ἐπιμηνιεύοντες ἦσαν οἱ δεῖνα, ἄ λ λ ο ι θὰ ἦσαν οἱ ἐπιμηνιεύοντες κατὰ τοὺς ἄλλους μῆνας τῆς ἀρχῆς τῶν ἀρχόντων τούτων. Ἤτοι ἡ «Βουλὴ» ἦτο διῃρημένη εἰς τμήματα δώδεκα, ὡς πρέπει νὰ εἴπωμεν κατ᾽ ἀρχήν, ὅσα καὶ οἱ μῆνες, ἐξ ὀκτὼ ἤ, πιθανώτερον, ἐννέα βουλευτῶν—πλὴν ἑνός, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὀκτώ, ἕνεκα τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐκλογῆς τοῦ ἄρχοντος,—ἕκαστον τῶν ὁποίων καθ᾽ ἕκαστον μῆνα ἐναλλὰξ εἶχε τὴν ἐπιμηνίευσιν. Ὅτι τοιαύτην τινὰ διάταξιν τῆς πολιτείας τῆς Ἐρετρίας πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς ἑρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς ΠΑΠΑΔΑΚΗ, ἐν τῇ κατευθύνσει ὁπωσδήποτε τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει οὗτος, ἀποδεικνύει ἐπιγραφὴ τῆς Καρύστου.

Πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς (πίναξ 1 - 2) ἀναγεγραμμένης ἐπὶ τοῦ κορμοῦ ἐλλιποῦς κατὰ τὴν κεφαλὴν ἑρμαϊκῆς στήλης τιμητικῆς ὑπὲρ ἄρξαντος «*τὴν στεφανηφόρον καὶ ἐπώνυμον ἀρχήν*», διατελέσαντος δὲ καὶ ἀρχιερέως (;) τοῦ Ἀδριανοῦ[4]. Τὴν στήλην ἀναθέτουν οἱ Βουλευταὶ τοῦ ἔτους, στ. 5 κἑ.: *βουλεύειν ἔλαχον οἱ ὑπογεγραμμένοι*

1 Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ.ἀ. 174 καὶ 178. Βλ. καὶ SCHAEFER, ἔ.ἀ.

2 Πρβ. ἀν. σ. 30.

3 Βλ. διεξοδικῶς παρὰ CHR. PÉLÉKIDÈS, Histoire de l'éphébie attique, École française d'Athènes, Travaux et Mémoires XXII, 1962, 87 κἑ.

4 Τῆς στήλης λείπει ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ ἀνώτερον τμῆμα τοῦ κορμοῦ. Ἡ κυρίως τιμητικὴ ἐπιγραφή, ἐλλιπὴς κατὰ τὴν ἀρχήν, εὑρίσκεται εἰς τὸ ἄνω πέρας τῆς σῳζομένης στήλης. Ὁ DITTENBERGER ἐκδίδων τὴν ἐπιγραφὴν ἐν IG III 1306, ὡς ἀττικήν, εἶχε συμπληρώσει: «[ἀρχιερέα θεοῦ Ἀ]*δριανοῦ*» εἰς τὸν πρῶτον στίχον.— Οὐδεὶς τῶν ἐκδοτῶν σημειώνει τὸν εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς ἐπιγραφῆς ἐγχάρακτον ἀμφορέα μετὰ κλάδου λοξῶς ἔμπροσθεν (ἀριστερᾷ) αὐτοῦ. Αἱ δημοσιευόμεναι φωτογραφίαι, τὰς ὁποίας ὀφείλω εἰς τὴν φιλοφροσύνην τοῦ κ. Μ. Μιτσοῦ καὶ τῆς Κας Κ. Πέπα-Δελμούζου, δεικνύουν τὴν ἀκριβῆ μορφὴν καὶ τὴν διάταξιν τοῦ κειμένου. Ἀγνοῶ διατὶ ὁ H. v. GAERTRINGEN, Ath. Mitt. 31, 1906, 351 θεωρῶν, ὅτι ὁ τιμώμενος τῶν στ. 1-4, ὁ *ἄρξας τὴν ἐπώνυμον καὶ στεφανηφόρον ἀρχήν*, ἤτοι ὁ *ἄρχων* τοῦ ἔτους, πιθανῶς δὲ καὶ *ἀρχιερεὺς* τοῦ Ἀδριανοῦ, εἶναι ἕτερος ἢ ὁ ἄρχων Μοιραγένης τοῦ στ. 6, νομίζει ὅτι τὸν ἐξερχόμενον ἄρχοντα τιμᾷ ἡ νέα, ἡ τοῦ ἀκολουθοῦντος ἔτους βουλὴ ὑπ᾽ ἄρχοντα τὸν Μοιραγένη. Εὔλογον καὶ σύνηθες εἶναι ἵνα ἡ τιμὴ γίνῃ ὑπὸ τῶν βουλευτῶν τῶν ὑ π ὸ τὸν τιμώμενον ἄρχοντα βουλευσάντων.

ἄρχ(οντι) Μοιραγένει νε(ωτέρῳ). Τὰ ὀνόματα εἶναι διῃρημένα εἰς δώδεκα τμήματα ἀριθμούμενα ἀπὸ *α΄* ἕως *ιβ΄*, διατεταγμένα δὲ εἰς δύο στήλας ἀνὰ ἓξ καὶ χωριζόμενα διὰ τοῦ σημείου τῆς παραγράφου [1] κεχαραγμένου ἅπαξ ἐν ἑκάστῳ κεφαλαίῳ ὑπὲρ καὶ ἀριστερώτερον τῶν πρώτων γραμμάτων τῆς λέξεως *ἀρχεπρόβουλος*, ἥτις εὑρίσκεται ἀμέσως ὑφ᾽ ἕκαστον ἀριθμὸν καὶ εἰς τὰ δώδεκα τμήματα. Ὑπὸ τὴν λέξιν ἀρχεπρόβουλος ἀκολουθοῦν ἓξ ὀνόματα πλὴν μόνον ὑπὸ τὸ *δ΄* ἔνθα ἔχομεν πέντε.

Οἱ ἐκδόται τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ὁ H. v. Gaertringen [2], ὅστις ἠσχολήθη μὲ τὸ κείμενον,—ἀφορμηθεὶς ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ τοσοῦτον ὑπηρετήσαντος τὴν Ἀρχαιολογίαν τῶν νήσων Παρίου λογίου Μιχαὴλ Κρίσπη ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἦτο ἐκ Καρύστου καὶ ὄχι ἐξ Ἀθηνῶν—ἐθεώρησαν ὅτι ἐν ἑκάστῃ τῶν δώδεκα ὁμάδων τὸ μὲν πρῶτον ὄνομα ἦτο τὸ τοῦ *ἀρχεπροβούλου*, τὰ δὲ ἀκολουθοῦντα ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν βουλευτῶν - προβούλων.

Ὁ Hiller v. Gaertringen [3] εἶδεν ὀρθῶς ὅτι οἱ «πρόβουλοι» οὗτοι ἦσαν εἶδος ἐπιμηνίων: «ἑκάστη ὁμὰς ἀντιστοιχεῖ πρὸς μίαν ἀττικὴν πρυτανείαν τῆς ἐποχῆς τῶν 12 φυλῶν. Ἐν Μιλήτῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ κατάλληλον ὄνομα ἐπιμήνιοι. Ἀλλ᾽ ἐνῷ ἐν Ἀθήναις ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων ἤ, ἀργότερον, τῶν προέδρων....εἶναι ὁ διευθύνων τὴν πρυτανείαν, ἐνταῦθα ὁρίζεται ἐκ τῶν προτέρων ὁ ἐπὶ κεφαλῆς. Ὀνομάζεται ἀρχεπρόβουλος· ὥστε οἱ ἄλλοι εἶναι πρόβουλοι».

Βεβαίως ὁ ὅρος ἀρχεπρόβουλος προϋποθέτει τὴν ὀνομασίαν τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν βουλευτῶν ὡς προβούλων. Ἀλλ᾽ εἶναι περίεργον ὅτι ἐν ἑκάστῳ τῶν δώδεκα λημμάτων τὰ ὑπάρχοντα ἓξ ὀνόματα—πέντε ἐν *δ΄*—δὲν χωρίζονται ἀλλήλων ἤ, ὀρθότερον, τὸ πρῶτον,—τὸ θεωρούμενον ὡς τὸ τοῦ ἀρχεπροβούλου—δὲν χωρίζεται δι᾽ οὐδεμιᾶς ἐνδείξεως, λέξεως ἢ συμβόλου, ἀπὸ τῶν ἀκολουθούντων πέντε ἢ τεσσάρων.

Εἷς τῶν προβούλων θὰ πρέπει νὰ ἦτο καὶ ὁ *Μοιραγένης ὁ νεώτερος* καὶ νὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν *δ΄* ἑξάδα: Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος εἶχεν ἐκλεγῆ ὡς ὁ ἄρχων τοῦ ἔτους, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ ἑξὰς τῶν συναρχόντων αὐτοῦ ἐν *δ΄* ἐμφανίζεται ὡς πεντάς. Ἡ πεντὰς αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ «οἱ μετὰ Μοιραγένους ἄρχοντες» κατὰ τὰ ἐξ Ἐρετρίας σημειωθέντα παραδείγματα. Ἐὰν ἡ ἑρμηνεία ἡμῶν αὕτη περὶ τοῦ ἐλλείποντος ἕκτου ὀνόματος ἐν *δ΄* εἶναι ὀρθὴ καὶ λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψει, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, πόσον δυσχερὲς εἶναι ἵνα θεωρήσωμεν ὡς ὄνομα τοῦ *ἀρχεπροβούλου* τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ὀνομάτων ἑκάστου τῶν 12 λημμάτων, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ἐπίσης ὅτι παρὰ τὸν ἄρχοντα πρόβουλον ὑπῆρχε καὶ ἰδιαίτερος ἀρχεπρόβουλος, τοῦ ὁποίου μάλιστα νὰ μὴ διακρίνηται τὸ ὄνομα διὰ τῆς συνήθους εἰς τοὺς ἀρχαίους καταλόγους σαφηνείας. Τὸ λογικώτερον, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι νὰ θεωρήσωμεν ὅτι μεταξὺ τῶν ὀνομάτων, τῶν ἓξ ἢ τῶν πέντε βουλευτῶν—προβούλων, δὲν περιλαμβάνεται τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχεπροβούλου. Διότι ἀρχεπρόβουλος δὲν εἶναι παρὰ αὐτὸς οὗτος ὁ ἄρχων, ὅστις *συνῆρχε* μετὰ τῶν πέντε τῆς τετάρτης ἢ τῶν ἓξ τῶν ἕνδεκα ἄλλων ἐπιμηνιευόντων προ-

1 Τὸ ὑπὲρ ἕκαστον τῶν ἀριθμητικῶν *α΄-ιβ΄* σημεῖον εἶναι βεβαίως δηλωτικὸν τῆς ἀριθμητικῆς των ἐννοίας, οὐχὶ παραγράφου.

2 Πρβ. σ. 32, σημ. 4.Β1 καὶ IG XII 9 add. ἐν σ. 176 καὶ Suppl. σ. 174, ἀρ. 11.

3 Ἔ.ἀ. 371.

βούλων καθ' ἅπαντας τοὺς μῆνας. Προφανῶς δὲ καὶ ἐν Καρύστῳ ἴσχυεν ὅ τι καὶ ἐν Ἐρετρίᾳ. Ἡ ὀνομασία ἀρχεπρόβουλος[1] ἀνάγεται βεβαίως εἰς τὰ καθήκοντα τῆς διοικήσεως τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἴσως δὲ δὲν εἶναι καὶ πολὺ παλαιά. Ὁπωσδήποτε εἰς τὰς μικροτέρας πόλεις, ἔνθα εἴχομεν ἀρχὰς ὀλιγαριθμοτέρας, ἦτο φυσικόν, ἁρμοδιότητες μοιραζόμεναι ἐν Ἀθήναις εἰς πλείονας ἄρχοντας νὰ συγκεντρώνωνται ἐκεῖ εἰς ἓν πρόσωπον. Οὕτω ὁ *ἀρχεπρόβουλος*, ὡς ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων ἐν Ἀθήναις ἢ *ὁ ἐπιστάτης τῶν προβούλων* ἐν Ἐρετρίᾳ ἦτο ἐν ταυτῷ, ἐν Καρύστῳ καὶ ὁ ἀρχεπρόβουλος καὶ ὁ ἄρχων τῆς πόλεως.

Πρὸς τὴν τοιαύτην ἑρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Καρύστου δὲν ἀντίκειται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἓξ προβούλων κατὰ μῆνα. Ἡ ἀναλογία πρὸς τὴν μεγαλυτέραν Ἐρέτριαν μὲ ἐννέα–πιθανώτερον ἢ ὀκτὼ–προβούλους ἦτο ἡ κανονική. Γεγονὸς εἶναι ὁπωσδήποτε ἡ ὕπαρξις τοῦ θεσμοῦ τῶν προβούλων ἐν Καρύστῳ.

Ἀλλ' οἱ πρόβουλοι, ὡς ἐσημειώσαμεν, δὲν ἦσαν περιωρισμένοι μόνον εἰς τὴν Ἐρέτριαν καὶ τὴν Κάρυστον. Πολὺ πιθανὴ εἶναι ἡ ὕπαρξις αὐτῶν καὶ ἐν Ἱστιαίᾳ. Οἱ ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Ἱστιαιέων πρὸς τοὺς Κείους ἀναφερόμενοι πρόβουλοι ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Κέων καὶ ὄχι εἰς τὴν Ἱστίαιαν–ἂν καὶ βεβαίως ἡ θραυσματικὴ διατήρησις τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἀποκλείει τὴν ἐν αὐτῇ μνείαν καὶ ἄλλων τῆς Ἱστιαίας[2]. Γνωρίζομεν ὅμως πλείονας ἄρχοντας, ἓξ ἐν ὅλῳ, ἀναφερομένους ὁμοῦ καὶ εἰς τὰς δύο διασωθείσας ἐπιγραφὰς τῆς Ἱστιαίας, ἀρ. 1186 (τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.): *Ἐπ' ἀρχόντων Κρατείου ἐκ Πίνου, Εὐφρονος ἀφ' Ἑρμάρου* κτλ. καὶ ἀρ. 1187 (ἐπίσης τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.): *Ἐπ' ἀρχόντων Φύτωνος ἐκ Πρωτείου, Φιλοστράτου Εἰλυμνιέως* κτλ. Ἐκ τῶν πολλῶν δήμων τῆς Ἱστιαίας, πρβ. ἀρ. 1189, μόνον ἓξ–οὐχὶ δὲ οἱ αὐτοὶ ἐν ἑκατέρᾳ περιπτώσει–ἀντιπροσωπεύονται δι' ἰδίου ἄρχοντος. Ἐὰν θεωρήσωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἓξ εἶναι ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀρχόντων τότε εἶναι φανερὸν ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος οἱ ἄρχοντες, κατά τινα σειρὰν ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς, ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν διαφόρων δήμων τῆς Ἱστιαίας. Γνωστοῦ ὅμως ὄντος ὅτι ἐν Ἱστιαίᾳ ὑπῆρχον ὑπὲρ τοὺς δήμους καὶ φυλαί, ὅπως καὶ ἐν Ἐρετρίᾳ, εἶναι πιθανώτατον ὅτι οἱ ἄρχοντες ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν φυλῶν κατὰ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἐξ ἑκάστης. Ὁ ἀριθμὸς ἓξ καὶ ἡ ἀναλογία πρὸς τὴν Ἐρέτριαν ἐπιτρέπουν, μετὰ πολλῶν ἐπιφυλάξεων βεβαίως, νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὡς ἄρχοντες ἐν Ἱστιαίᾳ, ὡς καὶ ἐν Ἐρετρίᾳ, ἦσαν οἱ πρόβουλοι. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε ἡ καὶ ἄλλως διαπιστωθεῖσα σχέσις Ἱστιαίας καὶ Ἐρετρίας καθίσταται προφανεστέρα.

Ὁ θεσμὸς λοιπὸν τῶν προβούλων εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένος ἐν Εὐβοίᾳ, ἀπὸ παλαιοτάτων δὲ χρόνων. Δὲν ἀπέχομεν δέ, φαίνεται, τῆς ἀληθείας ἐὰν ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οὗτος ἐπεχωρίαζε κυρίως εἰς τὰς πόλεις τὰς ἰδιαιτέρως συνδεομένας μὲ τὴν Ἐρέτριαν[3], τοῦτο δὲ ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερον ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὁ θεσμὸς ἀπαντᾷ καὶ

1 *Ἀρχιπρόβουλος* κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν Τερμησσῷ, IGR III, ἀρ. 452.

2 Πρβ. ἀνωτ. σ. 27, σημ. 6.

3 Ἀντιθέτως μία μόνον μαρτυρία ὑπάρχει περὶ προβούλων ἐν Χαλκίδι, ἐν τῇ *διαγραφῇ* τῶν τεχνιτῶν τοῦ Διονύσου, ἀρ. 207, στ. 59 (πρβ. Suppl. σ. 178, ἀρ. 207): *τοὺς δὲ προβούλους καὶ στρατηγοὺς τῶν Χαλκιδέων*... Ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τῶν χρόνων 294-288, προέρχεται ἐκ τοῦ κοινοῦ τῶν Εὐβοέων, τοῦ ὁποίου ἕδρα ἦτο ἡ Χαλκίς. Ἐὰν δὲν πρόκειται περὶ λάθους, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Χαλκὶς παρέλαβε τὸν θεσμὸν τῶν προβούλων μὲ τὴν εἴσοδον εἰς τὸ Κοινόν, ὅπως ἡ Ἐρέτρια τοὺς πολεμάρχους, ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Βοιωτῶν.

ἐν Κέῳ, ἥτις ὄχι μόνον κατὰ τοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους ἀνῆκεν εἰς τὸ κράτος τῆς Ἐρετρίας ἀλλὰ καὶ ἀργότερον, κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., συνάπτει συνθήκην ἰσοπολιτείας πρὸς τὴν Ἱστίαιαν καὶ πρὸς τὴν Ἐρέτριαν. Τὸ πρᾶγμα δὲν δύναται νὰ εἶναι τυχαῖον [1]. Αἱ φιλίαι καὶ ἔχθραι μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους δὲν εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὴν παλαιὰν αὐτῶν παράδοσιν.

Ἐξετάζων προσφάτως τὸν θεσμὸν τοῦ προβούλου ὁ H. Schaefer [2] δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ δεόντως τὴν σχέσιν αὐτοῦ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Καρύστου, τὴν ὁποίαν εἴδομεν, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ΠΑΠΑΔΑΚΗ ἐξ Ἐρετρίας, διεπιστώσαμεν ἐπίσης τὴν ἀναλογίαν ταύτην πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν ἤτοι τοὺς βουλευτὰς ἑκάστης πρυτανευούσης φυλῆς. Δὲν παραλείπει δὲ ὁ Schaefer νὰ σημειώσῃ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐν Ἀθήναις [3].

Ἀλλ' ἡ ὁμοιότης δὲν περιορίζεται εἰς τοὺς πρυτάνεις μόνον τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ εἰς τοὺς πρυτάνεις πολλῶν ἄλλων πόλεων, ἰδίᾳ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὅπου, ὡς φαίνεται, ὁ θεσμὸς εἶχε διατηρήσει περισσότερον ἀνέπαφον τὸν ἀρχικόν του χαρακτῆρα.

Ὁ Busolt [4] σχετικῶς πρὸς τοὺς πρυτάνεις γράφει τὰ ἑξῆς: «Πρυτάνεις ὑπάρχουν εἰς πολλὰς πόλεις εἴτε ὡς μέλη μιᾶς ἐπιτροπῆς τῆς βουλῆς εἴτε ὡς αὐτοτελεῖς συναρχίαι· ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ περιπτώσει κυρίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς νήσων». Εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον ὅτι τὴν ὁμοιότητα μεταξὺ πρυτάνεων καὶ προβούλων εὑρίσκομεν καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτό, ἤτοι τῆς διακρίσεως δύο τύπων, προκειμένου καὶ περὶ τῶν προβούλων Ἰδοὺ τί γράφει ὁ Schaefer [5]: «Παρὰ τὸν τύπον τοῦτον τοῦ προβούλου, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἀριστοκρατικὸν ἀξίωμα, ἐγένετο ἴσως σὺν τῷ χρόνῳ μία ἐνιαύσιος ἀρχή, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπάρχει εἷς δεύτερος: ἐν τῇ ἀριθμητικῶς οὐχὶ πολὺ μικρᾷ βουλῇ διεμορφώθη μία ὁμὰς πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων, ἡ ὁποία ἔλαβεν ἀμέσως ἀποφασιστικὴν δύναμιν». Βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ὅλου θέματος ἀλλ' ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶναι χαρακτηριστικωτάτη.

Θὰ ἤθελον ὅμως νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι πάντες οἱ τύποι, ὑφ' οὓς ἀπαντῶσιν οἱ πρυτάνεις [6] καὶ οἱ πρόβουλοι [7] ἀνὰ τὰς διαφόρους Ἑλληνικὰς πόλεις, δύνανται, ὡς νομίζω, νὰ ἑρμηνευθῶσιν ἐντὸς τῆς ὅλης πολιτειακῆς ἐξελίξεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐντὸς δηλαδὴ μιᾶς ἐξελικτικῆς συναφείας τῶν νεωτέρων πρὸς τὰς παλαιοτέρας μορφὰς ὡς καὶ ἐν μιᾷ λογικῇ σχέσει πρὸς ἀλλήλας τῶν ἀπομεμακρυσμένων τοπικῶν περιπτώσεων.

1 Ἡ συνθήκη Κείων-Ἱστιαιέων, IG XII 5, 594, ἀνήκει (H. v. Gaertringen, W. Dittenberger) εἰς τὴν ὀλίγον πρὸ τοῦ 363/2 ἐποχήν. Ἡ νεωστὶ γνωσθεῖσα συνθήκη Κείων - Ἐρετριέων, Christiane Dunant, Jean Thomopoulos, BCH 78, 1954, 316 κέ., ἀρ. 1, πρβ. ἀν. σ. 27, σημ. 6, χρονολογεῖται ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν εἰς τὴν περίοδον 393-377 π.Χ.

2 RE XXIII, 1 (1957), στ. 1228 κέ. (ἐν λ. *πρόβουλος*).

3 Αὐτ. 1229.

4 Gr. Staatsk³., 504/5.

5 Αὐτ. 1222.

6 Περὶ πρυτάνεων, Busolt[-Swoboda] σποράδην ἰδίᾳ 351 κέ. 476, 504 κέ. Αὐτόθι πᾶσαι αἱ φιλολογικαὶ καὶ ἐπιγραφικαὶ μαρτυρίαι.

7 Πρβ. H. Schaefer, ἔ.ἀ. 1228 κέ.

Εἶναι γνωστὴ ἡ διαπίστωσις τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι ἡ συναρχία τῶν προβούλων ἦτο ὀλιγαρχικῆς φύσεως καὶ πάντοτε περιωρισμένου ἀριθμοῦ: «*καὶ ἴδιαί τινες* (δηλ. ἀρχαὶ) *εἰσίν, οἷον ἡ τῶν προβούλων· αὕτη γὰρ οὐ δημοκρατική. βουλὴ δὲ δημοτικόν*...*τοὺς δὲ προβούλους ὀλίγους ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πλῆθος, ὥστ' ὀλιγαρχικόν. ἀλλ ὅπου ἄμφω αὗται αἱ ἀρχαί, οἱ πρόβουλοι καθεστᾶσιν ἐπὶ τοῖς βουλευταῖς*»[1]. Τὸν περιωρισμένον ἀριθμὸν διαπιστώνομεν καὶ ἐν Εὐβοίᾳ: ἐν Καρύστῳ φαίνονται ἑβδομήκοντα καὶ εἷς—ἑβδομήκοντα δύο μετὰ τοῦ ἄρχοντος—ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως πρόβουλοι εἶναι ἑκάστοτε μόνον ἓξ ἢ ἑπτὰ μετὰ τοῦ ἄρχοντος. Ὁμοίως καὶ ἐν Ἐρετρίᾳ: οἱ *ἐπιμηνιεύοντες* ἐταυτίσθησαν ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Παπαδακη πρὸς τοὺς προβούλους ἀλλὰ δὲν ἦσαν οἱ ὀκτὼ ἀναφερόμενοι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐπιμηνιεύοντες «τμῆμα τῶν προβούλων»[2] ἢ «τμῆμα τῆς βουλῆς μόνιμον κατὰ τοὺς ἀττικοὺς πρυτανεύοντας»[3] ἀλλὰ τὸ σύνολον αὐτῶν, ἤ, ὀρθότερον, οἱ ἀεὶ προβουλεύοντες. Ἤτοι ἑκάστοτε, ὑπῆρχον ὀκτὼ ἢ ἐννέα ἐπιμηνιεύοντες ἢ πρόβουλοι· οἱ ἄλλοι ἦσαν ἁπλῶς βουλευταὶ ἀναμένοντες τὸν μῆνα τῆς ἐπιμηνιεύσεως ἢ προβουλίας αὐτῶν.

Ὁ ἀριθμὸς ἑπομένως τῶν προβούλων ὁ ἀπαντῶν κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐπίσης περιωρισμένος, ὡς καὶ κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ἐκεῖ ἔνθα ἔχομεν δημοκρατικὸν πολίτευμα οἱ πρόβουλοι ἐκδημοκρατίζονται τρόπον τινά: ἀπὸ μονίμων, ἔστω καὶ ἐνιαυσίου διαρκείας, γίνονται ἐπιμήνιοι. Ἤτοι δὲν ἔχομεν μίαν διαφορὰν κατὰ τόπον καὶ χρόνον, σύστασιν καὶ λειτουργίαν τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀλλὰ μίαν ἐξέλιξιν, τῆς ὁποίας τὴν ἀρχήν, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὴν δημοκρατικὴν μεταρρύθμισιν τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους.

Ὅτι περὶ μιᾶς τοιαύτης ἐξελίξεως πρόκειται διδάσκει ἡ παραβολὴ μὲ τοὺς πρυτάνεις.

Ἐσημείωσα ἀνωτέρω τὴν διάκρισιν, τὴν ὁποίαν κάμνει ρητῶς ὁ Busolt[4]: Ἀρχικῶς καὶ οἱ πρυτάνεις εἶναι μία συναρχία περιωρισμένου ἀριθμοῦ εἴτε ἀνεξάρτητος εἴτε προερχομένη ἐκ τῆς βουλῆς ἢ τοῦ ὡς ἄλλως ὀνομαζομένου ἀναλόγου σώματος, ἐκ τοῦ ὁποίου λαμβάνεται καὶ ὁ ἐπώνυμος ἄρχων· καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις δὲ καθ' ἃς ἀναφέρεται εἷς πρύτανις ὡς ἐπώνυμος, χωρὶς νὰ ἔχωμεν πληροφορίας ὅτι ἀνῆκεν εἰς συναρχίαν πρυτάνεων, δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὑπῆρχε συναρχία πρυτάνεων καὶ ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἔχομεν συναρχίαν πρυτάνεων, κατὰ μίαν τοὐλάχιστον ἐποχήν, εἷς τῶν πρυτάνεων ἦτο ὁ ἐπώνυμος τῆς πόλεως. Ὁ H. Schaefer παρετήρησεν[5] ὅτι ἡ ὀνομασία ὡς πρυτανείου τοῦ ἐνδιαιτήματος τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος τῶν Ἀθηνῶν ὑποδηλώνει ὅτι οὗτος ἐταυτίζετό ποτε πρὸς τὸν πρύτανιν.

Μίαν τοιαύτην ἐξέλιξιν γενικῶς θὰ δεχθῶμεν καὶ διὰ τοὺς προβούλους.

Ἐκ τῶν διαφόρων πόλεων τῆς Ἑλλάδος ἡ Κόρινθος εἶναι ἐκείνη περὶ τῆς ὁποίας ἀκούομεν ὅτι ἔσχε παλαιότατα τὸν θεσμὸν τοῦτον. Ὁ δῆμος, κατὰ μίαν εἴδησιν τοῦ Νικολαου τοῦ Δαμασκηνου[6], μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς τυραννίδος περὶ τὸ 540 π.Χ.:

1 Αριστοτ. Πολιτικοῖς 1299b, 30 κέ.
2 Ν. Παπαδακης, ἔ. ἀ. 174.
3 Αὐτ. 178.
4 Πρβ. ἀνωτ. σ. 35.
5 H. Schaefer, αὐτ. 1229 κέ.
6 Fr. Gr. Hist. 90, 60. Schaefer, αὐτ. 1221.

μίαν μὲν ὀκτάδα προβούλων ἐποίησεν, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν βουλὴν κατέλεξεν ἀνδρῶν ϑ' (;). Αἱ φυλαὶ τῆς Κορίνθου ἦσαν ὀκτώ, ἐὰν δὲ δεχθῶμεν τὸν ἀριθμὸν *ϑ'* ὡς σημαίνοντα τοὺς ἐξ ἑκάστης φυλῆς ἐκλεγομένους βουλευτάς, τότε θὰ εἴχομεν 72 βουλευτὰς καὶ 8 προβούλους, ἐν συνόλῳ ὀγδοήκοντα ὡς ἐν Ἄργει [1]. Κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ τοῦ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ πρόκειται περὶ δύο διαφόρων σωμάτων οὕτω δὲ φαίνεται ὅτι νομίζει καὶ ὁ H. SCHAEFER, ὅστις ἀνάγει, πιθανώτατα δέ, τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς παλαιοτέρους χρόνους, ὡς δεικνύει τὸ παράδειγμα τῆς Κερκύρας, τὸ ὁποῖον προσάγει [2]. Ὅσον καὶ ἂν τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Νικολάου δὲν ἔχει διατηρηθῆ ἀλώβητον, ἀναμφίβολον εἶναι ὁπωσδήποτε, ὡς δέχονται πάντες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ αὐτό, ὅτι καὶ διὰ τοὺς προβούλους καὶ διὰ τὴν βουλὴν ὡς βάσις ἐλήφθη ὁ ἀριθμὸς τῶν φυλῶν: εἷς ἐξ ἑκάστης ἐγένετο πρόβουλος, ὁμοίως δὲ μὲ βάσιν τὰς φυλὰς ἐξελέγησαν καὶ οἱ βουλευταί. *Ἀλλ' ὅπου ἄμφω αὗται αἱ ἀρχαί, οἱ π ρ ό β ο υ λ ο ι κ α θ ε σ τ ᾶ σ ι ν ἐ π ὶ τ ο ῖ ς β ο υ λ ε υ τ α ῖ ς· ὁ μὲν γὰρ βουλευτὴς δημοτικόν, ὁ δὲ πρόβουλος ὀλιγαρχικὸν* [3] ἤτοι *βουλὴ* καὶ *πρόβουλοι* εἶναι συμφυεῖς, ἀποτελοῦν ἀρχὰς ἀντιπροσωπευούσας τὰς φυλὰς κατὰ στενοτέραν *(ὀλιγαρχικὸν)* ἢ εὐρυτέραν *(δημοτικὸν)* ἔκτασιν· ὅθεν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν ὅτι καὶ ἐν Κορίνθῳ οἱ πρόβουλοι ἦσαν *τὸ προκαθήμενον* τμῆμα τῆς βουλῆς. Οὕτω ἡ διαφορὰ τῶν δύο τύπων, τοὺς ὁποίους δέχονται συνήθως [4], μεταφέρεται ἁπλῶς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς: ἐὰν δηλ. ὁ δῆμος ἐξέλεγεν ἰδιαιτέρως προβούλους καὶ βουλευτὰς ἢ ἐὰν κατόπιν οἱ βουλευταὶ ἐξέλεγον τοὺς προβούλους ἐ κ τ ῆ ς β ο υ λ ῆ ς· τοῦτο δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς πρυτάνεις. Οὐσιῶδες εἶναι ἡ ἀναπόσπαστος διοίκησις τῆς βουλῆς ὑπὸ τῶν προβούλων ἢ τῶν πρυτάνεων. Οὐσιαστικῶς ὑπάρχει εἷς μόνον τύπος πρυτάνεων ἢ προβούλων.

Ἡ δυνατότης οὕτω ὅτι καὶ οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ πρυτάνεις ο ὐ δ έ π ο τ ε ἀ π ε τ έ λ ε σ α ν ἰ δ ι α ί τ ε ρ ο ν σ ῶ μ α—ἀνεξάρτητον τῆς βουλῆς ἢ ἀναλόγου σώματος—ἀλλὰ πανταχοῦ ὅπου ἀπαντῶσιν εἶναι ἐξ ἀρχῆς, ἤτοι καὶ κατὰ τοὺς προκλασσικοὺς χρόνους, τ μ ῆ μ α μ ό ν ο ν τ ῆ ς β ο υ λ ῆ ς, ἐ μ φ α ν ί ζ ε τ α ι ὡς ἡ π ι θ α ν ω τ έ ρ α.

Εἰς τὰ ἀρχαϊκὰ παραδείγματα προβούλων μνημονεύει ὁ H. SCHAEFER [5] τὴν Μασσαλίαν τῆς ὁποίας γνωστὸν εἶναι τὸ *συνέδριον*, καθὼς πληροφορεῖ ὁ Στράβων: *Διοικοῦνται δ' ἀριστοκρατικῶς οἱ Μασσαλιῶται πάντων εὐνομώτατα, ἀνδρῶν ἑ ξ α κ ο σ ί ω ν καταστήσαντες συνέδριον διὰ βίου ταύτην ἐχόντων τὴν τιμήν, οὓς τιμούχους καλοῦσι. π ε ν τ ε κ α ί δ ε κ α δ' εἰσὶ τοῦ συνεδρίου προεστῶτες, τούτοις δὲ τὰ πρόχειρα διοικεῖν δέδοται. πάλιν δὲ τῶν πεντεκαίδεκα προκάθηνται τ ρ ε ῖ ς οἱ πλεῖστον ἰσχύοντες, τούτων δὲ ε ἷ ς.* Τὸ σχῆμα τοῦτο: ἑ ξ α κ ό σ ι ο ι, π ε ν τ ε κ α ί δ ε κ α, τ ρ ε ῖ ς, ε ἷ ς εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν καὶ φαίνεται ὅτι ὑπὸ παραλλαγὰς ἴσχυεν εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν συναρχιῶν, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τῆς *προκαθημένης* ἀρχῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν προβούλων καὶ τῶν πρυτάνεων φαίνεται ὅτι ἦτο πολὺ γενικώτερον ἰσχῦον ἢ ὅσον φανταζόμεθα.

Ἡ συχνὴ ἀλλαγὴ μεταξὺ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς Ἐρε-

1 SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1222.

2 Αὐτ. Ὁ M. HOLLEAUX εἶχεν ἤδη συμπεράνει τοῦτο ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεσμοῦ ἐν Κέῳ.

3 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ Πολιτικοῖς 1299b, 36.

4 Πρβ. ἀνωτ. σ. 35

5 Ἔ.ἀ. 1222. ΣΤΡΑΒΩΝ IV 1. 5, c. 179.

τρίας δύναται νὰ ἑρμηνεύσῃ τὰς ἐμφανιζομένας κατὰ καιροὺς διαφοράς. Οὕτω ἡ ἐμφάνισις τῶν προβούλων ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῶν *ἐπιμηνιευόντων*, ὀνομασίαν τὴν ὁποίαν ἔχομεν συναντήσει ἤδη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος [1], ἐνῷ μᾶς εἶναι ἀμάρτυρος—πρᾶγμα βεβαίως μὴ ἔχον ἀποφασιστικὴν σημασίαν—ἐκ τῶν μεταξὺ χρόνων δὲν δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ εἰμὴ ὡς μία προσαρμογὴ πρὸς τὰ δημοκρατικὰ πρότυπα. Δυστυχῶς αἱ ὑπάρχουσαι πληροφορίαι δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ γνωρίζωμεν ἀσφαλῶς ἐὰν ἡ ἐμφάνισις τῶν προβούλων ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἐπιμηνιευόντων εἶναι τόσον βραχυχρόνιος, ὅσον ὑποθέτει ὁ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ [2]. Ὁπωσδήποτε ἡ ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφὴ τῆς *ἐπιμενιευούρες φυλές* πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τοὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνους, ὅτε ἡ Ἐρέτρια εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀττικὴν συμμαχίαν, εἰς ἐποχὴν δὲ ἐπίσης δημοκρατικῆς διαρθρώσεως τῆς πολιτείας ἀνήκει καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τῶν ἐπιμηνιευόντων.

Διὰ τοὺς χρόνους ὅμως τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας τῶν Ἐρετριέων, καθ᾽ ἣν ἡ πάτριος ὀλιγαρχικὴ πολιτεία ἐπανήρχετο εἰς τὴν ζωήν, ἡ συναρχία τῶν προβούλων εἶχεν ἀσφαλῶς μονιμώτερον χαρακτῆρα. Διὰ τὰς περιόδους ταύτας δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸν ἀριθμὸν ἐννέα ὡς τὸν μόνιμον ἀριθμὸν τῶν προβούλων τῶν προβουλευόντων ἢ ἀρχόντων καθ᾽ ὅλον τὸ ἔτος.

Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἐγείρεται, εἶναι ποία ἦτο ἡ ἀντιστοιχία τῶν προβούλων πρὸς τὰς φυλὰς ἤτοι πόσαι ἦσαν αἱ φυλαὶ τῆς Ἐρετρίας. Γνωρίζομεν μίαν μόνον: περαιτέρω, ἐὰν δὲν σφάλλωμαι, θὰ γνωρίσωμεν καὶ μίαν ἄλλην.

Ἡ πληροφορία περὶ τῶν φυλῶν τῆς Κορίνθου θὰ ὑπεδείκνυεν ὀκτὼ φυλάς, ἤτοι τόσας ὅσους ἐπιμηνιεύοντας δεικνύει ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ἐρετρίας. Μίαν ἀμυδρὰν ὅμως ἔνδειξιν δυνάμεθα ἴσως νὰ πορισθῶμεν καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῶν Ἀειναυτῶν ὑπάρχουν τρία ὀνόματα ἀποτελοῦντα ἢ *ἀνήκοντα* εἰς μίαν *ἀρχήν*, ἥτις δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ ἡ ἀρχὴ τῶν προβούλων.

Ἐάν, ὡς εἶναι εὔλογον, θεωρήσωμεν ὅτι ὁ εἷς ἐκ τῶν τριῶν εἶναι ὁ ἄρχων, ἀποκτᾶται μία ἰδιαιτέρα ὁμοιότης πρὸς τοὺς τρεῖς καὶ τὸν ἕνα τοῦ συνεδρίου τῶν Μασσαλιωτῶν. Ὁ ἀριθμὸς τρεῖς σχεδὸν ἐπιβάλλει τὸν ἀριθμὸν ἐννέα καὶ ἀνωτέρω ἐθεωρήσαμεν πιθανώτερον ὅτι ἡ *προβουλία* τῆς Ἐρετρίας ἀπετελεῖτο ἐξ ἐννέα μελῶν.

Ἐὰν πρὸς τὴν ὀλιγαρχικωτέραν μορφὴν ἀντεστοίχει καὶ μία ἄλλη διαίρεσις τῶν Ἐρετριέων κατὰ φυλὰς ἢ ἡ διαφαινομένη διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν προβούλων ὡς ἐπιμηνιευόντων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν. Ἀπίθανον ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ μείνωμεν εἰς ἀριθμὸν φυλῶν εἴτε ἐννέα, ὁπότε εἷς πρόβουλος θὰ ἀντεστοίχει εἰς ἑκάστην φυλήν, εἴτε τρεῖς, ὁπότε θὰ εἴχομεν τρεῖς προβούλους ἐξ ἑκάστης φυλῆς. Βεβαίως εὑρισκόμεθα εἰς περιοχὴν καθαρῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ δυνάμεθα, νομίζω, νὰ προχωρήσωμέν πως.

Ἐὰν εἴχομεν ἐννέα προβούλους, οἱ ὀκτὼ ἐπιμηνιεύοντες—ἀφαιρουμένου τοῦ ἄρχοντος—δὲν συμβιβάζονται μὲ τὸν κύκλον τῆς δωδεκάκις ἐπιμηνιεύσεως: Ἐκ τῶν ὀκτὼ οἱ τέσσαρες θὰ ἐχρημάτιζον ὡς ἐπιμήνιοι ἅπαξ, οἱ ἕτεροι τέσσαρες δὶς τοῦ ἔτους.

1 Πρβ. ἀν. σ. 30: *φυλὲς ἐπιμενιευούρες*.

2 Ἔ.ἀ. 178: «εἰς τὴν βραχεῖαν ἀπὸ τῶν Μακεδόνων αὐτονομίαν τῆς Ἐρετρίας καὶ τῆς ὅλης Εὐβοίας (274-271 π.Χ., BELOCH III, 594. II 306 καὶ τελευταῖον POMTOW Philol. 1912, 98)».

Ἐπίσης ἡ φυλὴ ἡ δίδουσα τὸν ἄρχοντα δὲν θὰ εἶχεν ἐπιμήνιον, ὅσον καὶ ἐὰν ἡ δυσχέρεια αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ μὴ θεωρηθῇ ἀποφασιστικὴ συσχετιζομένη πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις *προέδρους* τῆς βουλῆς, οἱ ὁποῖοι ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν ἄλλων πλὴν τῆς πρυτανευούσης φυλῆς [1].

Αἱ δυσχέρειαι αἴρονται κατὰ τὴν γνώμην μου ἐὰν δεχθῶμεν τ ρ ε ῖ ς φυλάς, ἐξ ἑκάστης τῶν ὁποίων ἐλαμβάνοντο τρεῖς πρόβουλοι. Ἑκάστης φυλῆς οἱ πρόβουλοι θὰ ἐπεμηνίευον τετράκις τοῦ ἔτους, ἐφ᾽ ὅσον ὑπῆρχον ὄχι μόνον πρόβουλοι ἐπιμηνιεύοντες ἀλλὰ καὶ φυλὴ ἐπιμηνιεύουσα, τοὐλάχιστον κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους κατὰ τὴν μαρτυρίαν περὶ Μηκιστίδος φυλῆς.

Ἐκκινοῦντες ἐκ τοιαύτης σκέψεως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι οἱ τ ρ ε ῖ ς ἄνδρες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀρχήν, ἐφ᾽ ἧς ἱδρύθη ὁ Ἑρμῆς τῶν Ἀειναυτῶν ἦσαν οἱ πρόβουλοι μιᾶς φυλῆς, ἀναγκαστικῶς δὲ—διότι ἄλλως δὲν θὰ ἦτο προφανὴς ὁ σκοπὸς τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ Ἑρμοῦ—ἐκείνης, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ ἄρχων τοῦ ἔτους: Ὁ ἄρχων καὶ οἱ δύο ἐπιμήνιοι τῆς ἀρχούσης, οὕτως εἰπεῖν, φυλῆς εἶναι ὁ *Τιμανδρίδης*, ὁ *Τιμαρχίδης* καὶ ὁ *Σκύθης* κατά τι ἔτος τοῦ λήγοντος πέμπτου αἰῶνος.

Ἀλλ᾽ ἂς θέσωμεν καί τινα περαιτέρω ἐρωτήματα: Θὰ ἠθέλομεν νὰ γνωρίζωμεν διατί, ἐπὶ ποίᾳ δηλαδὴ εὐκαιρίᾳ, οἱ Ἀειναῦται «ἱδρύσαντο» τὸν Ἑρμῆν, διατί δὲ τὸν Ἑρμῆν καὶ ὄχι ἄλλο τι ἀνάθημα, καὶ ποῦ, εἰς ποῖον Ἱερὸν ἢ εἰς ποῖον μέρος τῆς πόλεως ἦτο οὗτος ἱδρυμένος [2]. Ἡ ἐπιγραφὴ οὐδὲν περὶ τούτων λέγει· ἀρκεῖται εἰς τὴν ἔνδειξιν τοῦ χρόνου τῆς ἱδρύσεως. Δικαιούμεθα ἆρά γε νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἀναγραφὴ τῆς «ἀρχῆς», ἐφ᾽ ἧς ἐγένετο ἡ ἵδρυσις, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ ἀνατεθέντος ἐπὶ τῆς δεῖνων ἀρχῆς ἀπὸ ὁμοίων «ἱδρύσεων» γενομένων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἄλλων, ὅτι δηλαδὴ πρόκειται περὶ ἑνὸς ἐπαναλαμβανομένου, ἑνὸς περιοδικοῦ ἀναθήματος; Διότι ἄλλως, πῶς δυνάμεθα νὰ ἑρμηνεύσωμεν, τὸ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τῶν Ἀειναυτῶν παραλείπει μὲν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα συνήθως ἀναγράφονται εἰς τὰς ἀναθηματικὰς ἐπιγραφάς, ἀντιθέτως δὲ σημειώνει ἔτος τῆς ἱδρύσεως, πρᾶγμα σπανιώτερον ἀπαντῶν εἰς τὰς ἀναθηματικὰς ἐπιγραφὰς καὶ δὴ καὶ τῶν παλαιοτέρων χρόνων; Ὁπωσδήποτε μία σχέσις μεταξὺ τῆς *ἀρχῆς* καὶ τῶν *Ἀειναυτῶν* πρέπει νὰ ὑπάρχῃ.

Θὰ ἦτο ἆρά γε πολὺ τολμηρὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατὰ τὸν τελευτῶντα τοὐλάχιστον πέμπτον αἰῶνα οἱ Ἀ ε ι ν α ῦ τ α ι ἦ σ α ν μ ί α ἐ κ τ ῶ ν τ ρ ι ῶ ν φ υ λ ῶ ν τ ῆ ς Ἐ ρ ε τ ρ ί α ς, ὅτι δὲ τὸ γεγονός, τοῦ ὁποίου ἤθελον νὰ διαιωνίσουν τὴν μνήμην, εἶναι ἡ ἐκ τῶν προβούλων τῆς φυλῆς αὐτῶν κατὰ ἓν ὡρισμένον ἔτος ἐκλογὴ τοῦ ἄρχοντος; καὶ ὅτι τοῦτο ἐπανελαμβάνετο εἰς τὰς ὁμοίας περιστάσεις, καθ᾽ ὃν τρόπον οἱ ἄρχοντες ἅμα τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς των ἵδρυον ἀναθήματα ἐν τῇ ἀγορᾷ;

Μνημεῖα ἀνατιθέμενα ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων περιέχοντα τὰ

1 ΑΡΙΣΤΟΤ. Ἀθ. Πολ. XLIV 2 κέ.: *Καὶ ἐπειδὰν συναγάγωσιν οἱ πρυτάνεις τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον, οὗτος* (δηλ. ὁ ἐπιστάτης τῶν πρ.) *κληροῖ π ρ ο έ δ ρ ο υ ς ἐ ν ν έ α, ἕνα ἐκ τῆς φυλῆς ἑκάστης π λ ὴ ν τ ῆ ς π ρ υ τ α ν ε υ ο ύ σ η ς...*

2 Ἡ ἐν Ἀρχ. Δελτ. 17 (1961/62) Β΄ Χρονικὰ σ. 155 ἐκτενεστέρα πληροφορία περὶ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως τοῦ Ἑρμοῦ δὲν βοηθεῖ εἰς διακρίβωσιν τῆς προελεύσεως τοῦ ἀναθήματος. Κατὰ τὰ ἐκεῖ λεγόμενα: «Εἰς τὸν χῶρον τὸν νοτίως τοῦ θεάτρου ἐκτείνονται εἰς μεγάλην ἔκτασιν... οἰκοδομήματα *διαφόρων* ἐποχῶν αὐτοτελοῦς κατασκευῆς... εἰς ἓν ἐκ τῶν οἰκημάτων αὐτῶν εὑρέθη βάθρον, τὸ ὁποῖον ἔφερεν Ἑρμῆν τετράγωνον εἰς μάρμαρον..».

ὀνόματα αὐτῶν εἶναι κοινότατα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ὁμοίαν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν πρὸς τὴν ἡμετέραν δὲν γνωρίζω, ἐγὼ τοὐλάχιστον. Τοῦτο ὅμως οὐδὲν σημαίνει.

Ἑρμηνεύοντες τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι σύντομον ἀλλὰ καὶ πλῆρες, δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται κυρίως περὶ μιᾶς ἀναμνήσεως τῆς «ἀρχῆς» [1], περὶ ἑνὸς ἀναμνηστικοῦ μνημείου διὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Τιμανδρίδης, ὁ Τιμαρχίδης καὶ ὁ Σκύθης ὑπῆρξαν «συνάρχοντες» ἐν Ἐρετρίᾳ. Θὰ ἀνεμένομεν ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο θὰ ἵδρυον οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἄρχοντες: Ἀντ' αὐτῶν ἐμφανίζονται οἱ Ἀειναῦται καὶ οὐδὲν μὲν λέγεται περὶ τῆς σχέσεως τῶν Ἀειναυτῶν καὶ τῶν τριῶν ἀρχόντων, ἀλλ' ἐπίσης οὐδὲν λέγεται διατὶ καὶ εἰς ποῖον θεὸν ἱδρύθη ὁ Ἑρμῆς. Παρὰ τὴν τελευταίαν ὅμως ταύτην παράλειψιν δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν περὶ ὑπάρξεως τῆς σχέσεως ταύτης. *Τὸν Ἑρμῆν Ἀειναῦται ἱδρύραντο* σημαίνει ὅτι πλησίον ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι Ἑρμαῖ ἱδρυμένοι ὑπὸ ἄλλων. Ἐὰν ἤθελον νὰ τονίσουν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀναθήματος τῶν Ἀειναυτῶν ἁπλῶς, ὅτι δὲ τὸ ἐπὶ *τῆς δείνων ἀρχῆς* ἦτο μόνον χρονολογικὴ ἔνδειξις, τότε θὰ ἐγράφετο ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ῥητῶς εἰς ποίαν θεότητα ἐγένετο τὸ ἀνάθημα. Διότι ἐδῶ ἔχομεν χαρακτηρισμόν, ὀνομασίαν (Ἑρμῆν) τοῦ ἀναθήματος καὶ ὄχι τοῦ θεοῦ, εἰς ὃν τὸ ἀνάθημα (τῶι Ἑρμῇ).

Ἐπίσης ὅμως καὶ τὸ *ἱδρύραντο* [2] ἀπομακρύνει πως ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ ἀναθήματος. Ἵδρυται καὶ ὄχι ἀναθέται τοῦ Ἑρμοῦ ὀνομάζονται οἱ Ἀειναῦται. Ὅσον καὶ ἂν ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ῥημάτων δὲν εἶναι μεγάλη [3], ἐνίοτε δ' ἐξαφανίζεται ἐντελῶς, εἶναι πάντοτε διάφοροι αἱ προϋποθέσεις αἱ ὑπαγορεύουσαι τὴν χρῆσιν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν δύο ῥημάτων.

Βεβαίως εἴμεθα σχεδὸν ὑποχρεωμένοι νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάθεσις γίνεται *τῶι Ἑρμεῖ.* Εἶναι ἀπίθανον ὅτι περαιτέρω ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς στήλης ἢ τυχὸν ἀπόληξις ταύτης εἰς κεφαλὴν ἄλλην καὶ ὄχι Ἑρμοῦ θὰ ἐδείκνυεν ὅτι ἡ ἀνάθεσις δὲν εἶχε γίνει εἰς τὸν Ἑρμῆν. Οὕτω ὅμως γίνεται ἀκόμη πιθανωτέρα ἡ συσχέτισις τῶν Ἀειναυτῶν πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τὴν *ἀρχὴν* ἐφ' ἧς ἐγένετο ἡ ἀνάθεσις. Διότι ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦ ἀναθήματος, τὴν Ἑρμαϊκὴν στήλην, ἀντὶ νὰ θεωρήσωμεν ὅτι αὕτη ἀποδεικνύει ἰδιαιτέραν τοπικὴν λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ ἐν Ἐρετρίᾳ, εἶναι προτιμότερον νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι Ἑρμαϊκαὶ στῆλαι ἀντικαθιστῶσιν ἀγάλματα ἤτοι τὰ συχνότατα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς αὐτῶν γενόμενα ἀναθήματα ἐν τῇ ἀγορᾷ συνήθως. Ἡ *ἀγορὰ* εἶναι κύριος τόπος ἀπασχολήσεως τοῦ *Ἀγοραίου Ἑρμοῦ,* ὡς εἶναι καὶ τῶν ἀρχόντων.

Ἐκ τούτου ὅμως καθίσταται μόνον οὐ βεβαία ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸν Ἑρμῆν ἱδρύσαντο οἱ Ἀειναῦται ἐν τῇ ἀγορᾷ.

1 Πρβ. π.χ. τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα ἐπὶ τοῦ *βωμοῦ τοῦ ἀνατεθέντος ὡς μνήματος* ὑπὸ τοῦ *Πεισιστράτου τοῦ Ἱππίου,* 520-510 π.Χ., τὸ ἀναφερόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ VI 54. 6. IG I² 761. JEFFERY, Local Scripts, 75, 78, ἀρ. 37, πίν. 4 (βιβλιογρ.): *Μνῆμα τόδ' ἧς ἀρχῆς κτλ.*

2 Πρβ. *πρὶν μὲν Καλλιτέλης μ' ἱδρύσατο,* ἐπὶ Ἑρμαϊκῆς ἐπίσης ἀρχαϊκῆς στήλης IG I² 834. J. LABARBE, Akte d. IV. inter. Kongr. für Epigr., Wien 1964, 202 κἑ.

3 Πρβ. LABARBE, ἔ.ἀ. 210: ἱδρύομαι est à peu près synonyme d'ἀνατίθημι, mais on le reserverait aux cas où la chose dédiée était une statue, un autel, un bâtiment, un témenos. Ἀλλὰ πάντοτε ὑπάρχει ὁ εἰς ὃν ἡ ἀνάθεσις, IG I² 820: *Ἑρμε͂ν Εὐφρονίδεσι τόνδε Καλλίας ἐπόεσε,* βλ. RE VI (1909), στ. 1219.

Ὅτι μία κοινωνικὴ τάξις ἀρχικῶς γίνεται φυλὴ ἀργότερον, εἶναι καθ' ἑαυτὸ λίαν πιθανόν. Εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν ὑπῆρχε φυλὴ τῶν *σκυτέων* καὶ τῶν *ἐριουργῶν* ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὅμως χρόνων [1]. Ἐκ τῶν παλαιοτέρων χρόνων οἱ *Ὅπλητες* εἶναι δύσκολον νὰ θεωρηθοῦν ἄσχετοι πρὸς τοὺς φέροντας τὰ ὅπλα· οἱ *Ὅπληθες* τῆς Μιλήτου δὲν φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν τὸν ἀρχικὸν τύπον τοῦ ὀνόματος [2].

Ἀλλ' ἄς ἴδωμεν ἀκόμη ὅ τι γνωρίζομεν περὶ τῶν Ἀειναυτῶν. Οἱ Ἀειναῦται τῆς Μιλήτου χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου ὡς *ἀρχή*, ἐνῷ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ *αἰτίῳ* τῆς ὀνομασίας ἀειναῦται πληροφορεῖ ἡμᾶς [3] ὅτι ἦσαν οἱ ἐκ τῆς *Πλουτίδος* τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὴν *Χειρομάχαν* ἑταιρείας—*β ο υ λ ε υ ό μ ε ν ο ι* ἐντὸς τῶν πλοίων κτλ. Τὸ β ο υ λ ε υ ό μ ε ν ο ι τοῦτο δὲν σημαίνει ἁπλῆν συζήτησιν ἀλλὰ λῆψιν ἀποφάσεων. Διότι δὲν ἀπετέλουν ἁπλῶς τὴν «ἐμπορικὴν ἀριστοκρατίαν» [4] τῆς Μιλήτου ἀλλὰ τὴν παρέχουσαν τὴν κατεύθυνσιν τῆς πόλεως ἀρχήν.

Οὕτω οἱ Ἀειναῦται δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἦσαν κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ ἀρχὴ ὁμοία πρὸς τοὺς *προβούλους* τῆς Κορίνθου, τοὺς *Πεντεκαίδεκα* τῆς Μασσαλίας ἢ τῆς Χίου [5], τοὺς *Ἀμνήμονας, Ἀμνάμονας* μᾶλλον, ὡς θὰ ἐλέγοντο δωριστὶ ἐν Κνίδῳ, οἱ *οἷον πρόβουλοι* τῆς πόλεως ταύτης. Περὶ τῶν Ἀειναυτῶν τῆς Μιλήτου ἡ εἴδησις τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ὅτι *ἐβουλεύοντο περὶ τῶν μεγίστων*. Ἡ γλωσσικὴ καὶ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ *προβούλου* εἶναι ἡ τοῦ *βουλευομένου* ἀ ν τ ὶ ἢ ὑ π ὲ ρ *τῶν ἄλλων*. Γενικῶς ὡς *πρόβουλοι* χαρακτηρίζονται ἐπίσης εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἢ πόλεων ἢ καὶ ὁμάδων γενικῶς σχέσεις ὁ ἀντιπρόσωπος ἑκάστης τῶν μονάδων τούτων· εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος ὁ ἔχων τὴν ἐξουσιοδότησιν νὰ *βουλεύηται* ἀ ν τ ὶ τῆς ὁμάδος εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Οἱ πρόβουλοι τῶν Ἰωνικῶν πόλεων κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν ἢ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὸ συνέδριον τοῦ Ἰσθμοῦ τὸ 481/80 ἢ οἱ πρόβουλοι τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 413 [6] ἀποτελοῦν χαρακτηριστικ ὰπαραδείγματα τοῦ πόσον ζωηρὰ ἦτο ἡ συνείδησις τοῦ προβούλου ὡς ἀντιπροσώπου μιᾶς συγκεκριμένης ὁμάδος. Ἡ ἔννοια τῆς *προ-* διατηρεῖ ὅλην αὐτῆς τὴν ἀρχικὴν σημασίαν.

Οἷον προβούλοις ἄρα ἐχρῶντο τοῖς Ἀειναύταις καὶ οἱ Μιλήσιοι. Ἀλλ' ἡ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ τοῦ Πλουτάρχου περὶ τῶν Ἀμνημόνων τῆς Κνίδου πληροφορία εἶναι ἐπίσης ὅτι οἱ Κνίδιοι ἐ χ ρ ῶ ν τ ο τούτοις, *οἷον...προβούλοις τῶνμεγίστων*. Οἱ περὶ τῶν μεγίστων βουλευόμενοι (Ἀειναῦται) καὶ οἱ πρόβουλοι τῶν μεγίστων (Ἀμνάμονες) δὲν δύνανται νὰ ἔχουν διαφορὰν μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ σύναψις τῶν Ἀμνημόνων πρὸς τοὺς προβούλους ἔχει ἤδη γίνει. Ἀναμφίβολος πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ τῶν Ἀειναυτῶν, τῶν ὁποίων ἐσημειώθη ἡ συγγένεια πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ναυκράρους, οἵτινες δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανον ὅτι ἀπετέλουν ἓν εἶδος βουλῆς· Διότι εἶναι ῥητὴ ἡ πληροφορία τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι ἡ ναυκραρία ἦτο τὸ δωδέκατον μέρος ἑκάστης τῶν 4 φυλῶν. Θὰ ἦτο περίεργον ἂν μὴ ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας βουλὴ ἀντιπροσωπευτικὴ τῶν φυλῶν, ὡς πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς ἓν σῶμα ἐκ τεσσαράκοντα ὀκτὼ μελῶν ἦτο ἀδύνατον

1 E. Szanto, ἔ.ἀ. 65.
2 Πρβ. K. Latte, ἔ.ἀ. (σ. 27, σημ. 6), 1000, 18 κέ.
3 Ἑλλ. Αἰτ. 32, p. 298 c.
4 Busolt, ἔ.ἀ. 177, σημ. 4.
5 Schaefer, ἔ.ἀ. 1224 κέ.
6 Ἴωνες πρόβουλοι : ΗΡΟΔΟΤΟΣ VI 7. Πρόβουλοι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐν τῷ Ἰσθμῷ, ΗΡΟΔ. VII 172. Περὶ τῶν προβούλων τοῦ 413 ἐν Ἀθήναις: ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ VIII 1. ΔΙΟΔΩΡΟΣ XII 75 κ.π.ἄ. (βλ. Schaefer, αὐτ.).

νὰ μὴ ὑπῆρχον οἱ προκαθήμενοι· οὗτοι ἦσαν πιθανώτατα οἱ *πρυτάνεις τῶν ναυκράρων*[1] τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος. Νὰ ἀμφιβάλωμεν εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ὑπάρξεως τούτων οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει. Εἶναι ἀσφαλὲς ὅτι οἱ πρυτάνεις ἦσαν πάντοτε πρόεδροι ἑνὸς βουλευομένου σώματος. Διότι οὐδέποτε ὑπάρχει εἷς μόνος πρύτανις, ὁ ἄρχων [2]. Πρόκειται πάντοτε ἀρχή, συναρχία πρυτάνεων ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὴν κατὰ φυλὰς διαίρεσιν τῆς πόλεως [3].

Οὕτω οἱ Ἀειναῦται τῆς Μιλήτου, ἐπίσης δὲ καὶ οἱ τῆς Ἐρετρίας, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς *πρόβουλοι* τῶν πόλεων τούτων κατὰ τοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους. Ἀλλ᾽ ἐνῷ κατὰ τοὺς πρωιμωτέρους αἰῶνας ἡ Πλουτὶς τῆς Μιλήτου καὶ ἡ νέα τάξις τῆς Ἐρετρίας, ἐξ ἧς προήρχοντο οἱ Ἐρετριεῖς Ἀειναῦται, ἀπετέλουν τὴν προοδευτικὴν τάξιν ἔναντι τῶν Ἱπποβοτῶν τῆς παλαιᾶς ἀριστοκρατίας, κατὰ τοὺς νέους χρόνους τοὺς εἰσαγομένους μὲ τὴν στροφὴν τοῦ 6ου πρὸς τὸν 5ον αἰῶνα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δήμου ἡ παλαιὰ ναυτικὴ-ἐμπορικὴ πλουτὶς γίνεται ἀντιπρόσωπος τῶν συντηρητικῶν-ὀλιγαρχικῶν τάσεων. Οἱ Ἀειναῦται εἰς τὰ νέα πλαίσια δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσουν πλέον, ἀποκλειστικῶς οὗτοι, τοὺς προβούλους τῆς πόλεως. Εἰς τὴν νέαν τάξιν, ἡ ὁποία δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε τόσον ῥιζοσπαστική, ὅσον εἰς τὰς Ἀθήνας, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὁ ναυτικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἀπετέλεσε μίαν ἰδιαιτέραν φυλήν.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν δύναται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ βεβαιωθῇ, ἀλλὰ τὰ ἀνάλογα δὲν λείπουν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω. Ἐνισχύεται δ᾽ ἔτι πλέον ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 εἶναι ὄντως Ἐρετριακὴ καὶ ἀναφέρεται ὡς *Κοινὸν Ἀεναυτῶν*. Εἰς τὴν Μήθυμναν τῆς Λέσβου αἱ *χελλήστυες* (χιλιαστύες), πολιτικαὶ δηλαδὴ διαιρέσεις τῶν φυλῶν, ἢ αὐτὸ τοῦτο φυλαί, ἀπὸ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ἑξῆς ἐμφανίζεται ὡς *Κοινὰ* ὑπὸ *χελληστύαρχον*.

Ἀκόμη χαρακτηριστικώτερον εἶναι τὸ παράδειγμα τῆς *Αἰολίδος φυλῆς*, προφανῶς μεταγενεστέρας συγκροτήσεως, ἥτις ἐπίσης ἐμφανίζεται ὡς *κοινὸν* τιμῶν τὸν φύλαρχον αὐτῆς. Γενικώτερον, ὡς νομίζει ὁ Busolt, «ἐν παλαιοτέροις χρόνοις αἱ *χελλήστυες* ἦσαν ἡ ἀνωτάτη διαίρεσις τῶν πολιτῶν» [4].

Ἐὰν μὴ νεώτερα εὑρήματα ἄλλως διδάξωσι, ἡ ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσα ὑπόθεσις, ὅτι δηλ. οἱ Ἀειναῦται ἦσαν φυλὴ τῆς Ἐρετρίας καὶ ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενοι τρεῖς ἄνδρες ἦσαν οἱ πρόβουλοι—εἷς ἄρχων καὶ δύο ἐπιμήνιοι—τῆς φυλῆς τῶν Ἀειναυτῶν μένει ἡ πλέον πιθανή.

Ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν: Τιθεμένου ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς φυλαὶ οἱ ἐννέα πρόβουλοι—περὶ τοῦ ἀριθμοῦ δὲν δύναται πλέον νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία—μοιράζονται ἀνὰ τρεῖς εἰς ἑκάστην τῶν φυλῶν. Ἡ ἑρμηνεία ἡ δοθεῖσα εἰς τὰ

1 A. Ledl, Studien..,393 κἑ. Ὁ C. Hignett, A History of the Ath. Constitution, 81 κἑ., νομίζει ὅτι ἡ ὕπαρξις πρυτάνεων τῶν ναυκράρων, ΗΡΟΔΟΤΟΣ V 71. 2, δὲν ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ναύκραροι ἀπετέλουν βουλὴν ἐν Ἀθήναις ἀντίστοιχον πρὸς τὴν Ὁμηρικὴν γερουσίαν.

2 Ὡς παρετηρήθη ὑπὸ τῆς J. Vanseveren, βλ. σ. 43, σημ. 4.

3 Ἐν Σάμῳ π.χ. περὶ τὸ 240 π.Χ. ὑπῆρχον πέντε πρυτάνεις καὶ εἷς γραμματεύς, συνολικῶς ἕξ, τρεῖς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ὡς παρατηρεῖ ὁ Busolt, ἔ.ἀ. 476, σημ. 4. Ἐπίσης ἐν Κερκύρᾳ ὑπῆρχον 5 πρυτάνεις ἀντιστοιχοῦντες προφανῶς εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν πολιτῶν, Busolt, αὐτ. 555.

4 Βλ. Busolt, ἔ.ἀ. 259 ἑ., 260 σημ. 1.

τρία ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Ἀειναυτῶν στηρίζει τὴν τεθεῖσαν ὑπόθεσιν.

Ἀντικειμένη εἰς ταύτην φαίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ ΠΑΠΑΔΑΚΗ καὶ τοῦ ZIEBARTH γενομένη διάκρισις μεταξὺ δύο [1] προβούλων εἰς ὡρισμένας ἐπιγραφὰς καὶ ὀκτὼ (ἐννέα ἐν τῇ πραγματικότητι) ἢ γενικῶς πλειόνων ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ΠΑΠΑΔΑΚΗ. Δύο πρόβουλοι ἀναφέρονται ἢ μᾶλλον συμπληροῦνται Suppl. ἀρ. 212, στ. 14: *στρατ*[ηγὸς - 15 - καὶ] *συνάρ χων· πρό*[βουλος---] *ου καὶ συ νάρχων*. Τὰ ἴχνη ἐν ἀρ. 241 στ. 53 εἶναι λίαν πενιχρὰ ὥστε ἡ συμπλήρωσις τοῦ ZIEBARTH: «[πρόβ]*ου*[λος καὶ σ]*υνάρχων*» εἶναι λίαν ἀμφίβολος. Ὅτι εἰς τὸ κενὸν τῶν στ. 24 καὶ 25 τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 212 ὑπῆρχεν ἓν μόνον ὄνομα συνάγεται προφανῶς ἐκ τοῦ *ου*, καταλήξεως γενικῆς, πατρωνύμου τοῦ ἀναγραφομένου προβούλου, στ. 25.

Ἡ «σφραγὶς» αὕτη τῶν δύο τελευταίων στίχων τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 212 εἶναι προφανῶς τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν προβούλων τῶν εἰπόντων τὸ ψήφισμα. Προφανῶς δὲν ἔκαμνον τὰς προτάσεις πάντες ὁμοῦ οἱ πρόβουλοι καὶ οἱ στρατηγοί. Τὸ φυσικώτερον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ εἰσηγούμενοι τὰς προτάσεις καὶ τὰ ψηφίσματα εἶναι οἱ ἐπιμηνιεύοντες πρόβουλοι ἤτοι «*οἱ πρόβουλοι οἱ ἐπιμηνιεύοντες ἕκαστον μῆνα*» κατὰ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Καλλάτιδος. Ὥστε ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν στηριζόμενοι εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὅτι ἐν ὡρισμένῃ τινὶ ἐποχῇ οἱ πρόβουλοι ἦσαν συνολικῶς δύο. Τὸ πρόβλημα εἶναι διατὶ δὲν ἐμφανίζονται τρεῖς πρόβουλοι, ἤτοι οἱ πρόβουλοι μ ι ᾶ ς φ υ λ ῆ ς κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια τοῦ ἀριθμοῦ δ ύ ο δύναται νὰ ὑπερπηδηθῇ διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς γνώμης ὅτι οἱ εἰπόντες τὸ ψήφισμα 212 ἦσαν οἱ δύο πρόβουλοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν φυλὴν ἐξ ἧς προήρχετο ὁ ἄρχων.

Ὅτι οἱ πρόβουλοι ἦσαν ἡ ἐπώνυμος ἀρχὴ τῆς Ἐρετρίας δεικνύει καὶ ἡ τονισθεῖσα ὁμοιότης τῶν ἐξουσιῶν αὐτῶν πρὸς τὰς ἐξουσίας τῶν πρυτάνεων τῶν Ἀθηνῶν [2]. Ἀλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι δὲν δύνανται νὰ βοηθήσουν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ θεσμοῦ, ἐφ' ὅσον ἐν Ἀθήναις ὁ θεσμὸς οὗτος παρὰ τὴν παλαιότητά του—πρβ. τοὺς πρυτάνεις τῶν ναυκράρων—ὑπέστη ἀσφαλῶς σημαντικὴν τροποποίησιν ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους. Ὅθεν διδακτικωτέρα εἶναι ἡ συσχέτισις μὲ τοὺς πρυτάνεις τῶν πόλεων τῆς ἀνατολικῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἔνθα πολλαχοῦ ἐπώνυμος ἦτο ὁ πρύτανις [3].

Εἰς ἄλλας πόλεις τῆς αὐτῆς περιοχῆς ἀπαντῶμεν συναρχίαν πρυτάνεων, ἐνῷ ἑτέρα τις ἀρχὴ εἶναι ἡ ἐπώνυμος. Ἤδη ὅμως γνωρίζομεν ὅτι καὶ ἐκεῖ ἔνθα ὡς ἐπώνυμος μαρτυρεῖται εἷς πρύτανις, ὁ ἐπώνυμος οὗτος πρύτανις, ὁ καὶ στεφανηφόρος καλούμε-

1 Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἔ.ἀ. 174: ὀκταμελὲς ἐδῶ, διμελὲς μετ' ὀλίγα ἔτη... Ὁ E. ZIEBARTH, Suppl. σ. 179 ἀρ. 112, στ. 24/25 γράφων ὡς ἄνω ἐν τῷ κειμένῳ—ἀντὶ τοῦ ἐν IG XII 9, 212: «*στρατ*[ηγοῦντες . . . καὶ] *συνάρ* | *χων· προ*[βουλεύοντες . . .]*ου καὶ συ* | *νάρχων*»—παρατηρεῖ: supplenda sunt, ut spatium docet, nomen unius strategi atque unius probuli. Idem habes 241_{53} [. . πρόβ]*ου*[λος. . καὶ . . σ]*υνάρχων*. Contra e tit. 191 A 8 apparet saec. IV exeunte plures probulos fuisse.

2 H. SCHAEFER, ἔ.ἀ. 1228 κέ., ὅστις πιστεύει ὅτι ἡ ὀνομασία Πρυτανεῖον, ΑΡΙΣΤ. Ἀθ. Πολ. III 5, ὁδηγεῖ πρὸς παλαιότερον χαρακτηρισμὸν (Bezeichnung) τοῦ ἄρχοντος ὡς πρυτάνεως. Ὁ SCHAEFER ὅπως καὶ οἱ παλαιότεροι περιορίζουν τὴν σύγκρισιν πρὸς τοὺς πρυτάνεις τῶν Ἀθηνῶν.

3 Π.χ. ἐν Λέσβῳ, Νάξῳ, Χίῳ, Πριήνῃ, Ἐφέσῳ, Μαγνησίᾳ ἐπὶ Μαιάνδρῳ, Γαμβρείῳ κ.ἄ., περιέργως δὲ καὶ εἰς τὸ Ῥήγιον. Βλ. γενικῶς G. BUSOLT, Gr. Staatskunde[3], 505.

νος κατὰ τοὺς τελευταίους Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, δὲν ἦτο μόνος ἄρχων ἀλλὰ μέλος μιᾶς συναρχίας [1].

Ὁ ἐπώνυμος εἶναι ὁ κατ᾽ ἐξοχὴν ἀντιπροσωπεύων τὴν πόλιν, ἡ κυριωτάτη δὲ ἐκδήλωσις τῆς ἀντιπροσωπεύσεως ταύτης εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπωνύμου τέλεσις τῶν θυσιῶν τῆς πόλεως. Σημαντικὴ εἶναι ἡ σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους [2]: *Ἐχομένη δὲ ταύτης* [ἐν. ἐπιμέλεια] *ἡ πρὸς τὰς θυσίας ἀφωρισμένη τὰς κοινὰς πάσας, ὅσας μὴ τοῖς ἱερεῦσιν ἀποδίδωσιν ὁ νόμος, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς κοινῆς ἑστίας ἔχουσι τὴν τιμήν. καλοῦσι δ᾽ οἱ μὲν ἄρχοντας τούτους* [ἐν. τοὺς ἔχοντας τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην], *οἱ δὲ βασιλεῖς, οἱ δὲ πρυτάνεις.* Εἶναι κοινῶς γνωστὸν ὅτι οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἐπώνυμοι· ὁμοίως καὶ οἱ πρυτάνεις.

Ἄμεσος τέλος, μὴ ἐπιγραφικὴ μαρτυρία, εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Διογένους τοῦ Λαερτίου ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἐρετριέως φιλοσόφου Μενεδήμου. Οὗτος τόσον ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ *ὥστε καὶ τὴν πόλιν* [ἐν. τὴν Ἐρέτριαν] *ἐγχειρίσασθαι αὐτῷ* [3]: οἱ Ἐρετριεῖς παρέδωσαν εἰς αὐτὸν τὰς τύχας τῆς πόλεως ἤτοι τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἐξουσίαν [4]. Ἦτο δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἡ *προβουλία*: *Φησὶ δ᾽ Ἡρακλείδης... πρόβουλον* (ἐν. τὸν Μενέδημον) *γενόμενον τῶν Ἐρετριέων πολλάκις ἐλευθερῶσαι τὴν πατρίδα ὑπὸ τῶν τυράννων* [5]. Ὡς πρόβουλος εἶπε ψήφισμα—κατὰ τὸν γνωστὸν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τύπον—*ἁπλοῦν τε καὶ ἀκόλακον* ὑπὲρ τοῦ Ἀντιγόνου [6] προφανῶς κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλα εἰς ἄλλας πόλεις γενόμενα ἐπὶ τῇ αὐτῇ αἰτίᾳ—τῇ νίκῃ παρὰ τὴν Λυσιμάχειαν—πλήρη κολακείας [7].

Διὰ τῆς μακρᾶς ταύτης παρεκβάσεως κατελήξαμεν εἰς τὸ δυνατὸν μᾶλλον ἢ πιθανὸν συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἀειναῦται ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἦσαν φυλὴ τῆς Ἐρετρίας, ἐνῷ παλαιότερον θὰ ἦσαν γενικῶς οὗτοι πρόβουλοι ἢ τμῆμα τῶν προβούλων· ὁπωσδήποτε δὲ ἀσφαλὲς εἶναι ὅτι συνεδέοντο στενότατα πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην, καθαυτὸ ὀλιγαρχικήν, ὡς εἴδομεν. Οἱ Ἀειναῦται ἀποτελοῦντες παλαιότερον τὴν πλουτίδα τῆς Ἐρετρίας δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος νὰ θεωρηθῶσι θεσμὸς δημοκρατικὸς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐποχῆς, ὥστε δυνάμεθα ἴσως νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ ἵδρυσις τοῦ Ἑρμοῦ τῶν Ἀειναυτῶν ἐγένετο κατὰ τὴν ἐποχὴν 411 - 394 π.Χ., ὅτε ἡ Ἐρέτρια ἦτο ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Δυνάμεθα ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν ἐπίσης, ὅτι ἀργότερον οἱ Ἀειναῦται ἀπετέλεσαν

1 Πρβ. J. Vanseveren, Revue de Philologie 11, 1937, 344 κἑ. *Ἐπώνυμος καὶ στεφανηφόρος* ταυτίζονται ἐπίσης ἐν Τήνῳ ἀσφαλῶς, Γέρας Ἀ. Δ. Κεραμοπούλλου, 231, 237. Πρβ. καὶ ἀν. σ. 29 καὶ 35 κἑ.

2 Πολιτικὰ 1322b, 28 κἑ.

3 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 140.

4 Πρβ. ΑΡΙΣΤΟΤ. Πολιτ. 1305a, 15 κἑ. : *ἐγίγνοντο δὲ τυραννίδες πρότερον μᾶλλον ἢ νῦν καὶ διὰ τὸ μεγάλας ἀρχὰς ἐγχειρίζεσθαί τισιν, ὥσπερ ἐν Μιλήτῳ ἐκ τῆς πρυτανείας (πολλῶν γὰρ ἦν καὶ μεγάλων κύριος ὁ πρύτανις).*

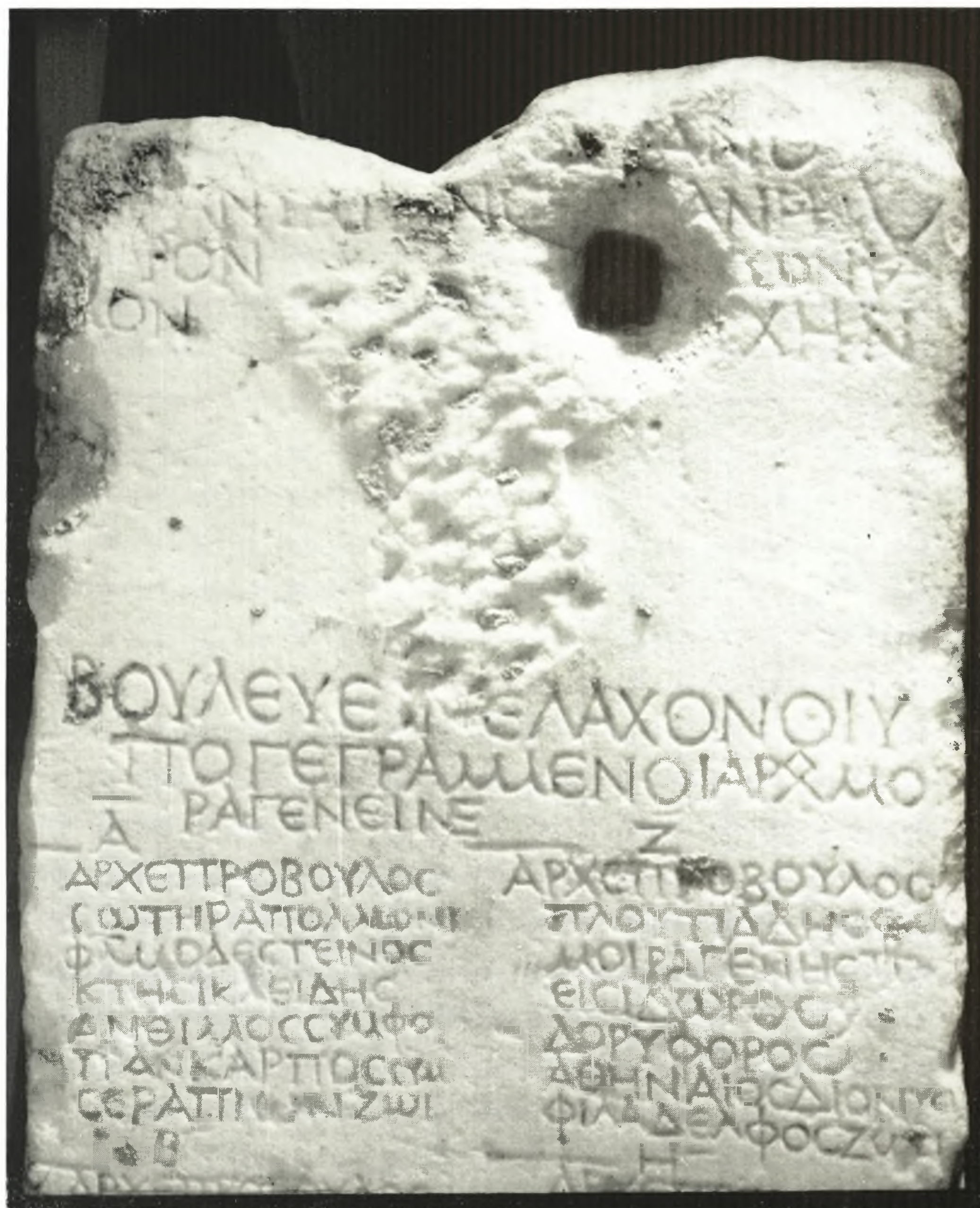
5 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ II 142.

6 Αὐτ : *καὶ ἡνίκα* (Ἀντίγονος) *ἐνίκα τοὺς βαρβάρους περὶ Λυσιμαχίαν, γράφει ψήφισμα αὐτῷ Μενέδημος ἁπλοῦν τε καὶ ἀκόλακον, οὗ ἡ ἀρχή. «οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ πρόβουλοι εἶπον· ἐπειδὴ βασιλεὺς Ἀντίγονος μάχῃ νικήσας τοὺς βαρβάρους παραγίνεται εἰς τὴν ἰδίαν καὶ τὰ ἄλλα πάντα πράσσει κατὰ γνώμην ἐδόθη τῇ βουλῇ καὶ τῷ Δήμῳ...».*

7 Τὸ *ἀκόλακον* τοῦτο ψήφισμα εὑρίσκεται εἰς προφανῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὰ περὶ τῆς νίκης ταύτης *Ὑπομνήματα* τοῦ Ἡρακλείτου Ἀσκληπιάδου Ἀθμονέως, IG² 677=Syll.³ 401, τὰ ὁποῖα οὗτος εἶχεν ἀναγράψει ἐπὶ στηλῶν καὶ ἀναθέσει ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῇ Ἀθηνᾷ Νίκῃ· πρβ. N. M. Kontoleon, Akte des IV int. Kongr.. Epigr., Wien 1964, 196 κἑ. Ὁ Ἡράκλειτος οὗτος ἦτο φίλος τοῦ Ἀντιγόνου ἐπίσης δὲ—καὶ ἀσφαλῶς—ἀνὴρ «ἀπὸ παιδείας ὁρμώμενος».

Ἐπιγραφὴ ἐκ Καρύστου.

Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐκ Καρύστου ἐπιγραφῆς.

ἓν Κοινόν, ὅτε ὅμως οὗτοι ὡς κοινόν, δὲν εἶχον πλέον, ὡς φαίνεται, ἀνάμειξιν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 909 ὀρθῶς ἡρμηνεύθη ἀνωτέρω.

Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ἐδόθη ἴσως μεγαλυτέρα ἢ ὡς συνήθως ἔκτασις εἰς ὑποθέσεις. Ἓν ὅμως συμπέρασμα, τὸ γενικώτερον, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσφαλές: Ἡ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Χαλκίδα κυριωτάτη ἀπασχόλησις τῶν Ἐρετριέων μὲ τὴν θάλασσαν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς μεταμυκηναϊκῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἄλλως τε καὶ μετὰ ταῦτα. Διότι δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐρέτρια πόλις ἄνευ τῶν Ἀειναυτῶν[1].

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

1 [Κατὰ τὴν τελευταίαν διόρθωσιν βλέπω καὶ τὰς εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ἀειναυτῶν τῆς Ἐρετρίας παρατηρήσεις τῶν J. καὶ L. Robert ἐν REG 1964, Bull. épigr. ἀρ. 406, συμπιπτούσας πρὸς τὰς ἀν. σ. 26 κέ. ἰδικάς μου].